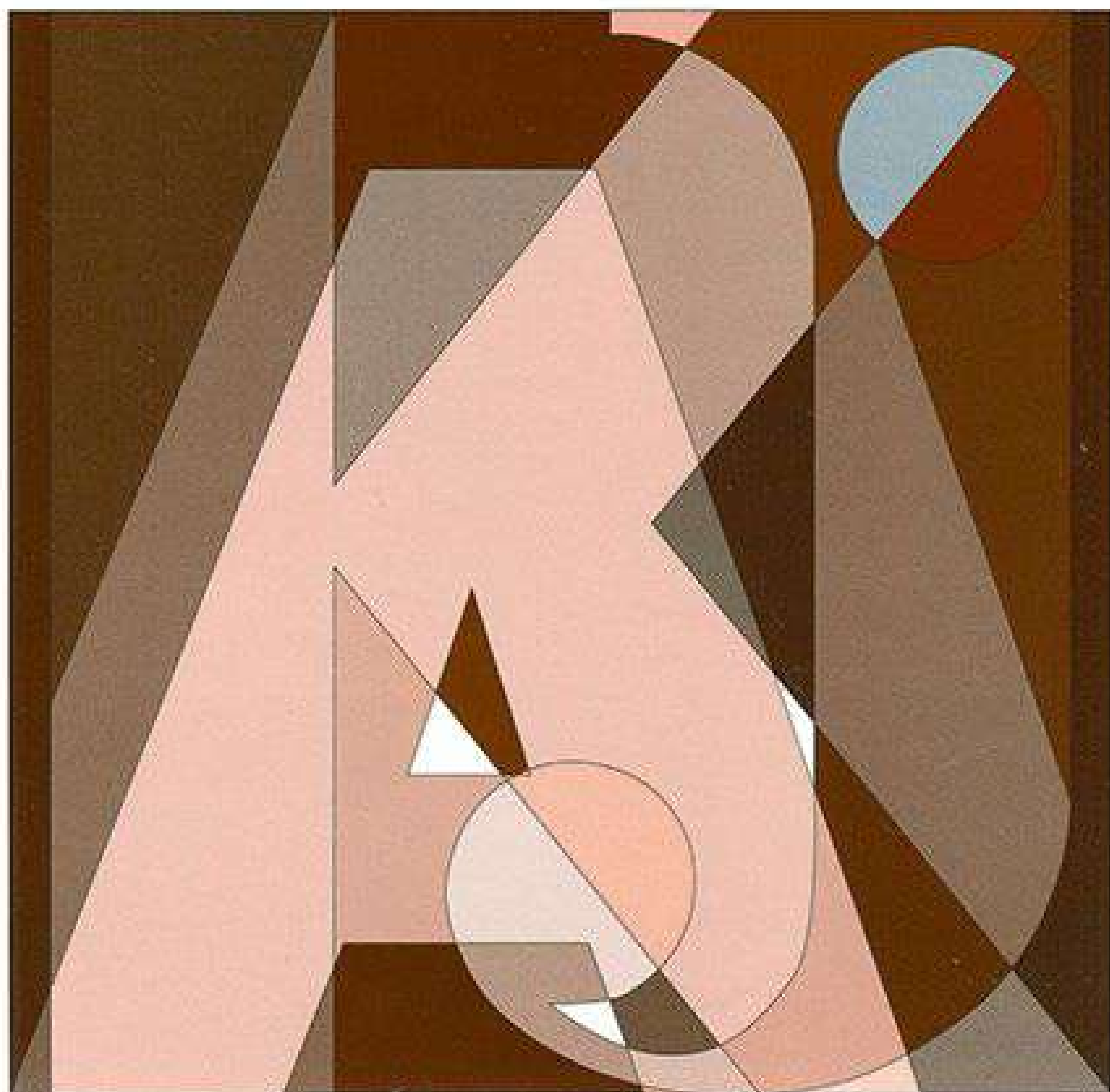
kaj 1-2

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

UDK 821.163.42:008:7

ZAGREB 2019.
ISSN 0453 - 1116

Kazalo

*

*

*

*

*

*

OSVRTI, PRIKAZI

Naslovnica:
Frane Paro

Dragi i poštovani čitatelji, pretplatnici i suradnici!

Prvi Kajev dvobroj za 2019. godinu rubrično zaokružuju prijevodne mogućnosti kajkavskoga jezika – od njegove suvremene afirmacije u vezi s prvim prijevodom kultnoga Saint-Exupéryjeva Maloga princa na kajkavski, do autorski kajkaviziranog eseja o knjizi Ž. Funde, sve do osvrta na prvotisak Novoga zavjeta u prijevodu Ivana Gusića na kajkavskom književnom jeziku otprije skoro dva stoljeća. Jezične kajkavske korelacije unutar dviju rubrika donose znanstveni novum, i to: u dijalektološkom, jezičnopovijesnom opisu govora Koprivnice, prije svega koprivničkim zapisnicima, u 19. stoljeću (M. Lončarić), kao i utemeljenoj kajkavskoj kontekstualizaciji i podlozi govora Fužina (Z. Bujan-Kovačević) - pogotovo s obzirom na neka dosadašnja, pa i stručna, kriva navođenja. Prvi precizni popis (terminološki usklađen i cjelovit) flornog sastava 13 vrtova i perivoja sjeverozapadne Hrvatske iz prve polovice 19. st. rezultat je obrade i analize njihovih taksonomskih jedinica u zajedničkoj znanstvenoj studiji I. Jurčić i M. Jakčin Ivančić. Kaj donosi i književne rezultate jednog od 10-ak programa (Hrvatski književni putopis) svojega nakladnika Kajkavskoga spravišča.
Čitajte Kaj, dobopis ob navuku i meštrije jezika materinskoga, hištorije i vezdašnjice!

(Uredništvo)

MALI KRALEVIČ - PRVI PRIJEVOD *MALOGA PRINCA* NA KAJKAVSKI

(Antoine de Saint Eyupéry: ***MALI KRALEVIČ z ilustracijami autora.*** Na kajkavski preobrnuli Akoš Anton Dončec i Đuro Blažeka. Mala biblioteka *Ignac Kristijanović,* knj. 46. Kajkavsko spravišče, Zagreb 2018.)*

MALI KRALEVIČ z ilustracijami autora - 46. knjiga Male biblioteke *Ignac Kristijanović* u izdanju *Kajkavskoga spravišča*, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti - prvi je prijevod ***MALOG PRINCA*** *(Le Petit Prince*, 1943.) na kajkavski jezik. Riječ je o kultnom i jednom od najprevođenijih djela svjetske klasične literature za djecu glasovitog francuskog pripovjedača ***Antoinea de Saint-Exupéryja*** **(**1900. - 1944.).

Preveli su ga mladi slavist ***Akoš Anton Dončec*** i jezikoslovac /dijalektolog, leksikograf**,** kajkavolog/ ***prof. dr. sc. Đuro Blažeka,*** redoviti profesor Učiteljskog fakulteta u Zagrebu - Odsjeka u Čakovcu, u trajnom zvanju znanstvenog savjetnika. Nakon uspješna vlastitog prijevoda *Malog princa* na prekmurski slovenski - inspiriran brojnim stranim prijevodima toga djela, kao i gradišćanskohrvatskim te moliško-hrvatskim – A. A. Dončec *Malog princa* prevodi i na hrvatski kajkavski, surađujući s mnogim kajkavolozima i kajkavskim književnicima, koristeći mjerodavne suvremene kajkavske rječnike. Zahvaljujući mentorskoj i suprevo-

* Cijelu rubriku suvremenih kajkavskih prijevoda u ovom dvobroju posvećujemo prvom prijevodu *Maloga princa* [Le Petit Prince] na kajkavski jezik - knjizi *Mali Kralevič*, kao i njenom predstavljanju na zajedničkoj tribini (*Susretima u DHK*) Kajkavskoga spravišča i Društva hrvatskih književnika, 22.05.2019. Sudionici su bili: književnica i uzorna voditeljica Tribine DHK Lada Žigo Španić, urednica knjige dr. sc. Božica Pažur, vrsni interpret kajkavskih ulomaka glumac Dubravko Sidor i prevoditelji prof. dr. sc. Đuro Blažeka i Akoš Anton Dončec. Uz izabrana prijevodna poglavlja knjige, donosimo, prilagođene za objavu - uvodno slovo s Tribine B. Pažur, zatim izlaganja prevoditelja Đ. Blažeke i A. A. Dončeca - te poseban esej L. Žigo Španić *(op. ur.)*.

dilačkoj suradnji s prof. dr. sc. Blažekom, glavnim jezičnim savjetnikom, redaktorom i autorom priručnog tumača riječi, ostvarena je prijevodna misija obojice autora: suvremen i vrlo komunikativan kajkavski prijevodni jezik koji poštuje hrvatsku kajkavsku književnu tradiciju, te bogatstvo i ljepotu kajkavskog leksika.

***

Mali princ, poetski i filozofijski roman za djecu (ali s porukama za sve uzraste) – statusa najčitanijeg djela francuske literature u svijetu, kao i jedno od najprevođenijih djela svjetske klasične literature, kultni ***Le Petit Prince*** francuskog književnika, novinara i zrakoplovca ANTOINEA DE SAINT-EXUPÉRYJA iz 1943. - "est revenue",..."se je povrnol" i spregovoril kajkavski, kakti: ***Mali Kralevič***. I to zahvaljujući dvojici odvažnika šteri su ga *na kajkavski preobrnuli:* slavistu Akošu Antonu Dončecu i prof. dr. sc. Učiteljskog fakulteta/Odsjeka u Čakovcu Đuri Blažeki! I povrnul se je! Njegov novi, ovaj put kajkavski prijevodni jezični povratak, kao da je u skladu s emotivnim zazivom s kraja knjige *Mali princ* koji glasi: *Ne me laissez pas tellement triste: écrivez-moi vite qu'il est revenue...* /"Ne pustite me v togi živeti: nego mi napišite pismo da se je povrnol..."

Mali Kralevič objavljen je, dakle, kao 46. knjiga Male biblioteke *Ignac Kristijanović* Kajkavskoga spravišča iz Zagreba. Prema autorskim ilustracijama Saint-Exa (kako su popularno Exupéryja zvali), izabravši između njih 47, naslovnicu je likovno prilagodio akad. slikar grafičar Frane Paro, a grafičku pripremu izveo Željko Tomljanović. U biografskim bilješkama o autoru i prevoditeljima na kraju *Maloga Kraleviča* objavljeni su i neki manje poznati podaci.

Naslovnica Maloga Kraleviča; likovna prilagodba: Frane Paro

Sustavna afirmacija kajkavštine kao prevoditeljskog jezika u časopisu Kaj

Dijakroniju kajkavskog prevodilaštva, prije svega kao bogatog korpusa starije kajkavske književnosti i redovne kulturno-književne europske tradicije s jedne strane, te ostvarenje stilsko-funkcionalnih mogućnosti kajkavštine kao suvremenog prijevodnog književnog jezika s druge strane, možemo pratiti u polstoljetnom izlaženju časopisa *Kaj* (od 1968.) kojemu je, kao i *Malom Kraleviču,* nakladnik kulturno-znanstvena udruga *Kajkavsko spravišče.*

U starijim razdobljima hrvatske književnosti, na prijelazu 18. u 19. stoljeće – sve do ilirskog "reza" 1835 /1836. godine – dokad je kajkavština imala jezični status polivalentnog izgrađenog sustava, jezika višestoljetne književne i druge stilsko-funkcionalne uporabe (sve do znanosti i administracije) – prevoditeljska je kajkavska praksa bila uobičajeni oblik kulturološkog, srednjoeuropskog, povezivanja (u skladu s tadašnjom ulogom beletristike, sa zahtjevima kazališne djelatnosti i sl.).

Suvremeni kajkavski prijevod svjetskoga klasika kao nakladnički izazov više ne bi smio biti tolika duhovna egzota.

I u praksi *Kajkavskoga spravišča* i časopisa *Kaj* kajkavska prevodilačka tradicija ima svoj višestruki kontinuitet - izdavački, književni i jezični – neprekinutog, znači, slijeda tzv. starije i novije kajkavske književnosti i suvremene jezično-stilske, dakle, (sve)moći kajkavštine.

U suvremenoj afirmaciji žanrovske raznolikosti i spomenutog kontinuiteta umjetničke kajkavštine, njene (funkcionalno)stilske uporabe – prije svega kao jezika književnosti – upravo je časopis *Kaj* kajkavštinu dobrim dijelom afirmirao i kao prevoditeljski jezik. I to objavom starokajkavskih tekstova - onodobnih kajkavskih prijevoda i prepjeva starije svjetske literature (Voltairea, Miltona, Daniela Defoa...), kao i suvremenih prijevoda na kajkavski jezik kanona svjetske književnosti uopće: od Biblije (Propovjednika iz Starog zavjeta, Shakespearea, Joycea, Frosta... sve do Nicka Cavea, na primjer, i to redom prevoditelja Vida Baloga, Željka Funde, Božice Jelušić, Denisa Peričića...). I obrnuto, na primjer - kad je o romanskim jezicima riječ, prijevodnog izbora postmodernog kajkavskog (i čakavskog) pjesništva na španjolski jezik, u prijevodu Marije Roščić Paro, Galovićevih *Lastavica* na talijanski Daniela Načinovića ...itd

Ranije ***kajkavske prijevodne primjere francuske književnosti,*** koji pripadaju i razdoblju tzv. starije hrvatskokajkavske književnosti, zatječemo već u brojevima prvoga godišta časopisa *Kaj*, 1968. godine.

Taj prijevodni raspon – izdvojimo samo reprezentativne primjere - možemo

pratiti od Voltairove "Henrijade" iz 1726., koji je ep (od 1825. do 1836. godine) prevodio varaždinski kajkavski pisac Franjo Štrehe (*Kaj,* br. 4-5, 6/1968.); do *Popevki z provansalskoga*, svih sedam u prijevodu Dragutina Domjanića (*Kaj,* br. 6/ 2005.), svojevrsnu autorsku antologiju četvorice poznatih "felibrista" (Théodore Aubanel, Alexandrine Brémond, Frédéric Mistral i Joseph Roumanille), prvi put objavljenu 1933.; sve do suvremenih prijevoda starofrancuskih farsi iz 16. stoljeća, koje je "na kajkavski prestvoril" Vladimir Gerić, hrvatski redatelj i dramski prevoditelj s devet (!) jezika, izrekavši lucidne teze o specifičnoj "sinteznoj varijanti" kajkavskog prevodilačkog jezika, koji "...kao prijevodni jezik 'može reći sve' " (*Kaj,* br. 4-5/2005.) – teze znakovite i, vjerujemo, prihvatljive za *Maloga Kralevića*; sve do glasovite 16-strofne poeme francuskog romantičara Alphonsa de Lamartinea "Le lac" (Jezero), iz prve iz 1820. godine – u kajkavskom i standardnojezičnom prijevodu Ivice Glogoškoga – koja u njegovoj varijanti kajkavski naslovno glasi *Jezerišče* (*Kaj* br. 6 /2012.), ...itd.

Jezična kajkavska komunikativnost Maloga Kralevića

U pripremi prijevodne knjige *Mali Kralevič,* nažalost, prisilno i dobrano prizemljeni na našem kulturnom "planetu", uvjerili smo se, nasuprot tome, kako je zaraznoj inspirativnosti *Maloga princa,* aforističnoj snazi njegovih rečenica djetinjstva u odraslih doista teško odoljeti. I mi sme putuvali... Susreli smo se, na primjer s likovnim djelom svestranog umjetnika, promicatelja kajkavske tradicijske kulture *Siniše Horvata* iz Strahoninca, kojemu su knjiga i lik Maloga princa bili polazišno nadahnuće, a njegovi bogati maštoviti detalji teško bi se mogli zbiti na korice neke knjige bez gubitka pokojeg planeta... Bilo kako bilo, to dovršeno djelo čeka svoj daljnji zagonetni put – svoj B-612.

Nismo trebali dugo čekati na ***prijevodni čakavski odgovor***, barem završnih rečenica knjige, i to na žminjskoj čakavici antologijske pjesnikinje *Nade Galant,* čija ispričnica zbog nemogućnosti dolaska na tribinu glasi:

...i ku oniput pride h van otrok, ku se nasmeji, ku buode imie zlatni vlasi, i ku buode muča katgot ga ča pitate, zajno ćete se domislit ki je. Budite pravi!

Ne puštite me tako žalosnega: zajno mi napišite - se je torna...

***

Uz odlike svevremenosti, upućujući i na egzistencijalističke tendencije, ta lirična i bajkovito mitska knjiga za djecu sintetizira Saint-Exupéryjevu humanističku viziju.

Na primjer, u *18. dielu* kad se *cvetek sred puščinjave* prisjeća ljudi (neće tu biti filozofijskog pojmovnika raskorjenjivanja, otuđenosti, samosti i sl.), ali u svjetopoglednom smislu, u našoj recepciji, u originalu i u prijevodu – hoće:

"De so ludi? (...) Videl sem jih pred nekimi leti. Veter jih nosi. Nemaju korenja. To jim jako sfali."

Od svojevrsnog označiteljskog naivizma, govora sa stajališta djeteta, dapače, flore i faune (*cveteka, lisice, kače...*), *Le Petit Prince /Mali Kralevič* završava u diskretnom, ali visokom filozofijskom diskursu kao poetski i filozofijski dječji roman (za djecu u svim uzrastima, do odraslosti i natrag).

Preciznom usporedbom s jednim od novijih izdanja Edition Gallimard, Paris (u Francuskoj je prva objava bila posmrtna, 1946.), možemo reći kako je kajkavski prijevod dosljedno vjeran originalu, ali ne i doslovan. Slijedi i ostvaruje kajkavsku sintaksu i govornu prirodnost kajkavske fraze, a u sinonimijskom izboru često je senzibilno približen, rekli bismo, mentalitetu, književnoj i usmenoj tradiciji onoga govornog podneblja koji je jezični izbor obojice prevoditelja – Dončeca i Blažeke. Njihov prijevodni jezični sustav (u fonološkom i morfološkom smislu), kao što je i precizirao prof. dr. sc. Blažeka, mješavina je prekomurskog i gornjomeđimurskoga dijalekta, dok je u leksičkom pogledu (zbog dostupnosti širem čitateljskom krugu) svojevrsni *kajkavski koine*.

O fonomorfološkim i sintaksnim razinama kajkavskoga prijevodnoga jezika u *Malom Kraleviču*, kao i okolnostima nastanka prvoga kajkavskoga prijevoda *Maloga princa,* na zajedničkoj tribini *Kajkavskoga spravišča* i Društva hrvatskih književnika govorili su sami prevoditelji A. A. Dončec i Đ. Blažeka.

B. Pažur

Antoine de Saint-Exupéry

Mali Kralevič

z ilustracijami autora

Na kajkavski preobrnuli:

Akoš Anton Dončec

Đuro Blažeka

(Izbor)

LÉONO WERTHO

Zato prosim deco da mi oprostijo jer odraslomo čoveko ponujam svojo knigo. Imam važnoga razloga: te odrasli čovek mi je najbolši prijatel na sveto. Imam i drugoga razloga: te odrasli čovek se razme, išče i deteče knige. Išče imam tretjega razloga: te odrasli živi v Francuski, ve je gladen i trpi zdenjavo. Treba ga potažiti. Ak neste zadovolni ze teju razlogi, unda ponujam ovo knigo dečeco koji je predi bil te odrasli čovek. Predi so si odrasli bili deca. (A vnogi se toga ne spominjo). Popravim i potlam ovak ponujam:

LÉONO WERTHO,
gda je bil išče dečec

Del 1.

Gda mi je bilo šest leti, videl sem jeno čudovito sliko v knigi o prašumi koja se zove “Istinite zgodbe.” Na sliki je bila velka kača koja je požđrla neko zverino. Naslikal sem to sliko.

V knigi so pisali: "Velka kača požđere svojega celoga plena, a ne vgrizne ga. Onda se nemre gibati, zato prespi šest mesecov dok ga prebavla."

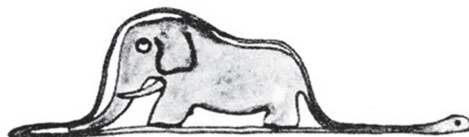
V ovom cajto gliboko sem premišlaval o pustolovini v prašumaj i z farbanim klajbesom[1] sem naslikal svojo prvo sliko. Glečte:

Pokazal sem svoje meštersko delo odraslim i pitam ak jih prestraši.

Samo so mi rekli: "Zakaj bi nas prestrašil te škrlak?"

A to, kaj sem naslikal, neje bil škrlak, nego velka kača koja je požđrla slona. Zato sem naslikal i znutra kačo, naj razmejo odrasli. Vezda jim treba se rastolnačiti. To je bila druga slika:

Potlam so mi odrasli tolnačili da ne slikam več velke kače znutra i zvuna, bolše je ak se vučim zemlopisa, povest, matematiko i gramatiko. Ovak so bila skončena moja premišlavanja o slikarski karijeri v šestom leti jer sem zgubil volo zbog nesrečnih sliki. Odrasli sami se nemrejo razbistriti v glavi i deca so vtrujena ak jim vekomaj treba rastolnačiti.

Iskal sem drugo službo i navučil sem se leteti z eroplanom. Hodil sem po celom sveto i zemlopis mi je zbilam pomogel. Morem na prvi pogled razlikovati Kino i Arizono i to vnogo vredi ak se zgubimo v noči.

[1] olovkom (*klajbes* m.)

[Objašnjenja riječi zamišljena su tako da budu najjednostavnija čitatelju: kad se prvi put pojavi neka nepoznatija riječ u tekstu, u fusnoti je objašnjena u padežu ili licu u kojem se pojavljuje u tekstu; u zagradi se navodi eitetski oblik - osim kad se u njemu nalazi već u samom tekstu – *napomena prev. Đ. B.*]

V svojem živlenjo sem poznal ozbilne lude. Dugo sem živel med odraslimi i zbliza sem jih poznal. Moje mišlenje o njimi itak neje bilo bolše.

Ak je došel takov koji mi se je videl da z drugimi očmi gledi na svet, pokazal sem mo svojo prvo sliko jer to sem mel pri sebi. Radoveden sem bil ali jo more razmeti, no odgovor je sigdar isti: "To je škrlak." Poradi mo nesem probal govoriti o velkih kačaj, prašumaj, ili o zvezdaj, nego sem govoril o čem on misli. Govoril sem mo o bridžo, golfo, politiki i kravataj. I odrasli se je veselil da se je spoznal ze spametnim čovekom.

Del 2.

Skromno je bilo moje živlenje i nesem mel prijatela z kojim bi ozbilno govoril. Jempot, pred šestimi leti spadnol sem doli z eroplanom v Sahari. Nekaj se je potrlo v motoro. Kak sem ne mel mašinšlosera i sam sem bil v eroplano, moral sem se fpregnoti v delo da srečno popravim velkoga kvara. Živlenje ili smrt so bili v pitanjo. Mel sem pitko vodo za komaj[2] osem dni…

Prvo noč sem spal na pesko jezero šest sto kilometrov dalko od ludstva. Jako zapuščeni sem bil – nekomo brodolomniko bolše bi bilo na flojso[3] na sredini oceana. Onda si morete zamisliti kak sem se čudil, gda se je denilo, da me je predramil[4] mali i čudoviti glas koji mi je govoril:

- Prosim… Naslikaj mi ovco!

- Kaj?

- Naslikaj mi ovco…

Skočil sem gori kak da me grom prestrelil. Dobro sem zbrisal svoje oči da dobro pregledam i zagledam jenoga čistam nenavadnoga dečeca koji me je stalno gledal. To je najbolša slika kojo sem znal potlam naslikati o njemo. A to, kaj sem naslikal, neje tak nasladno kak je on bil fejst lepi. Istina, to neje moja krivica: odrasli so mi odtirali volo da bom slikar gda mi je bilo šest leti. Zato nikaj drugoga nesem slikal, samo velko kačo znutra i zvuna.

Samo sem zbečil oči na čudno prikazanje a ne pozabimo da sem bil več kak jezero kilometrov dalko od sakoga mesta de bi se kakov čovek našel. I moj mali dečec ne zgledi kak da koji bi se zgubil, neje bil do smrti vtrujen, gladen ili žejen iliti da ga muči strah. Nikak neje bil nesrečen dečec koji se samo klatari v puščinjavi, jezero šest sto kilometrov dalko od čoveka. Gda je mogla reč dojti na moja vusta, pitam ga:

[2] jedva

[3] splavom (*flojs* m.)

[4] razbudio (*predramiti* pf.)

- Ali… kaj tu delaš?

Onda mi pak reče, čistam stiha i hudo[5] ozbilno:

- Prosim te… Naslikaj mi ovco…

Ak neka skrovnost[6] ima tulko kreposti, čovek nemre proti govoriti. Akoprem[7] mi se je vidlo da je to nemogočno, jezero šest sto kilometrov dalko od čoveka i v smrtni pogibeli, itak sem zel papira i tentano[8] pero, ali sem se spomenol da sem se vučil zemlopisa, povest, matematiko i gramatiko. Zato odgovorim malomo dečeco mrzovolno da ne znam slikati.

- Nikaj za to – reče. – Naslikaj mi ovco.

Nigdar nesem slikal ovce, zato sem mo naslikal jeno od teh dveh sliki koje sem znal: velko kačo zvuna. I čudil sem se, gda sem čul maloga dečeca:

- Ne! Ne! Nečem slona znutra vo velki kači! Velka kača je pogibelna a slon je prevelki. De živim, tam je se malo. Zbog toga potrebujem ovco. Naslikaj mi ovco!

Onda sem slikal.

Pozorno jo je pogledal i reče:

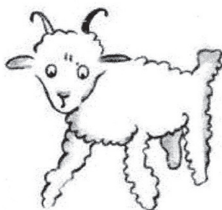
- Ne! Ta je jako betežna. Naslikaj drugo.

I rišem.

Mali moj pajdašek mi se je lepo nasmehnol i mirno reče:

- Vidiš… to neje ovca, nego jarček z rogi…

Nazaj sem slikal:

[5] vrlo

[6] tajna

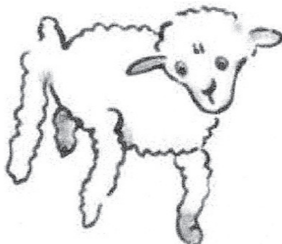
[7] iako

[8] tinteno (*tentani* adj.)

Ova mo se takaj neje dopadnola kak i prednja:

- Ta je prestara. Ja potrebujem ovco koja dugo živi.

Več strplenja nesem mel jer sem štel početi z rastavlanjom motora. Načrčkal

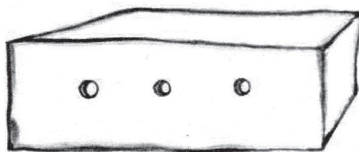

sem to i odgovorim:

- Gleč, ovo je kišta[9]. Ovca kojo želeješ je nutri.

I preveč čudno mi je bilo da se je zasvetlil njegov obraz:

- Tak, tak sem štel! Kaj mišliš, ovci treba vnogo trave da jo krmim[10]?

- Zakaj?
- Jer domaj, de živim, se je malo…
- Sigurno bo ji dosta jer sem ti daruval čistam malo ovčico.

Spustil je svojo glavo nad sliko:

- Neje tak mala… Gleč! Zadremala je…

I tak sem se spoznal z malim Kralevičom.

[9] ladica

[10] hranim (*krmiti* impf. hraniti stoku)

Del 16.

Sedma planeta je Zemla.

I Zemla neje skromna planeta! Ima sto i jedenejst kralov (med njimi so i saracenski krali), sedem jezer geografov, devet sto jezer bogatunov, sedem i pol miljon pijancov, tristo jedenejst miljon gizdavih, a to je okoli dve miljarde odraslih ljudih.

Da bi si mogli predstavlati veličino Zemle, premislite da predi kak bi bila elektrika, seh šest kontinentov je melo velko vojsko nažigačov i bilo jih je okoli četristo sedemdeset dva jezer petsto jedenejst.

Gledeči z zdalkoga krasno se je vidlo. Pokret vojske je bil jednaki z pokreti baleta. Počeli so nažigači Nove Zelandije i Australije. Potlam, gda so vužigali svoja svetla, išli so spat. Potlam so odigrali svojo vulogo nažigači Kine i Siberije. Potlam so se skrili za ferungami[46]. Potlam so došli nažigači Rusije i Indije. Onda v Afriki i Europi. Unda v Južni Ameriki. Potlam so došli severnoamerikanski nažigači. I prav so odigrali svojega pokreta. To je fejst dobro bilo.

Samo nažigač v Severnom polo Zemle i njegov tovaruš, nažigač Južnoga pola so živeli svoje življenje v mangovanjo. Dvapot v leti so delali.

[46] zavjesama *(ferunga f.)*

Del 21.

I došla je lisica.

- Dober den! – reče lisica.

- Dober den! – reče vludno Kralevič koji se je obrnol i nikaj ne videl.

- Tu sem, pod jablanom – odgovori glas.

- Gdo si ti? – pita Kralevič. – Ti si fejst lepa…

- Ja sem lisica – odgovori lisica.

- Dojdi, igrajmo jer sem jako potulen[51]… – veli Kralevič.

- Nemrem dojti igrat z tobom jer nesem pripitomlena – odgovori lisica.

- Ah! Oprosti mi! – reče Kralevič.

Malo je premišlaval.

- Kaj znači "pripitomleni"? – pita.

- Ti nesi otod – reče lisica. – Kaj iščeš?

- Iščem lude – odgovori Kralevič. – Kaj znači "pripitomleni"?

- Ludi puško imajo i strelaju – reče lisica. – To je jako nelagodno! Osim toga imajo i kokoši, a jedino to me se dotikavle. Iščeš kokoši?

- Ne, nego iščem prijatele – odgovori Kralevič. – Kaj znači "pripitomiti"?

- To je nekaj, kaj se je zdavnja zabilo – odgovori lisica. – To znači: "zbliza poznati."

- Zbliza poznati?

- Je – odgovori lisica. – Ti si dečec od sto jezer drugih koji so mi si jednaki. Ja te ne potrebujem, jednak ti mene ne potrebuješ. Ja sem ti lisica od sto jezer drugih. Ali ak me pripitomiš, jeden drugoga bomo potrebuvali. Jedini boš mi na celom sveto i ja bom ti jedina…

[51] snužden

- Pomalem bom razmel – odgovori Kralevič. – Neka rožica… mislim je mene pripitomila…

- Mogoče – reče lisica. – Na Zemli vidimo sakojačke stvari…

- Oh! To neje bilo na Zemli! – reče Kralevič.

Lisica je radovedna postala.

- Na drugi planeti?

- Je.

- Najdemo jagare na ti planeti?

- Ne.

- Gleč, zanimlivo! I kokoš?

- Ne.

- Nikaj neje potpuno – zdehne lisica.

Lisici je vre nazaj došla prva misel:

- Dugočasno mi ide životlenje. Ja naganjam kokoši, ludi mene naganjo. Jednake so mi kokoši i jednak mi je saki čovek. Zato mi je malo dosadno. Ali ak me ti pripitomiš, vedrinjava bi došla v moje življenje. Poznala bi glasa tvojega koraka koji bo drugački od seh drugih jer drugi koraki me gonijo pod zemlo. Tvoj korak bi me vun zval z lisičje prele[52] kak mužika. I gleč! Vidiš, tam, pšenično pole? Ja ne jedem pšeničnjaka i pšenica mi nikaj ne vredi. Pšenična pola nikaj me ne spominjo i to je tožno! Ali tvoji vlasi imajo farbo zlata. Bilo bi čudno da me pripitomiš! Pšenica koja je zlatna, bi me spominjala na tebe. I lubila bi slišati kak veter prešumi čez pšenico…

Lisica je čkomela i dugo gledala Kraleviča.

- Prosim te… pitomi me! – veli.

- Jako rado, ali nemam vnogo časa – odgovori Kralevič. – Očem iskati prijatele i išče pronajti druge stvari.

- Čovek samo to pozna kaj on pitomi – reče lisica. – Ludi nemajo časa kajgot poznati. Gotove stvari iščejo pri kupčijaj. Jer pajdaša nigdi nemremo kupiti i tak ga ludi nemajo. Ak ti očeš prijatela, pitomi me!

- Kaj moremo činiti? – pita Kralevič.

- Skrušeno treba čakati – reče lisica. – Najpredi boš doli sedel malo dalko od mene v travo. Gledala bom te z rožnice mojega oka i nikaj ne boš rekel. Reč je samo zvirek nesporazumov. Ali sakoga dneva se moreš sesti malo bliže…

Drugi den pak dojde Kralevič.

[52] rupe (*prela* f.)

- Bilo bi bolše ak bi došel v isti vuri – reče lisica. – Ak dojdeš v četrti vuri popoldne, ja bi bila vedra več v tretji vuri. I kak ide napri cajt, tem bole čutim radost. V četrti vuri bom zvrkasta i bom poskakala. Ovak bom zvedela kaj je radost! Ali ak gda got dojdeš, nigdar ne bom znala v koji vuri lehko bo vedro moje srce… Obdržavanje navadi ne sme se zatreti.

- Kaj je to navada? – pita Kralevič.

- To so pak skorom zabili – odgovori lisica. – Zbog navade bo jen denek drugački od drugoga ili jena vura od druge. Navado imajo i moji jagari[53]. Poleg navade saki četrtek odidejo plesati z devojkami v seli.

Zato je četrtek čuden den! Odhajam se do trsja. Ak bi jagari navek išli plesat, bi to mi saki den dodijalo i nigdar ne bi mela fraj.

Ovak je Kralevič pitomil lisico. I približavala se je vura oproštaja:

- Ah! – reče lisica – bom se plakala.

- Ti si kriva – reče Kralevič. – Nigdar te nesem štel ranjavati v srce, a ti si štela, naj te pripitomim…

- Istina – odgovori lisica.

[64] umoran

- I boš se plakala – reče Kralevič.

- Istina – odgovori lisica.

- I nikaj nesi dobila!

- Kak da ne! – odgovori lisica. – Tam je zlatna pšenica.

Potlam išče veli:

- Pak dojdi pogledati rože i boš razmel da je tvoja jedina. Potlam dojdi nazaj oprostiti se i daruvam ti mojo skrovnost.

Kralevič je pak došel pogledat rože.

- Vi nikak neste slične moji roži, vi ste nikaj. Nišče vas neje pripitomil, tak i vi nikoga neste pripitomile. Takve ste kak je bila moja lisičica. Slična je bila sto i sto jezer drugim lisicam i ve mi je jedina na celom sveto.

Rože so se čutile preveč nelagodno.

- Lepe ste, ali prazne – reče. – Nišče ne bo hmrl za vas. Lehko da ikoji mimohodeči čovek bo rekel o moji rožici da slična je vam. Ali ona sama je važneša kak vi se skupa jer ona je kojo sem polejaval. Ona je kojo sem spokrival z glažom. Ona je kojo sem na brigi mel z zavitkom. Ona je, zbog koje sem vmoril gosenice (osim dveh ili treh, naj bodo metuli). Ona je o koji sem čul da se žalosti ili fali, iliti muča. Jer ona je moja rožica.

I vrnol se je k lisici.

- Zbogom! – reče.

- Zbogom! – reče lisica. – Gleč, moja skrovnost koja je preprosta: dobro z srcom moremo videti, a važnoga ne vidimo z očmi.

- Važnoga ne vidimo z očmi – reče si znova Kralevič gda je dobro k srco primil.

Del 27.

I odunda je preminolo šest leti… Nikomo nesem sprepovedal o ti povesti. Tovaruši, gda so me vidli, veselili so se jer sem se živ vrnol. Bil sem tožen. "Samo sem nepočinjeni[64]…" odgovorim.

Ve sem se malo potažil. Ali… potpuno ne. Znam da se je vrnol na svojo zvezdo jer gda se je denilo, nesem našel njegovoga trupla. Neje bilo tak žmehko njegovo telo… I v noči rad poslušam zvezde. To je kak petsto milijon malih zvončekov…

[64] umoran

Ve imam žmehko brigo: z brnice kojo sem naslikal Malomo Kralevičo zabil sem dodati kožnoga remena! Nigdar je ne bo mogel potegnoti na ovco. "Kaj se je dogodilo na planeti?" pitam se. "Je ovčica popasla kitico?"

Ali si rečem: "Sigurno ne! Kralevič v noči sigdar pod glaž dene kitico i skoznuje..." Onda sem veseli. I zvezdice tiho se smejo...

Onda si rečem: "Mi smo igda nemarni i to je dosta! Kvečerjo zabi spokriti rožo ili v noči ovca poskrivečki vujde..." I z malih zvončekov levajo soze...

Velka skrovnost je to. Vam i meni koji lubimo Maloga Kraleviča, neje sejeno da negdi vo vekovečnosti, gdo zna de, kakva ovca koje ne poznamo, popase rožico...

Pogledajte nebo i pitajte se: je ovčica poždrla kitico ili ne? I bote vidli kak se spremeni celi svet...

I nigdar ni jeden odrasli ne bo razmel da je to jako važno!

Tu je ova krajina koja za mene ima največ slasti i največ togi v celom sveto. Ista krajina kak jo videte na prvi strani kojo sem pak naslikal, naj je ne zabite. Tu je došel na Zemlo i potlam z nje odišel Mali Kralevič. Pozorno jo pogledajte da jo itak prepoznate, gda bote išli na pot v Afriko, v puščinjavo. I ak Vam se slučajno tak dogodi da tam projdete mimo, z srca prosim Vas, ne žurite se! Čakajte malo pod njegovom zvezdom! Ak k vam stopi neki mali dečec koji se smeje, ima zlatne vlasi i ne odgovarja gda ga pitajo, onda znate gdo je to. Bote mo prijazni! Ne pustite me v togi živeti: nego mi napišite pismo da se je povrnol...

O PRIJEVODNOM JEZIKU *MALOGA PRINCA* NA KAJKAVSKOM

Đuro Blažeka, Zagreb

Velika mi je čast i zadovoljstvo reći nešto o prijevodu Malog princa na kajkavski koji smo napravili kolega Akoš Anton Dončec i ja. Inicijator je bio naš dragi kolega Anton o kojem moram reći nešto vrlo nesvakidašnje. Pred sobom imamo osobu koja je čista ljubav prema nestandardnim slavenskim govorima ovog našeg sjeverozapadnog „regiona“, a to znači prema međimurskima i prekmurskima. To je ljubav kakvu opisuje Sveti Pavao: “*Ljubav* je velikodušna, dobrostiva je *ljubav*, ne zavidi, *ljubav* se ne hvasta, ne nadima se; nije nepristojna, ne *traži* svoje.”

Ne prođe dan, a da me ne pita neko zanimljivo lingvističko pitanje i često me je naveo da tražim odgovore na pitanja koja mi uopće ne bi pala na pamet. Priznajem, trebalo mi je neko vrijeme da shvatim da su ta neposredna obraćanja u dugim e-mailovima zbog čiste ljubavi prema jeziku, a ne zbog materijalnog interesa i iskorištavanja moje dobrohotnosti. U početku sam mu odgovarao svakih par dana, a kad sam shvatio da pred sobom imam osobu kakvu sam opisao, odgovarao sam i u trenucima najveće zauzetosti. Da ne duljim o kolegi Antonu, kad bi bilo više takvih ljudi, svijet bi bio bolji.

Kajkavština na koju smo prevodili međimurska je kajkavština, tj. njezin koine jer je Međimurje veliki prostor, čak s tri poddijalekta: donji, srednji i gornji. Kriteriji njihove podjele su kontinuante jata, poluglasa, prednjeg i stražnjeg nazala:

* Iz govora prof. dr. sc. Đure Blažeke na predstavljanju *Malog Kraleviča* s Tribine u Društvu hrvatskih književnika, 22. svibnja 2019.

Po refleksu jata i poluglasa u naglašenoj poziciji te refleksu slogotvornoga *l̥* i stražnjega nazalnoga vokala *ǫ* međimurski dijalekt dijeli se u 3 poddijalekta: 1. donji (istočni) poddijalekt (*ě = ə l̥ = ǫ m'ẹsec – d'ẹska v'ọk – r'ọka*), 2. srednji poddijalekt (*ě = ə l̥ ≠ ǫ m'ẹsec – d'ẹska v'uk – r'ọka*), 3. gornji (zapadni) poddijalekt (*ě ≠ ə l̥ ≠ ǫ m'ẹsec – d'ẹska v'uk – r'ọka*).

Naglasak je u prijevodu, posebice u leksiku, ipak na gornjomeđimursku kajkavštinu jer je ona relativno bliska prekomurskom dijalektu slovenskog jeziku koji je blizak kolegi Antonu.

Zato je tu puno riječi koje prosječan donjo- i srednjo-Međimurec ne bi nikako smatrao svojima. Međimurje, iako površinom neveliko, nevjerojatno je sjecište velikog broj važnih jezičnih izoglosa, i fonoloških, i morfoloških, a posebice leksičkih. Sada pišem već četvrti znanstveni rječnik tog područja, a svaki je različit u svakom pogledu.

Evo nekih riječi u rečenicama koje donjo- i srednjo-Međimurci ne bi smatrali svojima:

sliša / posljuša; ***lehko*** / lefko; ***zvedel*** / saznal; ***dol*** / doli**;** ***sodišč*****e** / sod; ***potlam*** / potli*;* ***poduhnul*** / pridehnul.

Koine je i morfološki. U stvarnosti, u deklinaciji dosta je fakultativnih nastavaka. Mi smo se uvijek, u svakom padežu, odlučili za jedan nastavak koji nam se činio da će biti najbliži prosječnom čitatelju: npr. za L mn. imenica svih rodova nastavak *-aj,* za I mn. im. E-deklinacije nastavak*-ami,* a za D mn. im. E-deklinacije nastavak *-am,* za G mn. im. A-deklinacije muškog roda nastavak *-of,* za L jd. imenica srednjeg roda odlučio sam se za arhaični nastavak *-i* koji potječe od jata: *v seli, na koleni.*

Razmišljao sam i o tome treba li pisati obezvučene suglasnike na kraju riječi, no ocijenio sam da će čitatelju ipak biti prozirnije pisanje izvornih suglasnika, iako bi za zvučnu percepciju bilo puno bolje pisati onako kako se izgovara.

U gornjem poddijalektu međimurskog dijalekta nema suglasnika *lj* u suglasničkom inventaru pa ga nema ni u našem prijevodu.

Veliko je pitanje bilo hoćemo li prevesti naslov kao ***kralevič*** ili ***princ*.** U mjesnim govorima nisam našao potvrdu za tu realiju jer Međimurci i nemaju prevelikih iskustva s tom titulom, a posebice ne u novijoj povijesti. No, u svakom slučaju, *kralevič* je sasvim sigurno bolje rješenje jer se sjećam da mi je mama uvijek propovijedala priču *Kraljević i prosjak,* a imenica *princ* joj sigurno nije bila bliska.

Upotrijebili smo različite arhaične jezične oblike, no vodilo se računa da se ne pretjera jer bi djelo inače bilo prehermetično za čitanje.

Zehajuče *je rekla ona koja je vezda kredna bila.* Ovdje je to prilog koji je

nastao supstantivizacijom pridjeva srednjeg roda, a vrlo je osobita promjena *v* u *h* u intervokalnoj poziciji.

Gospon, kaj mi svetujete? Oblik bez samoglasnika koriste samo najstariji stanovnici Međimurja. Mlađi bi rekli '*savjetujete*'.

Tu je i arhaičan glagol *krmiti:* "hraniti stoku sijenom".

Malo će koji suvremeni čitatelj prepoznati sve nijanse pridjeva *kreden* – to je onaj koji je uredan u svakom smislu: vizualnom, moralnom i društvenom.

Dosta sam riječi skovao:

Ali kaj znači ***preminuči****? – pita Kralevič koji gda kaj pita v svojem živlenjo, to nigdar ne bo zapustil. - To znači da začas živi, potlam se pogubi.* – "smrtan"

Samo ovak bomo meli čast pred ljudmi ak razumno ***zapovedavamo.*** **–** zanimljiv iterativ glagola *zapovedati*

Tožen je bil zbog zgublenoga ***zahajanoga*** *sunca.* – zanimljiv pridjev trpni i njegova adjektivizacija.

I ***velikost*** *se je svetila z njegovoga lica. Veliki* u međimurskoj kajkavštini ima i značenja 'uzvišen; ohol'.

Zbog toga da bi videl jen den sunce ***zahajti*** *jezero četristo četrdesetpot.* Tu smo upotrijebili, u govorima neuobičajen, nekontrahirani oblik.

Grozna *je moja služba.* Tu sam razmišljao o 'strašna' jer bi to bilo narodskije, no u kajkavskom 'strašen' vrlo često ima i pozitivna značenja pa je *grozna* bio prozirniji leksem.

Netko tko ne poznaje kajkavskog narječja, zamjerit će nam ženski rod imenice *planeta,* no to nema veze sa srpskim – ženski rod te imenice za kajkavštinu jedini je primjeren.

Kad smo poštovani gospodin Sidori ja uvježbavali čitanje odabranih tekstova za naše predstavljanje, shvatio sam da je možda trebalo stavljati mjesta naglaska, ako ne na sve, onda barem na odabrane riječi. Vidim kako mnogi oni koji se nastoje služiti kajkavštinom prebacuju naglaske prema kraju riječi, no to nekada ide, a nekada ne. U *Gruntovčanima,* koje sam gledao već desetak puta, često su ti naglasci umjetno prebačeni prema kraju, kao da to uvijek ide. Slično se događa kad ljudi koji nastoje pravilno govoriti standardni jezik sve prebacuju na početak riječi (tzv. *hungarizacija*).

U bilješke sam stavio izbor riječi koje će biti nepoznatije većem broju čitatelja. Riječi su u obliku iz teksta, a u zagradi je temeljna odrednica vrste riječi koja je napisana u eitetskom obliku.

O prevoditeljskim postupcima mogao bih beskonačno dugo. Svaka je rečenica pomno promišljena i kod svake sam vagao koji ću postupak primijeniti, koji gramatički oblik uzeti i koji će leksem stilski odgovarati. Kad imate takav bogati

izvor kao što je govorna kajkavština naših mjesnih govora, to je uživanje, a ne muka.

Prije nego završim, reći ću samo malo o tome da *Mali princ* nije roman za djecu. Ja sam ga tek sad počeo razumijevati, s navršenom 50. godinom. To je evanđelje 20. stoljeća koje tek trebamo početi razumijevati, a u filmskoj industriji paralela mu je *2001: Odiseja u svemiru* (Stanley Kubrick) – prema većini kritičara najveći film svih vremena, premijerno prikazan 1968. *Mali princ* je zapravo nastavak tog filma, samo nastao 25 godina ranije (vrijeme je ionako relativna kategorija). Da podsjetim kako završava Kubrickov film – *Bowman*, glavni lik, u malom planetu kao dijete pred porođaj vraća se na Zemlju s Jupitera gdje je obavio misiju, a sve to prati Štrausova *Tako je govorio Zaratustra* – najveličanstvenija skladba koju je ljudski rod ikad čuo. Sve to nije teško povezati s Isusovim prvim dolaskom na zemlju i betlehemske zvijezde koja je to najavila perzijskim mudracima. Prema teoriji popularnoj u doba renesanse, betlehemska zvijezda nastala je kao konjukcija nebeskih tijela. To se događa, kada se staze gibanja dva ili više planeta poklope gledano sa Zemlje pa to izgleda kao jedna sjajna zvijezda. Otprilike u vrijeme Isusova rođenja dogodilo se nekoliko konjukcija između *Jupitera* i *Saturna,* između Jupitera, Saturna i Marsa i između Jupitera i *Venere*. Tko bude imao volje, neka prouči te poveznice između tih triju najvećih emanacija ljudskog (i Božjeg) duha i koje nam na veličanstveni način objašnjavaju samu srž ljudske drame na ovom svijetu, ali i Božje pomoći koja dolazi doslovce s neba. *Mali princ* i spomenuti film gotovo su sigurno anticipacija Kristova drugog dolaska na Zemlju.

Ponosan sam što smo preveli *Malog princa* na govornu kajkavštinu. Reći ću nešto što će možda koga i sablazniti, no ona književna kajkavština iz naše prošlosti nije imala šanse postati književnim jezikom svih Hrvata, i to čak ni kajkavaca, jer kajkavština s velikim udjelom latinske sintakse nije bila pogodna za širu uporabu, a posebice ne govornu. Ova kajkavština, kao što su mi rekli mnogi čitatelji, tečna je i vrlo čitljiva.

Bogat je izvor suvremenih kajkavskih mjesnih govora i šteta je da oni ostanu u povijesnim bespućima i da se ne revitaliziraju.

Vjerujem da će ovaj prijevod biti poticaj za prevođenje na suvremenu kajkavštinu i nekih drugih temeljnih djela svjetske književnosti.

Zagreb, 22. svibnja 2019.

KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST - DIJAMANT U KULTURNOJ POVIJESTI EUROPE

Akoš Anton Dončec, Kétvölgy [Verica-Ritkarovci] /Mađarska

Iznimna mi je čast i zadovoljstvo pozdraviti Vas na predstavljanju kajkavskog prijevoda *Malog princa*.[*] Ja sam Akoš Anton Dončec i moj je prijevod *Mali Kralevič*. Prije nego bih rekao nešto o prijevodu želim zahvaliti osobama koje su doprinijele ostvarenju Malog Kraleviča. Lijepa hvala *Kajkavskomu spravišču* i njegovoj urednici Božici Pažur da su objavili prijevod u tisku. Također i hvala Gradu Zagrebu za njegovu potporu za tisak i Društvu hrvatskih književnika, koje je opskrbilo prostor predstavljanja. Lijepa hvala i prof. dr. sc. Đuri Blažeki, stručnjaku kajkavskog jezika, koji je glavni jezični savjetnik, suprevoditelj i popravio je cijeli tekst. Puno hvala gospođi Barici Pahić-Grobenski, lektorici teksta, i Jeleni Kočet Sekovanić, stalnoj posrednici, također i savjetnici. Puno hvala Dragici Fijok iz Beretinca i Nenadu Kralju iz Zaboka, koji su mi dali puno savjeta, zamisli i ispravnih smjerova tijekom prevođenja. Mnogo mi je pomogao Mario Jembrih, sin prof. dr. sc. Alojzija Jembriha, koji je vatreni borac kajkavskog jezika. Mario je vrlo aktivan na društvenim mrežama, njegove postove o kajkavskom uvijek i koristim. Posebno zahvaljujem prof. dr. sc. Alojziju Jembrihu i uvaženomu glumcu Vidu Balogu, koji su me svojedobno uveli u svijet kajkavštine i opskrbili me korisnom literaturom.

Bilo je još ljudi koji su me osobito moralno podupirali. To su američki profesor i slavist svjetskog glasa Marc L. Greenberg, dr. Előd Dudás sa slavističnog odsjeka Sveučilišta Loránda Eötvösa u Budimpešti, Vlado Mihaljević, međimurski kantor, i Siniša Horvat iz Strahoninca...

Želimo li očuvati svoje materinske jezike trebamo koristiti i digitalni svijet. Često koristim internet i na Facebooku vidim više stranica ili skupina koje se

[*] Pozdravno slovo prevoditelja A. A. Dončeca s predstavljanja *Maloga Kraleviča* na zajedničkoj tribini Kajkavskoga spravišča i Društva hrvatskih književnika, 22. svibnja 2019.

bave kajkavskom tematikom, posebno stranicu *Međimurski rječnik.* Mnogo ljudi tu surađuje i koristio sam njihovu pomoć. Zahvaljujem svima njima, u nadi da se neće ljutiti ne navedem li njihova imena.

Mali Kralevič vjerojatno je jedna od najvećih knjiga svjetske književnosti. Ima mnogo raznih prijevoda. Roman je pisan jednostavnim jezikom, ali idejni je sadržaj romana ogroman. Zapravo, nije teško prevoditi francuski izvorni tekst, no razumjeti poruku romana sasvim je nešto drugo. Jako je puno prijevoda Maloga princa na svijetu - u Europi, najviše ih ima u Njemačkoj i Italiji. Ima i prijevoda nezadovoljavajuće jezične razine, poput onih na gradskim govorima (npr. na bečkom govoru u Austriji). Kritičari su nezadovoljni ‚bečkim' Malim princem, jer je preveden na sleng (sleng, naime, nije stalna jezična pojava i nije pravi dijalekt). S druge strane, kritiziraju ga jer je tekst adaptiran iz njemačkog prijevoda Malog princa (njemačke su riječi ‚prenesne' na bečke, itsl.). Već godine 1998. Ivan Rotter preveo je Malog princa na gradišćanskohrvatski. Neki austrijski skupljač knjiga Malog princa reče kako to jest pravi "austrijski" prijevod, jer gradišćanskohrvatski je književni jezik i ima svoju bogatu književnu tradiciju. Rotterov prijevod vrlo je dobre kakvoće. Njegov utjecaj i mene je dirnuo te mislim kako bi Rotterov Mali princ dobro kotirao i u Hrvatskoj, na štokavskom, kajkavskom i čakavskom jezičnom području hrvatskog jezika. Prijevod je svakomu razumljiv i ima lagani stil.

Nastao je i drugi hrvatski regionalni prijevod romana u Italiji 2009. godine. Na moliški dijalekt preveli su ga Walter Breu i Nicola Gliosca. Njihova verzija nosi naslov *Mali kraljić.* Zbog toga sam tražio i ja zaseban naslov za kajkavski prijevod i nastao je *Mali Kralevič.* Tek kasnije sam saznao kako na hrvatskom standardnom (štokavskom) jeziku postoji prijevod Ivana Kušana, koji se zove *Mali Kraljević.*

Znamo da je hrvatski jezik jedan od najbogatijih jezika na svijetu, jer ima tri sastavnice: štokavsku, kajkavsku i čakavsku. Vrijeme je da netko prevede Malog princa i na *čakavski jazik.* Ja, nažalost, ne znam čakavski, ali vjerujem kako će se među brojnim ljubiteljima i znalcima čakavštine naći netko tko će ispuniti taj plemeniti posao.

Mario Jembrih hrabrio me je da prevodim Malog princa na kajkavski. Mislio sam koristiti lijepe riječi kajkavskog jezika u prijevodu, jer Mali Kralevič kao i njegov autor cijene istinska i prava bogatstva. I kajkavski je leksik vrlo bogat. Iako sam izabirao riječi prema svom ukusu, ne znam je li prijevod koji je nastao prikladne kakvoće. Volim pjesničke izraze ili usporedbe. To odražava i primjer u 23. poglavlju, gdje Mali Kralevič sretne nekog čovjeka koji prodaje tablete što gase žeđ. No, Kralevič reče kako bi se on radije uputio prema bunaru. Ovaj čovjek s tabletama u francuskom tekstu je *marchand,* to jest 'trgovac' na štokavskom i *trgovec* na kajkavskom. Ja znam jednu kajkavsku izreku, koja glasi: *Gda bedaki*

imaju peneze, kramari tržiju. Jer one tablete zapravo su gluposti i nemaju značaja, nasuprot čistoj, hladnoj vodi u bunaru. Zbog toga sam pisao *kramar* za francuski *marchand.*

Na spomenuti način tražio sam još riječi iz kajkavskog svakidašnjeg života i probao sam približiti *Malog princa* kajkavskoj kulturi. Npr., u romanu se pojavljuje *cheminée (des feux de cheminée),* to jest, vatra u dimnjaku. Ja sam pisao *ogenj v šparheto.* Šparhet (štednjak) značajna je peć, osobito u selima, no katkada je i simbol kajkavskog puka i njihova života. Drugi primjer jesu fenjerdžije *(nažigači)* u 16. poglavlju, koji nakon svršetka svog djela idu iza kulisa. Umjesto *kulise* prevodio sam *ferungu* (zavjesa). Ili, kad Mali princ i pilot traže vodu u pustinji i nalaze bunar (u 24. i 25. poglavlju). Pilot, koji je bio u velikoj žeđi, reče kako je voda sada bolja nego hrana (francuski *aliment*). Ja sam koristio pobožan izraz umjesto *hrane: sakidenešnji kruh* (svagdanji kruh) iz Gospodinove molitve.

Ivan Rotter ima pravo remek-djelo jezičnog rješenja u svome prijevodu, kad piše *vrganj: Ali to nije človik, to je vrganj!* – u 7. poglavlju Mali princ tako se ruga osornomu *bogatunu* (poslovnomu čovjeku). U originalu St. Exupéry piše *champignon* (gljiva). *Vrganj* je samo jedna ukusna vrsta gljive, ipak, njegovo ime ima karakteristično zvučanje. Tako je i u našemu prijevodu: *Te gosponček je vrganj, a ne čovek!*

Kajkavska je književnost dijamant u kulturnoj povijesti Europe. Ja istupam u obranu kajkavskog jezika, iako, možda, nisam dohvatio onu razinu koju su dohvatili stari ili suvremeni divovi kajkavske književnosti.

MALI PRINC NA KAJKAVSKI SE PREOBRNUL!

Antoine de Saint-Exupéry: *Mali Kralevič* (Kajkavsko spravišče, 2018.)

Lada Žigo Španić, Zagreb

Mali princ, jedno od najprevođenijih i najčitanijih djela svjetske književnosti, iz pera Antoinea de Saint- Exupéryja, dobilo je i svoju kajkavsku „kolijevku" u kojoj se *kralevič* lijepo „preobrnul" (kako prevoditelji nazivaju svoj kajkavski prijevod). Naime, upravo je izišla knjiga *Mali Kralevič* u izdanju "Kajkavskoga spravišća" (kao 46. knjiga u biblioteci "Ignac Kristijanović"), zahvaljujući vrsnim prevoditeljima Akošu Antonu Dončecu i Đuri Blažeki, uglednoj urednici Božici Pažur, a jednako tako uglednom čuvaru kajkavijane, nakladniku Ivi Kalinskome.

Kako ističe Božica Pažur,* prve hrvatske prijevode na standardu podarili su hrvatskoj književnosti ugledni prevoditelji – Mia Pervan-Plavec (od 1973. do 2000.), potom Ivan Kušan (1998., pod naslovom "Mali kraljević"), Gorana Rukavina (2000.), Luko Paljetak (2000.), Marijana Horvatinović (2001.) te Ivan Rotter (koji je ovo djelo preveo na regionalni standardni jezik gradišćanskih Hrvata 1998. *Kajkavsko spravišće* i časopis *Kaj,* ističe Božica Pažur, imaju dugotrajnu kajkavsku prevodilačku tradiciju (npr. objavljivanje starokajkavskih tekstova, kajkavskih prijevoda i prepjeva starije svjetske književnosti (od Biblije do Shakespearea, Voltairea, Miltona, Defoea, Joycea, Frosta…), prvenstveno zahvaljujući izvrsnim prevoditeljima - Vidu Balogu, Željku Fundi, Božici Jelušić, Denisu Peričiću…

"Zanimljvo je kako suvremeni prevodioci", objašnjava Božica Pažur, „izrijekom označuju svoju prevoditeljsku radnju: na kajkavski *pretočil*, na kajkavski *obernul/preobernul*, na kajkavski *prevel, prepjeval*, ili, najekspresivnije – prema

* Uvodno slovo B. Pažur s predstavljanja *Maloga Kraleviča* na zajedničkoj Tribini u Društvu hrvatskih književnika, 22. svibnja 2019.; sudionici: Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK, glumac Dubravko Sidor i prevoditelji Akoš Anton Dončec i Đuro Blažeka

Vladimiru Geriću (s Tribine *Kajkavskoga spravišča* prije 15-ak godina) – ***prest-voriti** na kajkavski*. Dončec i Blažeka Maloga su princa **preobrnuli** na kajkavski. (…) Kajkavske su govorne rečenice, ocijenio je Gerić, 'kratke, protočnije', imaju 'brži hod' (izgovaraju ih 'brzomisleči ljudi'- kakvi kajkavci i jesu), a kajkavski u svojoj preciznosti dopušta i jezične slobode; ukratko – kao prijevodni jezik 'može reći sve'." Božica Pažur u svojoj je iscrpnoj analizi istaknula da je kajkavski prijevod dosljedno vjeran originalu, ali ne i doslovan.

Akoš Anton Dončec podcrtava kreativnost prijevoda *Malog princa* na kajkavski, jer je trebalo izabrati riječi u bogatom leksiku kajkavskoga jezika i to u kajkavskome svakidašnjem životu. Npr., kaže Dončec, izraz *des feux de cheminée* (što na štokavskom znači vatra u dimnjaku) preveo je kao *ogenj v šparheto*, jer je šparhet, odnosno štednjak, važna peć u selima, no također je i "simbol kajkavskog puka i njihova života". Dončec je je tako riječ *kulise* preobrnuo u *ferungu* (zavjesa), riječ *hrana* u *sakidenešnji kruh*, riječ *champignon* (u originalu), odnosno riječ gljiva preobrnul je u *vrganj*, jer ta gljiva u kajkavskome prijevodu karakteristično zvuči.

Blažeka ističe kako je *Mali kralevič* preveden na međimursku kajkavštinu, s naglaskom na gornjomeđimursku kajkavštinu (veliki prostor Međimurja ima čak tri poddijelaketa). I Blažeka je skovao dosta riječi, npr. glagol *preminuči*, što znači smrtan. U svom stručnom tekstu, punom objašnjenja prevoditeljskih postupaka, Blažeka veoma zanimljivo sumira značenje *Malog princa*, odnosno *Malog Kraleviča* koji, tvrdi, nije roman za djecu:

"Ja sam ga tek sad počeo razumijevati, s navršenom 50-tom godinom. To je evanđelje 20. stoljeća koje tek trebamo razumjeti, a u filmskoj industriji paralela mu je Kubrickova *Odiseja 2001.* – prema većini kritičara najveći film svih vremena, premijerno prikazan 1968. *Mali princ* je zapravo nastavak tog filma, samo nastao dvadeset i pet godina ranije. (...)"

Dodajmo da je prijevod *Malog princa* na još jedan jezik osobito važan u današnje vrijeme, kada je gotovo sve unificirano, očima poravnato, transparentno, kada mladi u celebrity generaciji žele sličiti jedni drugima (danas "biti različit" od drugih znači "biti neprilagođen""biti odbačen", "ispasti iz igre", "ne biti 'in'"), a glavne poruke *Malog princa* posve su drugačije: valja biti **drukčiji** od drugih i **bitno** je očima nevidljivo. Tako Mali Kralevič, pripovijedajući pilotu u Sahrari svoje putovanje po raznim planetima, stalno misli na svoju ružu na svojoj zvijezdi, a kada na Zemlji ugleda vrt prepun ruža, sve mu se čine odbojne, bezvrijedne, jer sve su iste, ni jedna nije posebna kao njegova kitica (ruža). I to je odlična aluzija na današnje vrijeme kada je "istovrsnost" u masi važnija od pojedinca, kada je u površnom carstvu tržišne industrije zavladala imitacija (biti poput drugih!) i ugasila se individualnost, žudnja da se bude prepoznat kao

netko tko odudara od drugih, tko je svoj, a ne "njihov", tuđi.

Tako nam ovo čudesno djelo, u današnjem dobu kojekakvoga trendovskoga raslinja, sjeda na dušu kao ljekovita trava. Pa, prisjetimo se priče ovoga vazda intrigantnog djela, odnosno združimo se malo s pilotom i Kralevičem na njihovu kajkavskom putovanju ovim vrlim svijetom. Hajdemo s njima malo povedati!

Knjiga započinje govorom glavnoga junaka (pilota) koji sa šest godina crta crteže, a koje odrasli nikako ne razumiju. Tako, kada pokazuje svoju „strašnu" sliku na kojoj zmija guta slona, od svakog odraslog bića čuje istu rečenicu: *To je škrlak* (šešir). Za odrasle, koji ništa ne razumiju, slika se odbija već na prvi pogled, kao nešto jednostavno, nešto bezveze, nešto primjetljivo, raspoznatljivo, nešto što uopće nije strašno, kako je Kralevič zamislio. *Zakaj bi nas prestrašil te škrlak*? kažu, bacajući samo ovlaš pogled na vidljivo, a da ne gledaju crtež iznutra, a dosadnog dječaka čak ni izvana.

Mali Kralevič preveden je na međimurski kajkavski koji je razumljiv i širem čitateljstvu. Čitatelji koji nisu kajkavci ovu priču „preobrnutu" na kajkavski mogu, zbog pitomosti kajkavskog jezika, doživjeti još suptilnije, a zbog razigranih kajkavskih riječi još humorističnije. Rečenica „To je šešir" djelovala bi „obično", a rečenica *To je škrlak* zvuči duhovitije, šešir djeluje upečatljivije, a odrasli još bedastije.

Pilotu se pokvario avion te je on *spadnol doli z eroplanom v Sahari*. Tu susreće Malog Kralevića koji ga moli da mu nacrta ovcu. *Prosim… Naslikaj mi ovco*, moli ga Kralevič, no ni s jednim crtežom nije zadovoljan. Na jednoj slici ovca mu je *jako betežna*, na drugoj *to neje ovca, nego jarček z rogi,* za teću sliku veli: *Ta je prestara. Ja potrebujem ovco koja dugo živi.* Pilot gubi strpljenje te mu nacrta kutiju i reče mu da je unutra ovca.

Gleč, ovo je kišta. Ovca kojoj želeješ je nutri.

Mali Kralevič, koji također smisao traži iznutra, a ne izvana, veoma je zadovoljan crtežom na kojem je pilot pospremio ovcu u ladicu, te veli:

Zato je dobra kišta kojo si mi dal jer ji je dobra štalica v noči.

Dijalog (kao i ostali) na kajkavskom dobiva na zaigranosti, dinamičnosti, na strasti, ludizmu (jako važnom za ovo djelo koje je vatromet uzbudljivih paradoksa). To je, dakako, subjektivna procjena, svakako dopuštena, jer je subjektivna spoznaja ionako temelj *Malog Kraleviča.* Sve rečeno kompliment je vrhunskom prijevodu iz glave i pera Akoša Antona Dončeca i Đure Blažeka.

Tako se Kralevič, koji je došao na Zemlju s maloga planeta B-612, sprijateljuje s pilotom koji također misli kako su djeca pametnija od odraslih, koji ne pušta hladnom razumu, nego srcu na volju. Pa tako pilot pripovijeda:

Gda govorimo o novom prijatelo, nigdar ne pitajo za to kaj je važno. Nigdar

ne pitajo: "Kak se sliša njegov glas?" "Koje igre najbole lubi?" "Ide li iskat metule?" Nego pitajo: "Kulko leti je star?" "Kulko brače ima?" "Kulko penez služi njegov japek?" I poleg toga mislijo da ga bodo poznali. Ak rečemo odraslim: "Videl sem lepo ruzno cigleno hižo, muškatli so bili v obloko i golobi na strehi..." nikak ne bi mogli premisliti kak zgleda ta hiža. Treba jim povedati: "Videl sem hižo koja košta sto jezer frankov." I bodo kričali: "Kak je lepa!"

Valja istaknuti da je u kajkavski jezik, kako kažu sami prevoditelji, utkano dosta manje poznatih kajkavskih riječi (objašnjenih u fusnotama) poput: ***klajbes*** (olovka), ***skrovnost*** (tajna), ***kišta*** (ladica), iskat ***metule*** (leptire), ***ruzno*** cigleno hižo (ružičastu), ***grozo*** (opasnost), ***presenetil*** (iznenadio), ***poduhnol*** (pomirisao), ***birkica*** (ovčica), ***prela*** (rupa), **drgati** (praviti buku), **klapač** (čekić), **zvedavec** (istraživač), **potulen** (snužden) itd.

I tako Kralevič počinje povedati svoju čudnovatu galaksijsku priču. Ni on nikako nije razumio odrasle na malim planetima koje je pohodio, pa tako pilotu veli:

Poznam planeto de životari neki gospon z črlenim obrazom. Nigdar neje poduhnol niti jenoga cvetja. Nigdar gori neje gledal na zvezde. Nikoga neje lubil. Nikaj drugoga neje delal, samo računal. I vezda je nalampal kak ti: "Ja sem ozbilni čovek! J sem ozbilni čovek." I odebelil se je od gizdosti. Taj gosponček je vrganj, a ne čovek!

Kada čitatelj, koji nije kajkavac, pročita da se taj gosponček odebelil od gizdosti, mora se nasmijati, dok se, čitajući na standardu, možda i ne bi nasmijao na opis kako se gospodin s crvenim obrazom udebljao do nadmenosti. Doista, Malom Kraleviču, sa zlatnom kosom i zlatnim šalom, doista pristaje kajkavština – da je opal na Međimurje, bogme bi se dobro snašel!

Na svakom malom planetu, o kojoj Kralevič pripovijeda, žive neki čudni odrasli (usamljeni) ljudi koje on nikako ne razumije, jer stalno nešto zbrajaju, kalkuliraju, promišljaju umjesto da žive život srcem i intuicijom, jer tako im mali planet ne bi bio malen. Mnoga poglavlja o pojedinim planetima završavaju: *Zbilam, odrasli so preveč čudni* ili *Odrasli so zbilam čudni*, *Bogme je, odrasli so jako, jako čudni.*

Na svakom planetu Kralevič doživljava pustolovinu, prepunu upitnika, u ozračju "nebeskoga" čuđenja svakojakim ljudima, stvarima, navikama.

Na jednom planetu živi usamljeni kralj koji voli svakome zapovijedati, iako nikoga oko njega nema. No, kada nekoga susretne, zapovijedi mu ono što ovaj želi čuti.

Kralevič se je čudil. Planeta je premala. Nad kim je kraluval kral?

Moj velki kral... - reče. – Oprostite, nego očem vas pitati...

-Zapovedam ti pitati – veli fletno kral.

- Moj veliki kral… nad kim kralujete?

- Nad sem i sakim – odgovori kral v prevelki skromnosti.

- Nad sem i sakim?

Kral je trezno pokazal na svojo planeto, na ostale planete i zvezde.

- Nad ovimi semi? – pita Kralevič.

-Je, nad ovimi semi – odovara kral.

Jer neje bil bezgranični vladar, nego i občeniti vladar.

-Poslušne so vam zvezde?

-Je, mam so poslušne – odgovori kral. – Ne podnašam nikakve neposlušnosti.

No, kralj je ipak mudar, jer zapovijeda po tuđim željama (opet možemo ovoga kralja usporediti s današnjim korporativnim moćnicima koji kroje svijet po vlastitoj volji).

-Tak. Od sakoga treba zahtevati to kaj on more činiti – reče kral. -Samo ovako bomo meli čast pred ludmi ak razumno zapovedavamo. Ak bi natiral ludstvo v morje se vrgnoti, bi to jih zdiglo proti meni. Zbog toga imam pravico na pološnost jer so moje zapovedi razumne.

Da je ovome svijetu takva kralja!

Na ostalim planetima Kralevič sreće druge čudake - neobičnog pijanca, pa pohlepnika koji broji zvijezde misleći da ih je posvojio te stalno računa, upotrebljavajući samo mozak kao stroj u neprekidnim gibanju, odnosno kao perpetuum mobile (opet odlična aluzija da današnji mahniti materijalizam)… Na jednom planetu sreće čovjeka koji stalno pali i gasi svjetlo, trčkarajući zadihano sad na jednu, sad na drugu stranu (gdje je na galaksiji dan, negdje mora biti noć) i tako održava ciklus života - sunce i tminu, cvat i uvenuće, život i smrt. On se Kraleviču osobito sviđa, jer taj jedini misli na druge, a ne sa sebe.

No i na Zemlji se Kralevič ne prestaje čuditi. Susreće jednoga skretničara koji stalno usmjerava iste vlakove – Kralevič se čudi što vlakovi na Zemlji jure tamo-amo, pitajući se čemu žurba kad za bitno uvijek ima vremena. U vlakovima (koji bi mogli simbolizirati i futurističku brzinu današnjega doba) samo djeca, objašnjava mu skretničar, promatraju svijet kroz okna dok odrasli čitaju, drijemaju i tupo šute.

No, možda je najmudrije i najvažnije poglavlje u *Malom Kraleviču* ono u kojem se on na Zemlji susreće s lisicom. Lisica moli Kraleviča da ju pripitomi, da bi se razlikovala od svih drugih lisica i da joj ne bi bilo dosadno. Tako mudra lisica kaže:

Dugočasno mi ide živlenje. Ja naganjam kokoši, ludi mene naganjo. Jednake so mi kokoši i jednak mi je saki čovek. Zato mi je malo dosadno. Ali ak me ti pripitomiš, vedrinjava bi došla v moje živlenje. Poznala bi glasa tvojega koraka koji

bo drugački od seh drugih jer drugi koraki me gonijo pod zemlo. Tvoj korak bi me vun zval z lisičje prele kak mužika.

Kralevič je pripitomio lisicu, kao i svoju kiticu (ružu) na svome planetu, koju i sjećanjima zalijeva da ne uvene. Njegov prijatelj pilot na onoj je ovci u ladici morao nacrtati i brnjicu, kako ne bi pojela prijateljevu kiticu. Srcem i maštom može se nekada učiniti mnogo više negoli rukama, također bi mogla biti poenta ove duhovne avanture. U ovom remek-djelu svjetske književnosti svijet se osjeća dušom, dopunjuje se maštom, ne razlaže se razumom, jer razum „prisvaja" i umrtvljuje stvari. Razum komplicira svijet, pohlepa hoće rukama obgrliti vidljivo i nevidjivo, a istina srca vrlo je jednostavna:

- *Zbogom – reče lisica. – Gleč, moja skrovnost koja je preprosta: dobro z srcom moremo videti, a važnoga ne vidimo z očmi.*

Na rastanku Kralevič i pilot gledaju zvijezde. Pilot sjetno pita kako će prepoznati planet svoga prijatelja kada ode, no Kralevič mu objašnjava da je bolje da ne zna koji je njegov planet, jer bi tako zanemario druge zvijezde – ovako, voljet će sve zvijezde svijeta, jer je svaka potencijalni dom dragoga mu Kraleviča. U svom suptilnom doživljaju svijeta Kralevič veli:

- *Lepe so zvezdice jer saka ima jeno nevidljivo kitico…*

Svaka zvijezda ima jednu svoju nevidljivu ružu! Mogli bismo ovu suptilnu rečenicu, jezgru duha i Exupéryeva djela, staviti u brojne kontekste, npr.: "Svaki čovjek ima svoje nevidljivo svjetlo, ili Svaki grad ima svoje nevidljive kulise, ili Svaka knjiga ima svoju sjajnu nevidljivu rečenicu" itd. Kada bi barem današnji odrasli bili djeca!, poruka je *Maloga Kraleviča* u kojem samo naivnost dopire do srži stvari. No, u današnjem digitalnom dobu, i djeca bulje u ekrane, a ne u zvijezde. No ne pretjerujmo! Ako je bitno očima nevidljivo, onda ni dušama "ne mremo" suditi. Ova veličanstvena knjiga, posvećena iskrenoj duši i bujnoj fantaziji, zapravo pruža sliku pravoga svijeta, dok je ovaj u kojem živimo prevrnut naopačke. Kao da je Exupéry predvidio stvari – što je svijet tehnološki razvijeniji, što su ljudi otupljeniji, to je *Mali princ* sve mudriji. Živimo li mi danas u stvarnom ili nestvarnom svijetu? Vrtoglavi svijet moćnika, tehnologa, reklama jest izmišljotina, proračun koji će "preteći" neki drugi proračun, dok je duhovni svijet jedini stvaran i trajan, jer ne ovisi o kazaljkama, o vremenu, čak ni o prostoru. U ovom našem nametnutom svijetu vlakovi, iliti životi, prebrzo voze, kako zapaža i Kralevič, poravnavajući čak i pjesaž u jednoj ravnoj crti.

Stanimo malo! Uzmimo ponovno u ruke *Malog princa* iliti *Malog Kraleviča*, djelo koje ćemo mi odrasli razumjeti bolje nego "u ona vremena" kad smo bili djeca. Jer ovo remek-djelo, koje na malo stranica i s malo ilustracija isijava (možemo slobodno reći) svu mudrost svijeta, zapravo i jest knjiga za odrasle. Knjiga će nas podsjetiti kako smo nekada bili djeca, pametnija i znatiželjnija bića

no što smo danas. I potaknut će svako odraslo biće da ponovno u duši probudi dijete koje je zaspalo od njegove rutinske i dosadne svakodnevice, a osobito od glupih sapunjara na TV-u. Dijete u dušama odraslih zazijevalo je, nema što reći na njihove bedastoće. Uvijek jedno te isto, pa opet isto te jedno. A ništa zanimljivo, posebno, osobno, zbog čega bi dijete iznutra otvorilo oči i naćulilo uši.

Filozofijski kazano, subjektivni doživljaj u *Malom Kraleviču* važniji je od objektivne spoznaje – ova druga razlaže i slaže predmete u konstrukt, dok subjektivni doživljaj razbija konstrukciju i sve granice svijeta te tako prodire u cjelokupnost svega. Opet nas to asocira na današnje vrijeme kojekakvih znakova i kodova, na dostupnost svega i svačega, u svakom trenutku, što dokida vrijeme kao temeljnu kategoriju (iliti kisik) života i svijeta… Sve teče, rekao je još Heraklit, sve je u stalnoj mijeni! I Kralevič opisuje sve mijene u svojoj galaksijskoj pustolovini koja se proteže kroz vrijeme, jer samo se kroz vrijeme može upoznavati i spoznavati. A duša je bezvremena, no opet treba proteći vrijeme da čovjek shvati i njezinu bezvremenost. Bitno je očima nevidljivo! Ovu jedinu istinsku "formulu" života valja tutnuti u ruke svim vladarima i bogatašima ovoga svijeta. Bi li svijet postao bolji? Hmmm… možda… zapravo ne… ustvari, bi… da, postao bi bolji! Pa bi se barem dijelom ostvarila pravica o kojoj se na veke povedalo!

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282 : 347.67 : 801.311 (497.5 Koprivnica) "16"
Primljeno 2018-01-12
Prihvaćeno za tisak 2018-08-29

OSVRT NA JEZIK KOPRIVNIČKIH ZAPISNIKA IZ 17. STOLJEĆA

Mijo Lončarić, Zagreb

Sažetak

Rad je uvod u proučavanje jezika koprivničkih zapisnika. Da bi se moglo bolje suditi o jeziku zapisnika, najprije se ukratko prikazuje jezično, dijalektno stanje na širem koprivničkom području i donose se stariji zapisi jezika, većinom toponima, s toga područja. Iznosi se pretpostavka o gradskom govoru Koprivnice.

Daje se osvrt na metodologiju objavljivanja.

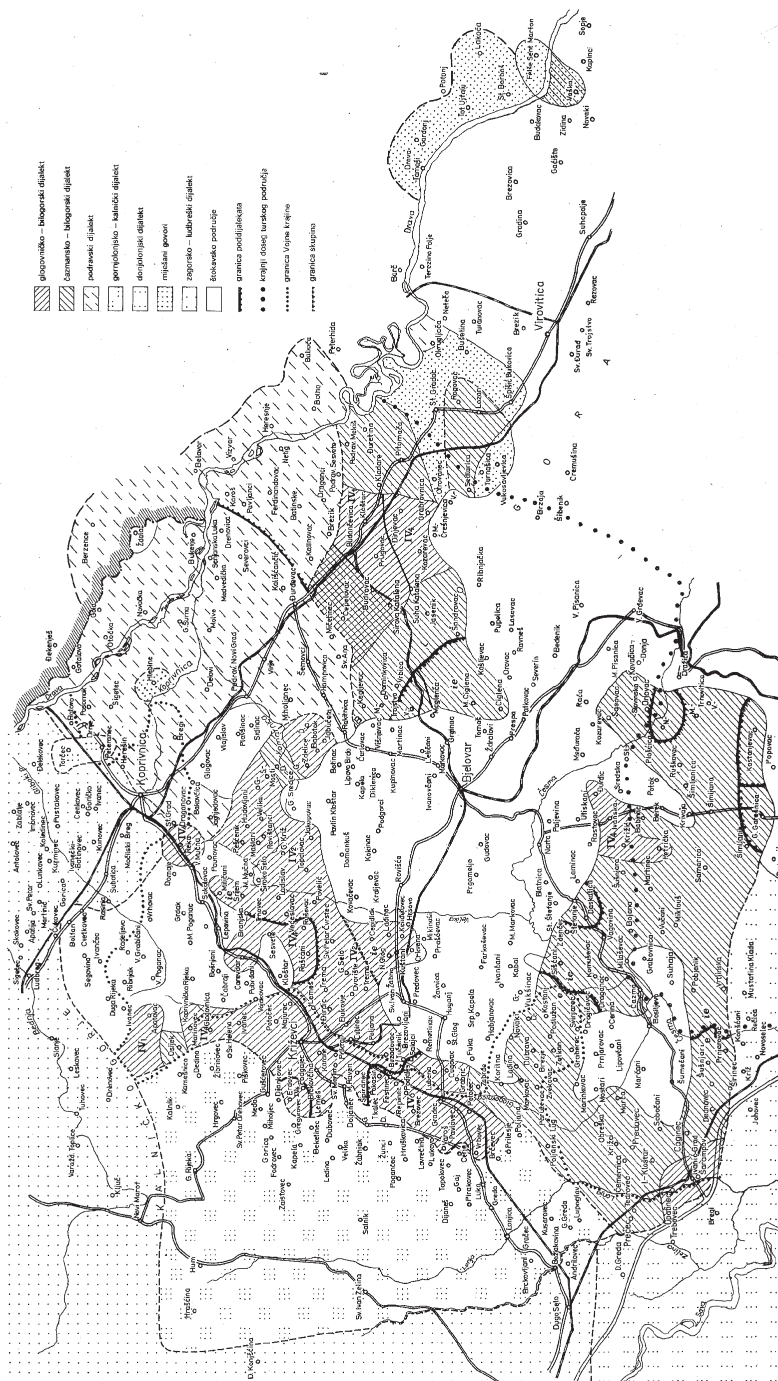
Na temelju reprezentativnoga uzorka iz knjige "Zapisnici poglavarstva Grada Koprivnice 1698-1702. Knjiga prva", koju je priredila Karmen Levačić, prikazuju se osnovne jezične, grafijske i pravopisne značajke teksta.

Pisari, bilježnici, zapisničari koji su pisali zapisnike bili su obrazovani ljudi i služili su se latinskim jezikom, a samo su iskaze drugih, npr. optuženih, prenosili kako su bili izgovoreni, naravno, fonološki približno tako. Zapisničari su znali sigurno i kajkavski književni jezik, hrvatski standard s kajkavskom osnovicom. Mogli su biti ne samo kajkavci (a i kajkavsko je područje veliko s raznolikim govorima) nego i štokavci, ima ih i u blizini Koprivnice, ali mogli su, službom, doći i iz drugih krajeva, pa su mogli nehotice zapisati i osobine svojega rodnoga idioma.

Koprivnica je, iako mali grad, imala, kao i danas, svoju varijantu književnoga jezika, a imala je i kajkavski interdijalekt, koine, kojim su se ljudi iz okolice u Koprivnici više-manje međusobno sporazumijevali.

Uz pretežno kajkavsku strukturu hrvatskih zapisa nalazimo i nekajkavske likove riječi. Primjera ima već u najstarijim zapisima iz 1639. godine, npr., to su riječi u kojima dolazi vokal ***a*** *na mjestu staroga poluglasa umjesto* ***e****, koji je redovan (kao danas –* ***denes****).*

Ključne riječi: Koprivnički zapisnici, 17. stoljeće; kajkavski interdijalekt; toponimi; gradski govor Koprivnice

Isječak iz karte: M. Lončarić, Karta sjeveroističnih kajkavskih govora, dio s koprivničkom Podravinom

Bežete, bežete vi pogane žuči,
Tuče se čarne spremaju potuči…

Poznati su ovi stihovi, iz *Balada Petrice Kerempuha*, u završnoj „baladi“ *Planetarijom*, no važno je da ih Krleža nije ‘izmislio’, stvorio, kao svoj ostali tekst, nego ih je preuzeo iz zapisnika suđenju vještičama.[1] To je samo sitan primjer velike važnosti takvih tekstova, starih zapisnika, za nacionalnu povijest – političku, društvenu, kulturnu, jezičnu – sveukupnu. I objavljivanje koprivničkih zapisnika ima veliku važnost, ne samo za Koprivnicu i Podravinu nego za cijelu zemlju i narod.

Prije nego što izložim osnovne karakteristike koprivničkih zapisnika iz 17. st., reći ću nešto o položaju Koprivnice u hrvatskom jezičnom kontinuumu, o dijalektnom stanju na području koje gravitira Koprivnici. O tome sam već pisao, ovdje ću iznijeti osnovno što može pomoći u razumijevanju teme.[2]

U Podravini kod Koprivnice prolazi jedna od najvažnijih granica u kajkavskom narječju, i to od Drave, sjeverno od Koprivnice, na Kalnik, a otuda do rijeke Zeline, gdje skreće na jug. U Podravini sjeverno i zapadno od te crte prostiru se tzv. konzervativni kajkavski govori, koji najbolje čuvaju starinu u akcentuaciji – Ivšićeva I., konzervativna skupina (Ivšić 1936). Dio kajkavskoga dijasistema od Varaždina, preko Ludbrega do blizu Koprivnice, smatram posebnim kajkavskim dijalektom, koji sam nazvao *varaždinsko-ludbreški* dijalekt.[3] Na istoku, točni-

---

[1] Zanimljivo je da je Josip Vončina napisao knjigu o jeziku i izvorima *Balada*, ali ti su mu stihovi promakli. (Krleža 1973: 291), Vončina, Tkalčić)

[2] V. *Bibliografija* u *Kajkaviana & alia*.

[3] Termin *dijalekt* višeznačan je (kao uostalom i termin jezik), pa tako znači: 1. dijalektni fenomen uopće - (a) neknjiževni jezik uopće, (b) narodni jezik; 2. (a) govor nekoga većega ili manjega područja, (b) govor jednoga sela. U hrvatskoj dijalektologiji u novije vrijeme upotrebljava se, prema Brozovićevoj kategorizaciji, kao termin za teritorijalni dijalektni fenomen, teritorijalni idiom (jezični fenomen sustav bez obzira na hijerarhiju), entitet, na koje se dijele hrvatska narječja (čakavsko, štokavsko i kajkavsko). Dijalekt čini veća skupina mjesnih govora tipa koji ima neke važne zajedničke osobine. U općoj dijalektologiji našem terminu *narječje* odgovara naziv *Dialektgruppe* – skupina dijalekata. Dijalekt se može dijeliti na *poddijalekte.* I dalje na *skupine* govora. Kajkavsko narječje podijelio sam na 15 dijalekata.

Ivšić u svojoj klasifikaciji kajkavskih govora, odnosno podjeli kajkavskoga narječja po akcentuaciji (na 4 skupine – bez gorskokotarske kajkavštine) nije uočio da međimurski govori (s prekomurskima u Mađarskoj, nazvao sam ih *međimurski* dijalekt) i neki krajnji zapadni zagorski govori uz Sutlu (*gornjosutlanski* dijalekt) imaju također jednu veoma “revolucionarnu” akcenatsku osobinu, tj. u njima su ukinute sve akcenatske opreke osim mjesta naglaska, dakle i modulacija, intonacija (opreka, razlika uzlano – silazno) i kvantiteta (opreka dugo – kratko), kao u istočnoslavenskim jezicima. Zbog toga su ti govori posebni dijalekti.

je na sjeveroistoku kajkavskoga područja, nalaze se njezini najrevolucionarniji govori s obzirom na prozodiju, upravo dva takva dijela narječja – dijalekta, u okviru Ivšićeve IV., revolucionarne skupine.[4] Jedan dio čine govori s ograničenim mjestom naglaska na posljednja dva sloga riječi (Fancev: *Zweisilbengesetz* "zakon dvaju slogova") – *podravski* dijalekt. Drugi je, mnogo veći dio, koji zauzima najveći dio sjeveroistočne kajkavštine, dio s vrlo važnom osobinom u slavenskim jezicima, koja je slična crti koju nalazimo u litavskom jeziku, a to je križna metatonija cirkumfleksa (u kajkavštini i u drugim hrvatskim govorima – dugosilazni naglasak) i novoga praslavenskoga akuta (dugouzlaznoga naglaska), npr. *mêso* > *mẽso, sũša* (=*súša*)> *sûša* (Ivšićevi primjeri). Ti govori čine *glogovničko-bilogorski* dijalekt.

Katkad se jezične granice poklapaju i s političkim granicama. Područje pretpostavljenoga prostiranja akcentuacije sa ZDS, koje su narušile migracije za turskog prodora, poklapa se uglavnom s prostiranjem povijesne komarničke županije (plemenske župe), odnosno s kasnijim vlastelinstvima (đurđevačkim i dr.) koji su je naslijedili.

Koprivnica je smještena na sjecištu, dodiru triju kajkavskih dijalekata, a u blizini je i štokavsko područje. U manjim oazama, u Peterancu i Torčecu jedna, te u Hlebinama druga, govor odstupa i od varaždinsko-ludbreškoga, koji seže do Subotice i Đelekovca, i od (virovsko)podravskoga dijalekta, koji počinje s Drnjem proteže se Podravinom do Kalinovca i Podravskih Sesveta.

Gradski govor Koprivnice ne odgovara ni jednom od triju tipova svojega područja (s izuzetkom osnovnih idioma Miklinovca i Dubovca, koji su bili predgrađa). Formirao se kao interdijalekt, rezultanta više dijalekata svoje okolice – triju kajkavskih i novoštokavskoga (od 16. st.), s jedne strane, te pod utjecajem književnoga jezika. Do Gaja i hrvatskoga narodnog preporoda, utjecaj književnog jezika bio je sigurno veoma jak, jer je imao kajkavsku osnovu, a i on je bio dobrim dijelom po svojoj strukturi i leksiku rezultanta više kajkavskih tipova, dijalekata, odnosno osnova mu je zagrebački gradski govor. Novi književni jezik nakon 1835. bio je u osnovi drugoga – novoštokavskoga tipa, ali s jakim čakavskim i kajkavskim elementima.

Danas u Koprivnici, kao i obično u gradovima, treba razlikovati dva sredstva, dva idioma opće komunikacije. Jedno je koprivnička varijanta kolokvijalnoga, razgovornoga stila hrvatskoga književnog jezika, koja je podtip zagrebačke varijante, kao što su to i križevačka, varaždinska i krapinska varijanta. Drugo

[4] Pokazao sam da tu također Ivšić nije dosljedno primijenio svoje kriterije u svojoj IV., revolucionarnoj skupini, *križevačko-podra*vskoj, jer govori s ograničenjem mjesta naglaska, što je jedinstveno ne samo u kajkavskom narječju nego i u hrvatskom jeziku, svakako su poseban dijalekt.

je koprivnički kajkavski *koine*, interdijalekt, koprivnička kajkavština. Može se govoriti o još jednom idiomu slične funkcije, a to je koprivnička štokavština, koju ne smijemo brkati s koprivničkom podvarijantom kolokovijalnoga stila književnoga jezika, iako mu je bliska. To je slično, u manjem obimu, zagrebačkoj situaciji, gdje također imamo, uz idiom kolokvijalnoga stila, i zagrebačku štokavštinu. Koprivničkom štokavštinom, kao i zagrebačkom, govore građani kojima je materinski idiom štokavština, u Koprivnici upravo novoštokavština.

Najstariji zapisi u srednjovjekovnoj Slavoniji

Stara je Slavonija (*regnum Sclavonie – kraljevina Slavonija, Slovinje*[5]) obuhvaćala sjevernu, „Panonsku Hrvatsku“, a ne samo sjeverni dio Hrvatske koji se danas tako naziva, to je onaj dio sjeverne Hrvatske (stare Slavonije) koji je bio pod Turcima.

Najstarije su isprave u sjevernoj Hrvatskoj prilično kasne, prva je Felicijanova iz 12. st. Među važne ulazi isprava kralja Emerika iz 1201. o posjedu zagrebačkih biskupa u srednjoj Podravini[6], ali ona ima malo zemljopisnih imena. Zanimljiva je po tome što se posjed zove točno tako kako se i danas zove potok gdje je taj posjed bio, tj. *Komarnica.* Zapisan je kao *Camarnica,* što odgovara mađarskom pisanju.[7] Više je isprava u kojima se navodi po nekoliko toponima. Za Podravinu u užem smislu važne su dvije mlađe isprave iz 15. st., iz 1439. i 1477. godine, u kojima se donose popisi naselja koprivničkoga i đurđevačkoga vlastelinstva, s oko 130 imena naseljenih mjesta.[8]

Analiza najstarijih zapisanih podravskih toponima, većinom ojkonima, uglavnom potvrđuje dosadašnja znanja i pretpostavke o kajkavštini toga područja.

Osvrćem se na početku na toponim *Međimurje*, iako je nešto dalji, ali je posebno pitanje. On originalno, u govorima u kojima se to može vidjeti, glasi *MeX(imorje,* etnonimi *MeX(imorec, MeX(imorka.* O njemu sam posebno pisao, pa ne bih ovdje šire obrazlagao, nego samo iznosim rezultat (Lončarić: 1994). Dugo se povezivao s imenom rijeke *Mura,* međutim, riječ je o dvije različite eti-

[5] U Akademijinu rječniku prvi je zapis iz 1618. godine, u pismu hilandarskih kaluđera zagrebačkom biskupu.

[6] Prikazala ju je Lelja Dobronić 1951. godine. Na srednju Podravinu odnose se dva posjeda, Komarnica i Zdelja, na susjedna područja Kamenik kod Kalnika i dr.

[7] U *Ca-* piše se *a* za kratko *o.*

[8] Imena naseljenih mjesta obuhvaćenoga područja navode su u 6. i 10. svesku niza *Die historischen Ortsnamen von Ungarn: Comitatus Crisiensis* i *Comitatus Veroecensis.*

[9] Ime *Mura* ima isti korijen kao njemačka riječ *Mure*, koja znači ‘mulj, blato’, njihovu lavinu.

mologije.[9] S Murom je pučkom etimologijom povezivan i u njemačkim i mađarskim prevedenicama *Mur-insel* (*Murski otok*)*, Muraköz* (*pomurje*). Rješenje tvorbenoga značenja je bilo vrlo jednostavno, tj. daju ga stari kajkavski rječnici, koji imaju apelativ *meX(imorje,* u značenju 'otok', npr. *Insula ... otok, szredische, megimorje* (Belostenec, s. v. *Insula*). Samo što ne znači otok u današnjem smislu, nego zemlju uz vodu. Tako je i riječ *otok* postala toponim na kopnu, u Podravini, Slavoniji, Dalmaciji. Također *morje* ne znači 'more', nego 'voda', tako i *Morava* u Srbiji i Češkoj. Latinsko je ime za Međimurje – *Insula* 'otok'*,* s preciziranjem – *Insula Mura Dravana* 'otok (između) Mure i Drave'.

Za ilustraciju pisarske tradicije mogu se uzeti imena triju najvećih mjesta, gradova iz toga područja – Koprivnice, Virovitice i Križevaca. Za Koprivnicu pisalo se *Koproncha*[10] i slično (prvi put 1316. godine), a tek 1461. zapisano je *Caprinitza,* što je blizu hrvatskom liku (nedostaje samo *v*, dok *a* na mjestu *o* odgovara mađarskoj grafiji). Kao što je često slučaj, ime tekućice – rječice, potoka – po kojem je grad dobio ime, zapisano je, prvo, mnogo ranije – već 1207. (CD III), i, drugo, mnogo sličnije današnjem liku imena – *Quopurniche.* Grad Križevci zapisan je najprije u liku *Križ* (*Cris,* 1223.)*,* i kasnije katkad tako, ali obično je to *Crisio, Crisium.* Virovitica je bilježena kao *Wereuwche* 1234., *Werewche* 1239., *Vereucha* 1242., *Veröcze* 1244. i slično dalje, a u prepoznatljivom hrvatskom liku 1444. *Wyrowythycza.*[11]

S obzirom na specifičnu kajkavsku akcentuaciju građa ne daje gotovo nikakvih podataka, što se za suprasegmentna (ne)bilježenja moglo i očekivati[12]. Ti bi podaci bili važni posebno zbog dvaju razloga. Na tom području susreću se tri važna kajkavska akcentuacijska tipa. To su, najprije, tzv. kajkavski konzervativni govori, koji najbolje čuvaju osnovnu kajkavsku akcentuaciju, zatim govori s unakrsnom metatonijom akuta (novoga praslavenskog dugoga uzlanog naglaska) i cirkumfleksa – staroga silaznoga naglaska (što podsjeća na metatoniju praslavenskoga akuta i cirkumfleksa u dijelu litavskoga jezika), što je otkrio Stjepan Ivšić (Ivšić: l936). Treća je akcentuacija s ograničenim mjestom naglaska na

[10] Ako je potvrda imena navedena u Heller, *Comitatus Crisiensis* i *Comitatus Veroecensis,* u Dickenmannovu djelu *Studien zur Hydronymie des Savesystems* te kod Pavleša, *Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo,* onda ne donosim posebno podatak o izvoru. U ostalim slučajevima naznačuje se izvor. Ako je mjesto s nekim imenom pripadalo đurđevačkom vlastelinstvu, označeno je slovom *Đ,* a ako je pripadalo koprivničkom vlastelinstvu onda sa *K.*

[11] Pregled grafije zapisa hrvatskih imena u starim ispravama, između ostaloga, daje Dickenmann (l966) u poglavljima *Orthographische Fragen* i *Ungarische Einflüsse.*

[12] Dickenmann (1966:201) također govori o tome da građa ne pruža uvijek dovoljno podataka za utvrđivanje fonološkoga lika imena, npr. za stare izjednačene skupove ***stj****=* skj.* Šimunović (2002:207) to dalje razrađuje (v. ovdje kod *stj, skj*).

[13] Lončarić 1996. i drugdje.

zadnja dva sloga (naglasne) riječi (Franjo Fancev: “Zweisilbengesetz”)[13]. Ovdje bih se vrlo kratko osvrnuo na nastanak spomenute akcentuacije, o čemu sam već iznosio svoje mišljenje. Nastanak treba gledati u širem arealnom kontekstu, s obzirom na to da se za starija razdoblja i za slovački jezik, u koji je prelazila kajkavština prije 10. st., i za mađarski jezik pretpostavlja akcentuacija s fiksiranim mjestom na predzadnjem slogu. S obzirom na apsolutnu kronologiju pojave, pokazao sam da se ta akcentuacija dijelom poklapala s nekim srednjovjekovnim administrativnim granicama. Najzanimljiviju inovaciju u kajkavštini, metatoniju akuta i cirkumfleksa, treba staviti u vrijeme stvaranja osnovne kajkavske akcentuacije, dakle, u vrijeme otpadanja poluglasa, što je u vrijeme dolaska Mađara. Akcentuacija s ograničenjem na zadnja dva sloga nastala je sigurno prije 14. stoljeća, kada u osnovi možemo već govoriti o svim važnijim hrvatskim dijalektima, možda isto prije dolaska Mađara, jer se može povezati sa stabilizacijom naglaska u slovačkom i poljskom jeziku. Za tako veliku promjenu, inovaciju bio je potreban i velik jezični razlog, kakav više ne nalazimo nakon 10./11. stoljeća. U blizini je i četvrta vrlo specifična akcentuacija, u Međimurju, gdje su ukinute sve suprasegmentne opreke osim mjesta naglaska, kvantiteta se prefonologizirala u kvalitetu, ali to će biti novija pojava.

Od ostalih fonoloških pojava može se analizirati nekoliko.

U većini kajkavštine došlo je do izjednačenja stare palatalne afrikate *č* i mekoga *t (**t’** < *tj,* koje se čuva u čakavštini*,* a u štokavštini je dalo *ć*)*,* i to vjerojatno staroj vrijednosti *č*, tj. srednjega glasa između *č* i *ć* (obično se piše trorogim *č,* a njegov zvučni parnjak, zvučna palatalna afrikata, trorogim *ǯ*, koji je glas između književnih *đ* i *dž*). Zvučna palatalna afrikata *ǯ* nastala je od palatalnoga *d (ď < *dj),* koje je na zapadu hrvatskoga područja, kajkavskoga i čakavskoga (kao i u slovenskom jeziku) dalo *j* (*međa – meǯa – meja*).

Također se može pratiti sudbina **dj, *stj=*skj, *zdj=*zgj,* sekundarni suglasnički skupovi i neke pojave od manje važnosti, te pojedinačne pojave.

Dvije su pojave koje su posebno karakteristične za kajkavštinu, i to (1) sudbina jata (**ě*) i poluglasa (**Δ*),[14] te (2) razvoj stražnjega nazalnog vokala (**οτ*) i slogotvornoga *l* (**lυ*)*.*

Specifičnost je kajkavštine – u okviru svih slavenskih idioma – da su se prva dva i druga dva fonema u kajkavštini međusobno izjednačili, s iznimkom nekih rubnih govora.

Kontinuanta poluglasa pojavljuje se često jer dolazi u najčešćem sufiksu *-C(Δ)c,* kao i genitivu njegova množinskoga oblika, odnosno u genitivu množine

[14] Govorim o jednom poluglasu jer polazim od suponiranoga prahrvatskoga vokalizma, u kojem su poluglasi izjednačeni u jednome, a njihov je refleks imao vjerojatno fonetsku vrijednost šva.

imena na *-ci.* Međutim, u drugim imenima i tvorbama javlja se rijetko. Fonetska vrijednost bila mu je šva (*Δ*), centralni neodređeni samoglasnik, a po jednačenju s kontinuantom jata bila je zatvoreno *e* [*ew̄].*

Kontinuanta jata bilo je zatvoreno *e,* koje je u dugom slogu moglo biti uzlazni (*ie)* ili silazni *(ei)* dvoglasnik (u slučajevima kao *dite, dete, djete, diete*.[15] S njime se kasnije izjednačila kontinuanta poluglasa (šva*, deite*).

U većini kajkavštine postoje dva glasa *e*-tipa: otvoreno ***e*** [ę] i zatvoreno ***e*** [ẹ]: otvoreno potječe od staroga *e* i od staroga prednjega nazalnoga samoglasnika (*ę,* približno [*e*ⁿ]) (npr. u *selo, meso*); zatvoreno *e* na mjestu poluglasa i jata koji su se izjednačili u najvećem dijelu kajkavštine, tako i u koprivničkoj arei.

U većini kajkavštine izjednačili su se također stražnji nazalni vokala – *ǫ* (približno [*o* ⁿ] i slogotvornim *l* **(*l̥*),** npr. *ruka – roka, sudec – sodec; žuti – žoti, suza - soza*).

Jat i poluglas izjednačeni su na prijelazu 15. na 16. st., do kada se čuvaju posebne fonološke jedinice za njih. Kontinuanta poluglasa ima vrijednost centralnoga neodređenog samoglasnika, šva (*Δ*). Poluglas se jednači s jatom u vrijednosti kontinuante jata.

Zapisi upućuju na dulje čuvanje slogotvornoga *l* (*lu*) kao posebnoga fonema i čuvanje posebne fonološke jedinice na mjestu stražnjega nazala, u vrijednosti samoglasnika između *o* i *u* – zatvoreno *o* (*o*|) do 15. st. Kod *lu* negdje to može biti pisarska tradicija (npr. *Wlchakouschyna [Vlčakovščina]* 1406.).

Nakon jednačenja kontinuanti stražnjega nazalnog samoglasnika i slogotvornoga *l* zapisani likovi potvrđuju da je njihova kontinuanta imala posebnu fonološku vrijednost posvuda do 17. st., a kasnije se negdje izjednačila ili sa starim *o* ili sa *u*. U Podravini danas nema posebnoga fonema kao njihove kontinuante, ali je nalazimo na susjednim područjima: varaždinskom, kalničkom, u Moslavini.

Stariji zapisi oko Koprivnice[16]

Zapisano je *Poganecz* 1570., krajem 16. st. javljaju se dva sela s tim imenom kod Koprivnice, danas postoje Veliki i Mali Poganac.

Torčec – rubno, čazmansko područje, na području današnje općine

[15] Prijelazni govori oko Našica koji se pod utjecajem pridošlih novoštokavskih govora razvijaju u štokavskom smjeru jednače kontinuantu poluglasa sa *a,* kontinuanta jata s kontinuantom *e*= ę (ali se u nekoliko mjesta oko Našica fakultativno još čuva posebna fonološka jedinica na mjestu jata).

[16] O tome sam pisao u Lončarić 2003., ovdje podsjećam na glavne značajke.

Drnje,1399. *Terchech,* a 1403. *Vtrochech, Wthorchech, Torchech* i slično dalje. *Torčec* kod Koprivnice javlja se kasnije. Likovi *Vtrochech, Wthorchech* pokazuju starije stanje.

Zdenčec – kraj Koprivnice, zapisano kasno, danas ne postoji: *Zedenchecz* 1507., *Zdenchecz* 1513.

s(Δ)- **.** U točki o poluglasu može se navesti i naziv koji je prefiksalno-sufiksalna složenica s prefiksom *s(Δ)-*[17]: *Zgorje* 1477. zapisano je 1439. kao *Izgorya,* danas *Zgori* kod Hlebina. Lik *Izgorja* sa *iz-* mađarski je utjecaj (kao *iskola, Izdenchecz* itd.).

brěg* – Uz značenje 'brdo, brijeg' i danas se u narodnim govorima u slavonskoj Podravini i u srednjoj Slavoniji rijetko čuva i značenje 'obala' (moji podaci). Današnji (Podravski) Bregi kod Koprivnice vjerojatno su, sudeći po konfiguraciji tla, dobili ime po značenju leksema 'obala'. Zanimljiv je zapis *Breeg* Đ 1439, s dvostrukim *e,* što upućuje na dug samoglasnik, dugo zatvoreno *e.* 1534. zapisano je *Bregh*.** Naselje *Bresancz* 1477 K, danas *Brežanci,* dio je Koprivnice. Etničkoga je porijekla, vjerojatno znači 'ljudi s obale, nastanjeni na obali'.

**rěka* – Najstariji je zapis s deminucijom: *Rechicha* 1337, a odnosi se na potok, koji se ulijeva u Koprivnicu. Naselje je *Reka* zapadno od Koprivnice, uz veći potok Koprivnica, po kojem je i grad dobio ime: *Reka* 1440.*,* i kasnije tako. Danas dijalektno postoje dva lika: kajkavski *Reika* i (novo)štokavski *Rieka.* Kasnije se javlja još jedno mjesto istoga lika, bliže Križevcima *Koprivnichka Reka* 1781.

**mlěko Mlechinzca* 1337. ime je potoka blizu *Rečice.*

**koτťa.* Pojavljuje se u dvama imenima, s dvama sufiksima: na području Đurđevca *Kwthycha* 1439, *Kochycza* 1477, *Cwchycza* 1510; na koprivničkom području *Kochane* 1477., *Kochan* 1513. Zapisi jednoga i drugoga imena upućuju na posebnu fonološku samoglasničku jedinicu s vrijednošću zatvorenoga *o.*

**loτka – Louka* Đ 1395., *Loka* Đ 1477., l508. *Loko.* Zapis *Lonka* iz 1396. i dalje bit će po mađarskoj tradiciji.

Subotica (u narodnom govoru i *Sobotica*) sa sekundarnim *oτ – Zaboticha* 1408. prema mađarskom *szabad*. Tada je prvi put mjesto zapisano u hrvatskom liku, inače se piše mađarski *Zombothel,* prvi put vjerojatno 1272.[18]

---

[17] Poznato je da je u kajkavštini, kao i u mnogim čakavskim govorima, došlo do kontaminacije dvaju starijih prijedloga: **s(Δ)* (< **sь)* i *iz* (<**izъ*) i odgovarajućih dvaju prefiksa **s(ь)-,* * *iz(ъ)-*. Oni su u glavnini kajkavštine dali morfonološki jedan prijedlog *z*||*ze* i prefiks *z(e)-*, koji obuhvaćaju značenja dvaju ishodišnih prijedloga i prefiksa.

[18] U zapisima se povezuje s antičkim naseljem, pa se u popisu iz 1334. javlja kao *Sabaria.* Zett pokazuje da su takva imena nastala prema sajmenom danu u tjednu. U blizini je Subotice i selo Torčec, kojem je u osnovi naziv za 'utorak'.

**vlξk* – Prvi je zapis s početka 15. st., i to sa *l* na mjestu starijega slogotvornog *l* – Wlchakouschyna [Vlčakovščina – Vučakovščina] 1406, Bilogora južno od Koprivnice. Kako se pretpostavlja, na temelju drugih zapisa i potvrda, da se tada na tom području slogotvorno l više ne čuva, bit će riječ o pisarskoj tradiciji. Još je jedan sličan zapis, sa ul, što se može tumačiti na sličan način: Vulxa.

***ść*' (< *stj = *skj)**[19]**.** *Peščenik* je zapisano vrlo rano, kao *Pestechnuk* oko 1251, ali čini se da je došlo do prekida naseljenosti jer se ponovno javlja tek krajem 18. st. *Peschenik* 1751. *Središče* > *Zredysche* 1393. (iste godine i kao *Zredasche, Zredischa, Zeredyscha, Zredisthe, Zredycze,* današnje Gornje Sredice na Bilogori).

***(j)elьša** – Od četiriju praslavenskih varijanti leksema za 'joha' (**olьha* ||*olьša* || *(j)elьxa*|| **(j)elьša*) u većini kajkavštine ishodišni je lik **(j)elьša.*[20] *Alsevch* 1355, *Jalsouch* 1362, *Jalseuch* 1364, *Alsewcz* 1477. i sl., a u 17 st. *Jalsowcz* 1628. Dolaskom stanovništva s istoka, od 16. st. javljaju se toponimi i s drugim ishodišnim likom, npr. danas *Jošne, Jošići.*

lξ (današnja književna grafija *lj*). Imena u kojima se nalazio palatalni lateral (*lξ*) redovno se javljaju u likovima u kojima se on čuva. Zapisi koji upućuju na depalatalizirano *l* javljaju se tek od l8. st. – *Szelanczi* 1783, a *Dolyancz* K 1439. Danas se toponim *Dolanec*||*Dolanci* čuva u vinogradskim brdima zapadno od Koprivnice.

ń (današnja književna grafija *nj*). Malo je primjera za palatalni nazal (*ń*). Današnja rudina *Konjska* na Bilogori naslijedila je ime nekadašnjega sela, a zapisani likovi redovno na mjestu *ń* upućuju na *n.* Međutim, već drugi zapis, rani kao i prvi, iz 13. st. sugerira palatal: *Konzka* 1232, *Konyska* 1266.

Metoda objavljivanja

Što se tiče pripremanja za objavljivanje priređivačica kaže da je u ponečem prilagodila tekst, tj. da je donijela transkripciju (kako se čita) a ne samo transliteraciju (preslik slovo za slovo, kao što djeca koja još ne znaju čitati i pisati mogu napisati, tj. preslikati svoje ime). To je naravno velika kvaliteta teksta, posebno za običnoga čitatelja, ali to krije i opasnost da nešto nije dobro pročitano. Priređivačica kaže, između ostaloga:

[19] Iako se za praslavenske izjednačene skupove **stj=skj* uzima vrijednost *šč*, a paralelno s time za **zdj=zgj* pretpostavlja se vrijednost *žXэ*, to nije vjerojatno za dio zapadnoga južnoslavenskog prajezika, zapadni dio južnoga praslavenskoga, iz kojega su se razvili šćakavski, kajkavski i čakavski idiomi, već da tu treba polaziti od *śť, źď.*

«... kod hrvatskoga teksta nastojala sam da bude što dostupniji širem krugu čitatelja, znači pregledniji i čitljiviji pa sam određene ortografske značajke predloška osuvremenila. Tako u izvornom hrvatskom tekstu nema razlike u pismu za glasove ***u*** i ***v***, međutim koristila sam oba slova. Ispočetka u predlošku nema ni slova *j* koje se pojavljuje kasnije kod mlađih pisara, no nedosljedno, glasovna mu je vrijednost i [i] i [j], pa sam slovo j koristila kod vlastitih imena i umjesto slova y, gdje ono stoji za glasovnu skupinu *ji* (npr. u predlošku *koy*, u ediciji *koji)* zbog lakšeg čitanja teksta.» (34)[21]

Tako se sa sigurnošću ne može reći je li u određenom tekstu prijedlog i prefiks ***v*** ili ***u.*** Slično je i kod drugih slova, npr. *s, z.* Naravno, ni inače se to uvijek ne može reći, posebno kod koprivničkih zapisnika, ali je na ovaj način, bez originala to još nesigurnije. Npr., dobro je *vu vzem s (49),* ali nismo sigurni je li dobro *ucshiniena* uz *vucshini* u istom zapisniku (48).

Jezik

Pisari, bilježnici, zapisničari koji su pisali zapisnike bili su obrazovani ljudi, i služili su se književnim jezikom, zapravo većinom latinski, a samo su iskaze drugih, npr. optuženih, u pravilu zapisivali hrvatski, i to dijelom kako su govorile osobe, a dijelom opet književno. Druga je stvar što su zapisničari mogli biti ne samo kajkavci (a i kajkavsko područje je veliko s raznolikim govorima) nego i štokavci, ima ih i u blizini Koprivnice, ali mogli su, službom, doći iz bilo kojega kraja Hrvatske, služiti se i drugim književnim idiomom, npr. jezikom ozaljskoga kruga, a mogli su zapisati nehotice i osobine svojega rodnoga idioma.

Osim toga, Koprivnica, iako mala, imala je kao i danas, svoju varijantu književnoga jezika, a i kajkavski interdijalekt, koine, kojim su se ljudi iz okolice u Koprivnici više-manje međusobno sporazumijevali

Navode se glavne osobine jezika zapisnika, jer je za potpun opis potrebna monografija.

Uz pretežno kajkavsku strukturu hrvatskih zapisa (kod nas je uobičajeno reći – *stilizaciju,* ali inače se taj izraz ne koristi svuda u tom značenju), imamo i neke nekajkavske likove riječi.

Primjera ima već u najstarijim zapisima iz 1639. godine.

To su riječi u kojima dolazi vokal *a* na mjestu staroga poluglasa (bio je u

[20] Čini se da je cijela Slavonija imala varijantu koja je inače karakteristična za kajkavštinu, tj. sa *(j)e-,* npr. kod Broda je 1422. potvrđeno *Jalsawyk, Jalsawycha* (Lončarić 1985).

[21] Brojevi se odnose na stranice *Zapisnici I.*

slučajevima kao *denes – danas*), umjesto *e*, koji je zastupljen u glavnini kajkavskih govora:[22]

1639. *dusan,* dalje *dusen, imetak* uz *imetek*, *danaz* (38, 39); *imal* (40), *zedamdezet y zedam* (51).

Lik *tazt* (51) 'tast, punac' umjesto *test* može biti i kajkavski razvoj (samoglasnik *a* potvrđen je u dijelu kajkavštine na mjestu poluglasa također u riječima *dan, laž*, *lagati*).

Uz lik *te* 'taj', npr. *te (recseni)* (40) 'taj (rečeni)', koji svjedoči i za pravilan razvoj zamjenice, tj. nije posebna tvorba na -*aj – taj*, dolazi i *ta*, npr. *ta (Ivek)* (50) 'taj Ivek', s istom tvorbom, ali sa *a* na mjestu poluglasa.

Uz redovno *e* za jat, rijetko se javlja također *i*, npr. *vridne* (59) 'vrijedne', *sinokoša* (51).

Uz redovnu upitno-odnosnu zamjenicu *kaj* 'što' upotrebljava se i *što,* npr. *ako bi … pred kem što govorila* (53).

Dok bi svi slučajevi mogli biti protumačeni utjecajem koprivničke štokavske okoline, ikavizam govori za pisara iz drugoga kraja, odnosno koji je znao i drugi tip hrvatskoga književnoga jezika, što će biti jezik ozaljskoga kruga. Ikavski lik *sinokosa* (51) poznat je i u drugim kajkavskim govorima.

Pretpostavljeno otvorno kajkavsko ***e*** (od staroga *e* i prednjega nosnoga samoglasnika *ę*) te zatvoreno *ẹ*[23] (na mjestu jata i poluglasa) bilježi se s *e*, kao i obično u književnim tekstovima.[24]

Poseban je slučaj kao u primjeru *vaivodae (*53), gdje se kao genitivni nastavak piše -*ae*, gdje je otvoreno *ę,* ali se taj dvoslov piše pod utjecajem latinskoga jezika, gdje je to genitivni nastavak.

Na mjestu izjednačenih fonema, stražnjega nosnoga samoglasnika (*ǫ*) i slogotvornoga *l* (*l̥*) dolazi ***u*** i ***o***: *ruke, vojvodum i succem, jednu kravu* (48), *punicza* (51), ali *polovizco* (52, 2x*), vogerski* (48*), Bude je dužen* (40).

U *zmertnoga* (50) [*smertnoga*] 'smrtnoga' stoji slijed *er* na mjestu gdje je u većini kajkavskih i drugih hrvatskih govora te u suvremenom književnom jeziku, slogotvorno *r* (*smrtnoga*). Tako se je prije i u 19. st. pisalo i u književnom jeziku. U nekim kajkavskim govorima na tom mjestu i dolazi *er* (obično sa otvorenim *e*). Može se pretpostaviti da su oni govornici književnoga jezika koji su

[22] Ima i kajkavskih govora s takvim refleksom, npr. u plješivičko-ozaljskom dijalektu, ali u govorima na kalničko-bilogorsko-podravskom području oko Koprivnice toga nema.

[23] U raznim transkripcijama bilježi otvoreno se sa *e, ę, œ, ä,* a zatvoreno obično *ẹ*.

[24] Tako i danas u dijalektalnoj književnosti, iako se neke druge dijalektne osobine bilježe, npr. *ie*, obično od jata i poluglasa, kada nije dugo zatvoreno *e* nego dvoglas; *uo* za dugo *o*, kada je dvoglas; kod suglasnika se piše *l* i *lj,* npr. *zemla – zemlja, n* i *nj*, npr. *knjiga – kniga*.

imali u svojem govoru *ẹr* tako i govorili i čitali (*smertnoga*), a drugi su govorili i čitali sa slogotvornim *r* (*smrtnoga*).

U *tulikokrat* (49) potvrđena je obična kajkavska značajka vokalizma, zamjena *o* sa *u* kod pridjevsko-priloških leksema *tolik* > *tulik* || *kolik* > *kulik*

U *poštuvani* (49) dolazi lik glagolske osnove sa *uva* (*poštuvati*), prema starijoj *ova* (*poštovati*), koja je dobivena analogijom prema prezentu, gdje je *u* staro – *poštujem*, što je često u kajkavštini.

Uz redovno pisanje bezvučne palatalne afrikate (jedne, u vrijednosti između *č* i *ć*, transkripcdija *č̌*), bez obziran na porijeklo, na isti način (obično *ch*, v. dalje), nalazimo slučajeve za koje se može pretpostaviti da je u njima potvrđeno *ć*, dakle meki parnjak tvrdoga *č*, i to tako da se uz grafiju za *č* dodaje *i*, npr. *zrecshie* (51), *potrebocshiu* (57), što bi moglo biti [*sreće, potreboću*]. Na koprivničkom području bilo je štokavskih govora koji su imali *č* – *ć*, a i pisar je mogao biti iz nekoga drugoga hrvatskoga područja gdje postoji taj par afrikata.

Finalno *-l*, koje se čuva u velikoj većini kajkavštine (ali i u mnogim drugim hrvatskim dijalektima), npr. *imel, kussal* [*kušal*], *potrosil* (50) [*potrošil*].

U velikom dijelu kajkavštine došlo je do depalatalizacij meke likvide *ḷ* (meko *l*, sliveno *lj*, u književnom se jeziku piše sa *lj*), tj. prešlo je, zamijenjeno je sa *l*. U zapisnicima ima potvrda za jedno i drugo: *bolse* (39), *Kralev* (45*)*, ali i *kralievoga* (50), *liudmi* (53).

Vjerojatno je bilo *ḷ* i u sekundarnom skupu *l+j,* npr. *veselie* (40), pa je ta riječ glasila *veseḷe.* Međutim, moguće je da u 17 st. u tom slučaju imamo nesliven slijed dvaju suglanika *l+j*, što nalazimo i danas u nekim, rijetkim kajkavskim govorima.

Adekvatno je i sa *ń* (palatalno, meko *n*, sliveno *nj,* kakva je grafija u književnom jezik), koje se piše sa ***ni***, npr. *niegova* (38), dakle *ńegova*. Ima primjera depalatalizacije (*n* umjesto *ń*), npr. *koni* (49), *konzka* (49). Vjerojatno je *ń* i u sekundarnom skupu *n+j,* npr. u glagolskim imenicama kao *znania* (9), *postenie* (40), tj. vjerojatno su glasile *znańa, pošteńe;* i ovdje je moguće da je u istom stoljeću još uvijek nesliven slijed *n+j*.

U sekundarnim skupovima *t+j, d+j,* usneni+*j*, nije došlo do jotiranja, odnosno kod labijala (*b, p, m, v*) nije umetnuto *l.* Ostaju ti skupovi, npr. *zavietie* (39), *batrivoztium* (60); *zkerbium* (49).l

Oblici

U intrumentalu jednine imenica *a*-osnova, ženskoga i muškoga roda (tip *žena, tata*), potvrđeni su nastavci *-um, -jum. – presum i kletium* [*prešum i kletjum*] (49) Međutim, u pridjevskoj i zamjeničkoj deklinaciji u I sg. ž. r. uz nastavke na *-um*

ima i nastavaka na *-om – drugom gorom zagreskum* (56), *onum pravdum koium* (66), *med zobum* (65), *manum* (48), *pred manom (*50). Kako pridjevska deklinacija u tom padežu odgovara imeničkoj, ima iste nastavke, treba protumačiti tu razliku. Primjeri *manum, pred manom* – sa *a* u zamjenici, pokazuju utjecaj književnoga jezika, tako da bi i nastavci sa *o* (-*om*) mogli to biti, ali to bi mogao biti i utjecaj zavičajnih govora. Svakako, vrlo je zanimljivo da je pisar, u obrađenom uzorku zapisnika, dosljedan kod imenica, zna kako treba biti, a kod pridjeva i zamjenica nesiguran je.

Druga je važna, ne samo kajkavska nego i hrvatska uopće, razlika u nastavku dativa i lokativa iste vrste (*i* ili *e*). U *Zapisnicima* je redovno nastavak -*e*, rijetko -*i*, npr. *k hise* (40), *druge zvoie zeztre* (61). U slučaju *vu Krisevacshki pokraine y Varmegy takajse krisevacshke* (59) imamo oba nastavka i u imenica i u pridjeva.

U genitivu množine redovni su kajkavski oblici, u *a*-osnova s nultim nastavkom (#, bez nastavka), za muški rod nastavak *-ov/-ev*, ali su potvrđeni i oblici s drugim nastavcima, tako sa *-i*, npr. *od moih zirot* (57*)* [*sirot*]*, takveh zyl i kvarov* (60) [*sil*], *zto czelih tallerov* (49) [*sto celih*] – *sezt lakti* (61) [*šest*].

Za razlike u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji navodimo nekoliko slučajeva. U dativu i lokativu ženskoga roda obično je nastavak određenoga vida (*-oj*), uz -*e*/-*i* (koji je inače češći u kajkavštini), npr. *koteroj* (38), *k szvoioi* (39) – *zvoi* (52)

U *koprivničkoga* (50) nastavak *-oga* u genitivu jednine tvrde pridjevske sklonidbe polazni je u velike većine hrvatskih dijalekata (preuzet i u književni jezik), dok su u tvrdoj deklinaciji rjeđi nastavci sa *e.* Nastavci sa *e* (-*ega*) redovni su u palatalnoj promjeni (npr. *vruć-ega*).

Lik *zvega* [*svega*] (50) 'svojega' drugoga je porijekla, tu je *e* nastalo kontrakcijom od *oje (svojega)*.

U genitivu mn. dolaze nastavci -*eh* i -*ih* (lik -*eh* prema tvrdoj pridjevskoj promjeni, a -*ih*[25] prema mekoj). U kajkavskome je većinom nastavak *-eh.* Primjeri: *protuletneh* (49), *prešeszneh let* [*prešesneh*] 'prošlih' (49) – *poglavitih liudih* (48)

Za 'ja' dolazi i lik *jaz* (48), kojega nema na kajkavskom području kojem pripada i koprivnička regija, gdje je to bilo *ja*, kao u većini hrvatskoga jezika. Pisar je lik *jaz* upotrijebio prema kajkavskom književnom jeziku. Nekoliko primjera za deklinaciju ličnih zamjenica: npr. *manom* (50) 'mnome', *med ni* (61) 'među njih'.

Sklanjanju se glavni brojevi veći od četiri (4), npr. *vu dukateh sezteh* (59) [*šesteh*].

[25] Uzet je i u suvremeni književni jezik – *prošl-ih.*

Kod glagolskih oblika uz perfekt za prošlu radnju obična je upotreba pluskvamperfekta, npr. *kupil je bil* (49), *je bil poszudil* (49), rijetko aorista *be,* npr. *ovako dopitano be* (40).

Lik *engeduvah* (48) može biti aoristni i imperfektivni oblik, koji nisu postojali u narodnom jeziku.

Ivek (50) i danas je uobičajeni oblik za ime *Ivan*. Nastavak je *-ek,* kojim se tvore deminutivi i hipokoristici, ali su oblici osobnih imena s tim likom postali u nekim govorima uobičajeni „dominantni“ oblici (njemački *Rufname*) imena.

Lik *kotere* zamjenice ‘koji’ nije uobičajen u koprivničkoj regiji, ali je običan u nekim drugim kajkavskim krajevima i bio je redovan u kajkavskom književnom jeziku.

Ima frazema iz književnoga jezika, npr. *datti napervo* (38) ‘iznijeti’, *voloviu mater* (40).

Potvrđene su posuđenice iz stranih jezika – njemačkoga, latinskoga jezika i manje mađarskoga.

grunt (49) zemlja, iz njemačkoga (danas književno *Grund*).

svogora [*švogora*] (48)*,* iz njemačkoga jezika (književno *Schwager*), danas obično *šogora,* bez točno određenoga značenja, jer može, kao u njemačkom, značiti ‘svak, šurjak, pašanac, zet’ (zet ne u običnijem značenju ‘muž kćeri’, nego u rjeđem ‘muž sestre’).

peneze (49) uz *novac.*

parip (49) ‘konj’ – posuđenica vjerojatno iz latinskoga jezika, a mogla bi biti i iz grčkoga.

rajnski – čest je pridjev u svezi s *novac,* npr. *ranizkih 30 novacz* ‘rajnskih novaca’ (lat. *florenus rhenensis*, njemački *Rheinischgulden* ili *rheinischer Gulden*). (Brlobaš, Vajs)

Iz mađarskoga je *engeduvah* (48) ‘dopustiti’, *orzachkoga* (6o) ‘državnoga’.

katanski ‘konjanički’ može biti iz mađarskoga i turskoga jezika, npr. *sedlo katanzko* (60).

aguvati (53) je prema turskom *aga.*

Grafija i pravopis

Grafija je uobičajena književnokajkavska iz toga stoljeća, koja je preuzeta iz mađarskoga jezika. Kasnije se mađarska grafija mijenjala, također se mijenjala i u kajkavskom književnom jeziku, ali manje, odnosno drukčije.

Kao što je rečeno, zbog „osuvremenjivanja“, transliteracije i(li) transkripcije koje je provela priređivačica, u pisanju *v* i *u*, te *vu(-),* bez uvida u originalni

rukopis nije moguće znati radi li se o priređivačevu čitanju ili stvarnom zapisu, npr. ne znamo je li *u koteroj, udova, uzeti* (39) slovo *u* čitanje ili zapis. Redovno je kajkavski *v – v koteroj, vdova, (v)zeti.*

U *Predgovoru* se govori i o pisanju samoglasnika *i* te suglasnika *j,* o njihovoj transliteraciji i(li) transkripciji pri objavljivanju (pa i o tome nemamo pravu sliku). Navedeno je: „Ispočetka u predlošku nema ni slova j koje se pojavljuje kasnije kod mlađih pisara, no nedosljedno, glasovna mu je vrijednost [i] i [j], pa sam slovo koristila kod vlastitih imena i umjesto slova y gdje ono stoji za glasovnu skupinu ji (npr. u predlošku koy, u ediciji koji) zbog lakšega čitanja teksta." (34) Međutim, ni to nije dosljedno, npr. *koy* (8). Nekoliko primjera: *koia* (9), *ie* (9), *imaiu* (38). Negdje se ne bilježi, npr. *dostoi* (9), *nee* (9).

Priređivačica je točno utvrdila da postoji razlika u pisanju pojedinih pisara. To može biti rezultat različitih grafija, ali i različitih govora, pisara ili govornika čiji se iskaz zapisuje.

I na mjestu kajkavskoga otvorenoga ***e*** i na mjestu zatvorenoga ***e*** piše se ***e.***

Otvoreno *e* (*ę,* na mjestu osnovnoga kajkavskoga *e*) (primjeri na str. 40): *recseni, niega, kcser, veszelie; zet, hise*, *pet, sze.*

Zatvoreno ***e*** (*ẹ,* na mjestu poluglasa i jata, u slučajevima kao *dite, dete, djete, diete, deite*), koji su se izjednačili u najvećem dijelu kajkavštine, tako i u koprivničkoj arei:

– jat > *(nekoga) deela* (40), *zvetlozti, czenu, protuletneh* (49),

– poluglas > *te* 'taj', *obnesel, zaizkavecz* (40) *zmolecz* (41).

Pišu se katkad udvojeni suglasnici kao znak kratkoće prethodnoga vokala, ali rijetko, npr. *datti* (38) *dva volla* (50), *bratta* (61). To je prema njemačkoj grafiji.

Udvojeni samoglasnici pišu se, vrlo rijetko, kao znak dugoga vokala, npr. *deela* (40) 'dijela', *keem* (49) 'kim'.

Likovi *szudcza* (39) i *zucsem* (48) zanimljivi su zbog primjene dvaju načela pisanja – etimološkoga ili fonološkoga (što je problem i u najnovijim raspravama o hrvatskom pravopisu).

Suglasnik *t* piše se katkad s popratnim *h* (*th*), često u zamjenica, što će biti također utjecaj njemačkoga jezika, npr. *natho (*38), *thi* (41), *zetth* (41).

Tuđice iz latinskoga jezika pišu se često tako da se osnova piše latinskom grafijom, a sufiksi i oblični nastavci hrvatskom, npr. *creditori* (38), *cerficuvane* (48), *vicekapitana* (57); u slučajevima kao *instantiu* (53), *fiscus* (38) nije jasno kako se govorilo – *inštanciju* ili *instanciju*, *fiškuš* ili *fiskuš*.

Katkad se tuđice ne sklanjaju, npr. *toga actoris* (39), 56 *florenos*, 11 *florenis* (50).

Drugo je služenje latinskim jezikom kad se riječ ili fraza donosi kao citat,

kao što se i u latinski tekst donose hrvatski citati, npr. *bila sub lite* (61).

Pregled uobičajene grafije fonema, glasova

Piše se:

s sa ***z*** i ***sz*** > *prizegu* (38), *danaz* (38), *zedamdezet* (51), *tazt* (51) – *sze* (38), *szilnum* (39), *poszudil* (39); u *pszozti* (39); pisano je jednim i drugim grafemom, što odgovara kasnijem književom pravopisu da se ispred bezvučnoga suglasnika piše sa *z,* a drugdje sa *sz*.

z obično sa ***z*** > *zadovolschinu* [*zadovolščinu*] (39), *zet* (40), *prez znania* (39); u *iz* u svezi *iz koteroga* (39) može biti pisanje i za *s* i za *z* – ako se pretpostavi etimološko pisanje, onda je *iz*, kako taj prijedlog redovno glasi u kajkavštini (drugdje obično *is*) *z*; rijetko se *z* bilježi sa *sz* (što je redovna grafija za *s*), npr. *szemlie* (61).

š sa ***s, ss*** (udvojeno *s*) > *nistar, bolse* (39), *obversiti* (40), *skeden* (51) – *varassa* (48) *nassega* (50)

ž sa *s* > *sene* (39), *dusen* (39), *mus* (40), *Bresniczu* (49); u *hise* (40), *hisnik* (49) vjerojatno treba također čitati sa *ž* (*hiže, hižnik*), kako je većinom u kajkavštini, rjeđe je *hiša*.

c sa ***cz*** > *ocza* (39), *novacz, Bresniczu* (49).

č (bezvučna palatalna afrikata) sa ***ch, cs, csh*** > *Mikovich* (37), *domachi, gibuche* (38), *scherbasti* [*ščerbasti*] (41), *Mochileh* (49) – *zacsne, hotecsi* (39), *kcsere* (40) – *zaschel, rescheno* (48); pisanje troslovom *csh* rjeđe je u kajkavskom književnom jeziku.

ǯ̌ (zvučna palatalna afrikata, zvučni parnjak *č*) piše se negdje dvoslovom ***gi*** (što odgovara pisanju *ļ* i *ń*), a negdje se ne označava posebno nego se piše sa ***g,*** npr. *megiu* 'među', *rogiakinie* (49), *rogienem* 58) – *oszlobogenya* (49), *rogenoga* (58).

O pisanju eventualnoga ***ć*** govorilo se naprijed.

LITERATURA

Zapisnici Poglavarstva grada Koprivnice : *1639. - 1700.*, 1, 2. Priredila Karmen Levanić. (Građa za povijest Koprivnice 3,4). Samobor 2006., 2008.

Adamček Josip, Kampuš Ivan*: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljecu. Izvori za hrvatsku povijest*. Zagreb 1976.

Brdarić, Franjo: *Arhiđakonat komarnički 1334.-1934. Časti i dobru zavičaja.* Novigrad l934 : 338-362.

Brlobaš, Željka; Vajs Vinja, Nada: Rajnski forint – rajniški – u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 33 (Zagreb 2004): 19–39.

Brozović, Leonard: *Građa za povijest Koprivnice*. Koprivnica 1978.

Buturac, Josip 1984: *Popisi župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. god. Starine JAZU* 59 : 86-110.

Cvekan, Paškal – 1988: *Slavna Majka Močilska*. Močile.

Cvekan, Paškal - 1989: *Koprivnica i Franjevci.* Koprivnica.

Dickenmann, Ernst: *Studien zur Hydronymie des Savesystems.* Stemmer, 1939.

Dobronić, Lelja – 1988: *Koprivnički gradski zapisnici (KGZ), Podravski zborni*k14. Koprivnica 1988.

Dobronić, Lelja – 1951: *Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz 1201. god. Rad JAZU* 283 : 19-51.

Dočkal, Kamilo: *Srednjovjekovna naselja oko Streze. Starine JAZU* 46 (1956):145-202.

Feletar, Dragutin: *Podravina.* Koprivnica 1988[2].

Feletar, Dragutin; Petrić, Hrvoje: *Bibliographia Podraviana - izbor literature o Podravini.* Samobor 2001.

FO = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih „Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*". Sarajevo l981.

Hadrovics, Lászlo: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest 1969.

Horvat, Rudolf – 1914: *Koprivničke listine XVI vijeka, Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva.* Zagreb 16 : 300-302.

Horvat, Rudolf – 1933: *Hrvatska Podravina*. Zagreb 1933.

Horvat, Rudolf – 1940: *Poviest Đurđevca*. Zagreb 1940.

Heller, Georg, Nehring Karl : *Die historischen Ortsnamen von Ungarn.* München. 1976: *VI. Comitatus Veroecensis; 1978: X. Comitatus Crisiensis.*

Ivić, Aleksa: *Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI. i XVII. stoljeću. Starine JAZU* 35 (l916).

Kancijan, Antun: Traganje za podrijetlom imena sela ludbreske Podravine. Podravski zbornik 85 (1985): 114-122.

Klaić, Nada - 1971: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb.

Klaić, Nada – l987: *Koprivnica u srednjem vijeku*. Koprivnica 1987.

Krleža, Miroslav: *Balade Petrice Kerempuha.* Ljubljana *1936.* [2]1946 Zagreb. Citirano prema: *Pet stoljeća hrvatske književnosti* 91. Zagreb 1973.

Laszowski, Emilije: *Podaci o Koprivnici u srednjem vijeku. Vjesnik zemaljskog arhiva*, 7 (1900) : 1-4.

Lončarić, Mijo – 1974: *Jagnjedovački govor. Hrvatski djalektološki zbornik* 4 : 179-262

Lončarić, Mijo – 1986: *Bilogorski kajkavski govori* (= Rasprave Zavoda za jezik XII).

Lončarić, Mijo –1985: *Toponimi u osvjetljivanju predmigracijskog jezičnog stanja u Slavoniji. Zbornik referata i materijala V. jugoslovenske onomastičke konferencije*. Sarajevo l985 : 95-101.

Lončarić, Mijo – 1990: *Jezični odnosi u Podravini. Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-*

bilogorskoj regiji, 181-191. Zagreb l990.

Lončarić, Mijo –l994: *Toponim Međimorje/Međimurje.* Studia Slavica Savariensia (Sombatel) 2 : 15-22.

Lončarić, Mijo –1995: *Hrvatski jezik u"Felicijanovoj ispravi" i u drugim slavonskim dokumentima iz XII. stoljeća. Zagrebačka biskupija i Zagreb,* 194-l994 : 127-132. Zagreb l995.

Lončarić, Mijo –l996: *Kajkavsko narječje*. Zagreb 1996.

Lončarić, Mijo –*Kajkavština u ranim podravskim toponimima. Folia onomastica Croatica*. Zagreb, 12-13 (2003-2004) : 303-322.

Maresić, Jela: *Tragom nekih povijesnih imena podravskih sela. Đurdevački zbornik*, 137-144. Đurđevac 1996.

Mažuranić, Vladimir: *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. Zagreb 1908-1922.

Pavleš, Ranko: *Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo. Povijest, topografija, organizacija*. Koprivnica 2001.

Petrić Hrvoje – 2012. *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u XVII. stoljeću***.** Samobor.

Lukinović, Andrija (prir.): *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije,* V. Zagreb 1992.

Rački Franjo: *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. god. Starine JAZU* 4 (1872): 201-229.

Šojat, Antun: *Kratki navuk jezičnice horvatske***:** *jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb 2009.

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj: *Izprave o progonu vješticah u Hrvatskoj*, Zagreb: Starine Jazu 25 (1892): 1-102.

Vončina, Josip: *Korijeni Krležina Kerempuha*. Zagreb 1991.

Zett, Robert: *Wochenmarkt-Ortsnamen: eine mittelalterliche ungarländische Namenlandschaft. Folia onomastica croatica*, Zagreb, 6 (1997): 195-203.

AN OVERVIEW OF THE 17th CENTURY KOPRIVNICA RECORDS LANGUAGE

By Mijo Lončarić, Zagreb

Summary

The paper is an introduction to the studies of the language used in the town of Koprivnica records. In order to be able to judge more comprehensively about the records' language, a brief description is given of the language and dialectal situation in the wider Koprivnica area, showing some older records, mainly of toponyms from the said area. A hypothesis is given on the Koprivnica town speech.

A reference is made as to the publishing methodology.

The basic linguistic, graphic and orthographic characteristics of the text are shown on basis of a representative sample taken from the book Zapisnici poglavarstva Grada Koprivnice 1698 – 1702. Knjiga prva (Koprivnica Town Hall Government Records from 1698 – 1702, Book One) edited by Karmen Levačić. Scriveners, clerks, and recorders writing the records were educated people who knew Latin, and they only conveyed statements of other persons (of those who were accused, for example) in the manner they were spoken, to be phonologically similar to the spoken word. The scriveners surely knew the Kajkavian literature language as well, the Croatian standard language with a Kajkavian base. They could have been not only Kajkavians (although the Kajkavian area is vast enough with various vernacular), but also Štokavians (there are some living in the vicinity of Koprivnica), or they could have been those seeking employment and coming from other areas so they could have unintentionally recorded characteristics of their own idiom.

Although Koprivnica is a small town, it had its own variation of the literature language, the same as today, and it also had the Kajkavian interdialect, Koine, more or less used for communication by people from the Koprivnica area.

*Along with the mainly Kajkavian structure in the Croatian records, there are also non-Kajkavian word examples. There are examples present as far back as in the oldest records dating from 1639. For example, they are words where the vowel **a** comes into the position of the old semivowel instead of **e**, regularly (for example, danas – denes).*

Key words: Koprivnički zapisnici; 17th century; the Kajkavian interdialect; toponyms; the Koprivnica town speech

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282 : Fužine (091)(497.5)
Primljeno 2018-04-05
Prihvaćeno za tisak 2018-08-29

PRILOZI ZA ISTRAŽIVANJE OSNOVNOG KAJKAVSKOG GOVORA U FUŽINAMA U GORSKOM KOTARU

(Istraživački rad o podlozi govora župe Fužine, s osvrtom na formiranje i transformacije starosjedilačkih obitelji tijekom 18. i 19. stoljeća)

Zlata Bujan-Kovačević, Zagreb /Samobor

Sažetak

Na temelju antroponimijske literature, matičnih knjiga i dokumenata župe Fužine autorica svojim istraživanjem o ženidbama kajkavaca s čakavcima i štokavcima dokazuje da je stara osnova, tj. supstrat govora u najzapadnija tri hrvatska kajkavska mjesta (Fužine, Vrata, Belo Selo) kajkavština pokupske provenijencije, koja se tijekom vremena u 18. i 19. st. mijenja pod priljevom čakavaca, dok štokavski govor susjednog Liča nema nikakva utjecaja.

Od prvoga popisa stanovništva sredinom 18. st. do početka 20., u kojem je značajan skoro potpuni gubitak domaćega govora, ovaj je idiom, ako se jednakopravno istražuje u kajkavskim kućama i kućama s miješanim brakovima, doista kajkavski, a ne čakavsko-kajkavski kako ga pogrešno i pred stotinu godina i danas običavaju prikazati.

Ključne riječi: kajkavski supstrat fužinarskog govora; ženidbe s čakavcima; pouzdaniji informatori; originalna prozodija; Rački i Strohal kao krivi uzori

Premda prava Zagrepčanka, odrađujući dug govoru svoje majke iz mjesta Vrata, u kojem sam se slučajem i ja rodila, u više navrata bavila sam se skupljanjem njegovih razlikovnih karakteristika prema standardu. Ne samo da sam u nekoliko zbirki uvrstila oko stotinu pedeset pjesama na tom idiomu (a ostavila sam i njihov tonski zapis) već sam pripremila i mali rječnik tog izričaja, a potom sa Silvijom Polak i malu knjižicu najpoznatijih izreka.

Osnovni kajkavski govor općine Fužine, kako svjedoče matične knjige u župi, došao je s prvim govornicima iz pokupskog kraja u prva tri naselja kao najzapadniji odvjetak kajkavaca koji graniči s primorskim čakavskim govorom u zaselku Benkovac. Tu je točka susreta dvaju dijalekata koja počinje danas primorskim, nekad goranskim mjestom Zlobin na cesti prema Bakru i Rijeci. ***Fužina*** (u jednini, najraniji zapis i domaći govor to potvrđuju) jest goransko kajkavsko naselje - zaključiti je najprije po tome što se i dandanas, kad više i nema domaćega govora, osim u tragovima, nazivaju kajkavcima. Zaključiti je, zatim, po tome što su prve kuće, prvi stanovnici od početka 18. stoljeća odreda bili kajkavci. Sva se prva kajkavska prezimena u župnim knjigama od 1725. i u popisu iz 1751. ubiciraju ranije u sjeveroistočnijim krajevima Gorskog kotara, dakle prema Kupskoj dolini, što je vidljivo iz istraživanja A. Burića, a osobito u starijim potvrdama R. Lopašića. Dakle, kajkavski su govornici. Sve do danas u vrlo visokom se postotku točno znade podrijetlo uobičajenih pojedinih prezimena, samo što se govor tijekom vremena u nekima od ovdašnjih kajkavskih kuća više ili manje približavao čakavskom, čemu su razlog ženidbe i udaje. S promijenjenim imenom, mjesto Fužine (sada u množini) postaju veće naselje tek od kraja 17. stoljeća, a osobito se razvijaju nakon završetka gradnje ceste Karoline od Karlovca do Bakra, Sušaka i Rijeke g. 1726.

Kao putna postaja Fužina je prvi put zabilježena u jednom frankopanskom pismu g. 1647. a župa i njeni dokumenti datiraju od 1725. Na istoj cesti udaljena samo par kilometara sjeveroistočno u istoj općini kajkavska su Vrata i Belo Selo, naselja formirana krajem 18. st. na koja se naslanja čakavska Slavica iz istog vremena. Utjecaj štokavštine bliskog, južno smještenog mjesta Lič, koje danas spada u općinu Fužine, nije nikada bio značajniji za ovaj govor. Zbog preokrenutih suvremenih percepcija i ponekad netočno prenijetih osobina, pa čak i tvrdnji da je fužinarski govor goranski čakavski, bila sam ponukana prihvatiti se ovog istraživanja. Sve do danas, makar je gubitak domaćega govora zamalo dovršen, dobro se znade koje su kuće kajkavske, koje čakavske u svim mjestima te općine. Istina je, ponavljam, da se ovaj govor mijenjao tijekom vremena, poprimajući sve više čakavskih osobina. Zaista postoje jaki utjecaji čakavskog i na Belom Selu, u Vratima i Fužini, ali on je izrazitiji u onim kućama u koje su se ženili ili udavali čakavci pa takve miješane obitelji nikako ***nisu mjerilo za cjelinu kajkavštine i njenu stvarnu sliku,*** premda su me suvremeni istra-

živači goranskih govora upozorili: "… čini se, prema podacima koje ste naveli, da taj govor uistinu ima kajkavsku podlogu, no ne smije se zanemariti i ignorirati noviji čakavski (i štokavski) upliv zbog kojeg je govor danas takav kakav jest ***i to je činjenica koja je dijalektolozima najvažnija - vjerno stanje na terenu u trenutku istraživanja***."

Moje je mišljenje da bi u fužinarskom slučaju svaki istraživač domaćega kajkavskog govora morao imati više discipline u traženju istinske kajkavske jezgre, jer u kajkavskim kućama ona se neizmijenjeno objelodanjuje i diferencira danas kao i prije. I u oblicima, i u naglascima, uvijek drugačijim nego u čakavskom, pa čak ako je u leksiku prihvaćena istoznačnica, ona ima drugačiji akcent. Ne mislim da dosadašnji istraživači nisu učinili mnogo da se opiše naš govor, ali su zanemarili izvornost onog govora o kome je ovdje, čak i u sadašnjem trenutku, riječ. U današnjem stanju kajkavštine na Fužini ***jedna kuća s čakavskim pređima ne može biti slika ovoga govora.*** Primjerice: uzima se kao važna karakteristika oblik ZÀMEN, ZÀMI od glagola ZÊT, koji nije istinsko mjerilo za fužinarski govor, jer se još uvijek u kajkavskoj kući kaže: ZÊMEN, ZÊMI. A tako je i u nekim drugim važnim slučajevima.

Prihvativši kao gotovost pohvalu dr. Andrije Račkog (*Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*, Sušak, 1948.) koji se u ime "milozvučne čakavštine"(njegov navod!) odrekao istine da su Fužine kajkavski kraj, griješe i dalje oni koji se usude ovoj kajkavštini, iako u njoj ima čakavskih osobina više nego u ikojem drugom govoru, pridijevati ime "čakavsko-kajkavski govor". Rački piše, a to vrijedi za njegovo vrijeme, kako fužinsko žiteljstvo predstavlja heterogenu masu, jer se doselilo iz raznih krajeva "pa se u Fužini čuje uz blagoglasnu čakavštinu i kajkavski dijalekt". Posvema je zaboravio, ili zanemario, ili nije ni bio svjestan da su čakavci mahom pridošlice, superstrat, a ne supstrat. Taj teolog, koji je živio i radio na Trsatu, gdje se srodio s čistom čakavštinom, sam izjavljuje: "U Fužini bolje obitelji, ili one koje bi rad da ih se smatra boljima i naprednijima, zaziru od kajkavštine te vole govoriti čakavskim narječjem. Kajkavsko je po njihovom sudu nepodesno za čovjeka boljeg odgoja i šire vaspitanosti". Istina je što kaže, ali viđenije obitelji i njihova malobrojnost nisu ni u njegovo doba, početkom 20. st., bili mjerilo mjesnog - prema glavnim osobinama kajkavskoga - govora.

Kako još pojasniti mišljenje ovog Fužinarca čije je prezime goransko

kajkavsko iz predjela oko Kupe i Dobre? Njegov predak Anton Rački, rođen 1708. pojavljuje se među prvim fužinarskim naseljenicima koji svi odreda govore kajkavski, što potvrđuje prvi popis stanovništva i čemu svjedoče matične knjige. U prve dvije generacije njegovi se kajkavci žene kajkavkama (Švob i Blažević), ali u trećoj i četvrtoj čakavkama iz Primorja (Stupar i Miloš). Andrijin otac i djed bili su dakle pod utjecajem čakavskih majki, a obitelji boljeg stanja, trgovci i posjednici kakva je bila upravo ta obitelj i nadalje se priklanjaju čakavštini. Dakle, iako mu je majka kajkavka (Štanfel), Andrija će i kućnim jezikom (budući da muški članovi gotovo uvijek slijede govor oca, a ne majke, dok djevojke obično govore oba govora u miješanim obiteljima) i školom i poslom prigrliti čakavski i dati mu prvenstvo.

Kako se priljev pretežno očeva čakavaca odrazio na mijene u govoru trebali bi izvidjeti novi istraživači, ali svakako uspoređujući pravi kajkavski govor s onim povećanih čakavskih alijeteta. Ove prve ne bi trebale biti iz obitelji koje su miješane, već iz onih koje se prepoznaju kao kajkavske (dok ih uopće još mogu naći, jer govor se gasi). Kako je već rečeno, kajkavski se govorilo ponajveć u seoskom življu, što potvrđuje Andrija Rački. Stoga njegov kućni govor, da ga je igdje zapisao, ne bi mogao biti primjeren fužinarski govor.

I genealoški slijed Andrije Franje Račkog iz iste obitelji, povjesničara i tajnika Jugoslavenske akademije, koji je prigrlio standard (čak i za svoje pjesme), pokazuje kako su se odvijali utjecaji u miješanim obiteljima: Franjo Rački, povjesničar, r. 25.11.1828. od oca Grge, r. 1798. i majke Margarete Padavić, djeda Blaža, r. 1739. suca, i Antonije, udovice iz Bakra (nepoznato prezime) i pradjeda Antona, r. 1708. iz Kostela i Fužinarke, kajkavke, Barbare Švob. Viđenija obitelj, uglavnom obrtnička, muškim podrijetlom iz kajkavskog kraja, kako se ovdje vidi, imala je ženidbene veze s čakavskim govornicama, samo mu je prabaka kajkavka. Kako ovaj fužinarski velikan nije pridavao važnost domaćem govoru, na njemu nije ništa ni pribilježio.

Ovi primjeri trebali bi poslužiti onima koji će se baviti utvrđivanjem kajkavskih temelja što su preživjeli kao kajkavske osobine na ovoj posebnoj najzapadnijoj kajkavskoj liniji. Prema mome mišljenju, preokrenuta percepcija podrijetla, provlačenje mišljenja o istovrijednosti i jednakoj zastupljenosti kajkavskog i čakavskog dovelo je do toga da se danas mnogi

kolebaju fužinskom govoru priznati kajkavštinu, a u njoj ima gotovo isti broj osobina sličnih slovenskom govoru, pa nitko ne sumnja da je ovaj pokupski govor ikada bio dio slovenštine. Današnji žurnalistički nastrojeni i sasvim neinformirani književni kritičari olako će jezgru goranskih pjesnika koji stvaraju na svojim zavičajnim idiomima (npr., A. Žagar iz Zamosta, Z. Pochobradsky iz Čabra, J. Z.Čadež iz Ravne Gore, F. Švob iz Fužina) bez okolišanja proglasiti govornicima goranskog čakavskog. Čak se i na učilištu u Rijeci izvodi kako je čakavski prvotni fužinarski goranski govor.

I još nešto, nije potpuno istinita ni tvrdnja da je lokvarsko-fužinarski jedan govor, kako je tvrdio R. Strohal pred više od stotinu godina, a mnogi prihvatili. Ima tu znatnih razlika, koje i kolike - nekom istraživaču predstoji da nam to predoči. Tamo su se naselile druge, doduše isto tako kajkavske porodice, ali tamo su donijete i razvile su se drugačije osobine u glasovima i oblicima i nije vjerojatno da se preko jednog brdašca navodni zajednički govor u svome rastu tako lako iz osnova promijenio, pa se razlikuje i danas. Prema župnim maticama u tom sjevernijem mjestu također prevladavaju prezimena pristigla iz sjeveroistočnijih kajkavskih krajeva, dok se čakavci i tu javljaju sporadično. Zanimljiva je činjenica da je jezgra prvotnih, pa i današnjih lokvarskih prezimena potpuno drugačija od fužinarske, da je vrlo malo istih prezimena u Fužinama i Lokvama (čak i nakon 200-tinjak godina bliskog susjedstva i ženidbi niti 20 posto).

Koju sam metodu upotrijebila, da bih pokazala kako se radi uistinu o osnovnom kajkavskom govoru? Prvo, sama sam istraživala razlike govora u kajkavskim i čakavskim kućama. I kad sam pisala poeziju ili prozu, posizala sam za dubljim tragom izvorna govora, imajući pri tom savršenu informatoricu, svoju sjajnu, bistru tetu Ljubicu Bujan udatu Petrović, dakako i još nekih šest-sedam drugih, koja je u svojoj kući imala dva govora, očev čakavski, majčin kajkavski. Ona je dobro razlikovala oba govora, nikad nije imala nikakve sumnje kako se što kaže na jednom i drugom. Pa i kad su oblici bili isti, naglasci su se razlikovali i nisu se mijenjali. Ničeg novog, promjenjivog, već ustaljeno kajkavskog i čakavskog bilo je u njenim iskazima, i to bez ikakvih kolebanja. A kako se prozodija dobro sačuvala, još se čuva i ne mijenja se kroz sve vrijeme postanka ovih naselja, po njoj bi istraživač trebao zaključiti pravo podrijetlo kućnog izričaja, jer isti

oblici u dva se govora, kajkavskom i čakavskom, različito akcentuiraju.

Dakako da se slika današnjeg stanja promijenila, ionako se više ne može naći dijete koje bi na Lidranu interpretiralo pravi domaći govor, ili se pojavi tek koji izuzetak. Razlog je tomu da on danas živi još u vrlo malom broju kuća. Najveća prijetnja mu je izjednačavanje prema standardu i manje prema čakavskom. Najdrastičniji je u tomu današnji oblik 3. lica futura glagola biti - *budu*, umjesto *bôjo*/*bôdo* (pretpostaviti je porijeklo iz kajkavskih/i slovenskih krajeva). Ovog posljednjeg jedva da se sjeća itko, osim potvrde koju sam dobila sedamdesetih godina prošlog stoljeća od pokojne Jušte Mihaljević, udate Maksan, rođene 1892.g. Indikativno je da u ostalim licima svi sasvim besprijekorno govore starim oblikom*: bôn, bôš, bô, bômo, bôšte,* ali neizostavno kažu: *BUDU*!!!

Drugo, primila sam se ovog posebnog istraživanja tako da sam obradila ženidbe koje pokazuju kako se govorilo od prvih naseljenih obitelji koje su nedvojbeno kajkavske provenijencije, i zatim se pomalo povećavao priljev čakavskih i štokavskih govornika do početka 20. stoljeća. Razdoblje 20. stoljeća ne može biti presudno za mijenjanje kajkavskih/čakavskih osobina. Tada naime, u prvoj polovici stoljeća, domaći govor ubrzo nestaje novim pritjecajem stanovništva, a u drugoj se polovici gasi u međusobnom razgovoru. Zaključiti je da se ***govorilo prvotno donesenim kajkavskim, onim koji se nije drastično, već samo djelomice, promijenio u tri stotine godina boravka u Fužini u onim kućama u kojima nije bilo značajnijih priljeva čakavskih mladoženja i nevjesti***. Na to su trebali raniji istraživači biti upozoreni, razlike su vidljive, a to mi je bila namjera. Na nekim budućim istraživačima leži teret da se razluči kajkavski od čakavskoga u tom kajkavskom fužinarsko–vratarsko-beloselskom idiomu.

Predmet su ovog istraživanja ženidbene veze koje indiciraju kako se u kojoj obitelji govorilo. Matice rođenih i ženjenih i stališi duša župe u tome su mi poslužili, jer iz njih se iščitava porijeklo pojedinih porodica kao i svaki novi čakavski dolazak u fužinarski kraj među kajkavske obitelji. Posebno sam obratila pažnju da li je bilo i koliko čakavskih ili štokavskih dolazaka u kajkavsku kuću bilo s ženikove, bilo s nevjestine strane.

Morala sam eliminirati strance, bar one koji nisu uopće ostavljali potomaka u župi, a ponavljam, nisam analizirala 20. stoljeće, jer je to doba gašenja upotrebe domaćeg govora. Uzrok je tome svakako i školovanje u fužinskoj školi osnovanoj 1785. g., a time i nastojanje da se ne govori

“prostim seoskim govorom”. Pismenost ranog doba nije ostavila tragova, a ionako je pripadala samo odabranima, a ti su dolazili s primorske strane: službenici, svećenici, obrtnici koji su si čak uzimali toliko slobode (župnik, na primjer) da neka prezimena izmijene prema njima poznatijim, primorskima. Morala sam zanemariti i stanovit broj obitelji u kojima zbog župnikove nemarnosti nisu zabilježena prezimena nevjesti, pa se prema tome ne može razaznati odakle su, ali toga nije moglo biti više od 2-3 posto, što ne mijenja osnovnu sliku. U konačnici, pri pregledu postotaka obitelji čistih kajkavaca, čakavaca i štokavaca, a osobito pri analizi miješanih brakova, vidljivo je koji je osnovni govor prvih stanovnika, a to je svakako onaj kajkavaca iz pokupskih krajeva, a tek zatim dolaze čakavski utjecaji, i to ne prije kraja 18. stoljeća.

Popis literature:

BARAC-GRUM, Vida – FINKA, Božidar: Govori i nazivlje (Gorski kotar, monografija, Delnice, 1981.)

BUJAN-KOVAČEVIĆ, Zlata: Fužinarski kaj, prilog rječniku goranskih govora (Delnice, 1999.)

BUJAN-KOVAČEVIĆ, Z. - POLAK S.: Ni ke kaj kan klast, fužinarske izreke (Fužine, 2004.)

BURI, Antun: Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj, goranska prezimena kroz povijest (Rijeka, 1983.)

LISAC, Josip: Susret čakavskog, štokavskog i kajkavskog narječja (Fužine, monografija, 1985.)

POLAK, Silvija: Govor Fužina u dijalekatskoj klasifikaciji (Diplomski rad, 2002.)

RAČKI, Andrija: Iz prošlih dana općine Liča i Fužine (Sušak, 1948.)

Izvori:

1/ Matice rođenih župe Fužine (1725-1778, 1778-1857, 1858-1889)
2/ Matice ženjenih župe Fužine (1728-1804, 1815-1858, 1858-1943)
3/ Matice umrlih župe Fužine (1726-1815, 1815-1857, 1858-1888, 1888-1916)
4/ Popis krizmanih župe Fužine (1726-1818)
5/ Matice susjednih župa (Lokve, Bakar, Novi Vinodolski, Hreljin i sl.)
6/ Stališi duša župe Fužine:
I (1768)
II (1788 - nestao pred 10 godina, djelomice obradila ranije),
III (1795)
IV (1761-1850)
V (1815-1 862)
VI (1870 cca – 1910 cca)
7/ Popis gospodara (kuća) u Fužinama iz god. 1751.

Prilozi:

Obiteljski govori u postocima: A/Prvi naseljenici (prema popisu 1751.); B/Starosjedioci kroz 18. st.; C/Pridošlice krajem 18. st.; D/Stanovništvo u 19. st.; F/Detaljna analiza svih obitelji s obzirom na govor u razdoblju 18. i 19. st.

OBITELJSKI GOVORI U POSTOTCIMA sveukupno obrađeno 1205 obitelji

LEGENDA: K/K (oba roditelja kajkavci), Č/Č (oba čakavci) Č/K (čakavac i kajkavka), Š/Č (štokavac i čakavka), Kč/K (muž po ocu kajkavac, po majci čakavac; Č/Čk (žena po ocu čakavka, po majci kajkavka) i tsl.

A/ PRVI NASELJENICI, 42 obitelji

Popis kuća (obitelji) iz 1751. godine

Glavari kuće posjednici	ženjen brat, sin/	neženjen brat, sin/	GOVOR
KAUZLARIĆ Marko	1		K
ŠVOB Andre	1	1	K
ŠVOB Miha			K
ABRAMOVIĆ Dora udova	1		K
LISAC Petar	1		K
ČEBUHAR Jakob		1	K
KAUZLARIĆ Miha	1		K
KLOBUČAR Anton		2	K
BLAŽEVIĆ Blaž			K
KOZELIČKI Andre			K
FIŠTER Mate	1		K
TOMAC Luka	1		K
RAČKI Anton			K
KAUZLARIĆ Anton			K
KAUZLARIĆ udova Jureta	1	1	K
BLAŽEVIĆ Matija		1	K
PAVLIĆ Matija		1	Š/Č?
OŽURA Anton			K
MIHALJEVIĆ Jure	1		K
KAUZLARIĆ Jure	1		K
BLAŽEVIĆ udova Jureta			K
KOVAČIĆ Bartol iz Bakra			Č
KLOBUČAR Grga	1		K
ŠTIMAC Jure	1		K
PROŠEN udova Petra	1		K
BLAŽEVIĆ Ivan			K
GOLAC Grga			Š
GOLIK Grga			K
LUKINI Josip iz Bakra			Č
ŠVOB Jure			K

Od 30 kuća: kajkavskih 26, čakavskih 2, štokavskih 2

Ravno 30 posjednika (i još 9 njihovih oženjenih neidentificiranih parova), tome treba dodati i obitelji koje su već u to doba naseljene i ostavile potomke, a ne nalaze se na ovom popisu (bilježim prema **Matici umrlih od 1726. do 1735**.):

BUDISELIĆ	Š
ČEPUTAR	K

FICLIN	K
FORENBACHER	Č
GAŠPARAC	K
GOLIĆ	Č
GRENKO	K
KARLOVIĆ	Č
KVATERNIK	K
MANCE	K
MAUROVIĆ	K
ŠTANFEL	K

Od 12 obitelji kajkavaca 8, čak. 3, štok. 1

Zbir i postotak prvih 42 obitelji:

kajkavaca 34,	ili 81 %
čakavaca 5,	ili 12 %
štokavaca 3,	ili 7%

B/ STAROSJEDIOCI kroz 18. st. 899 obitelji

Kako su se obitelji umnažale, jer je promet na Karolini cvao, postotak kajkavskih se uvećao u odnosu na prve popise. Gotovo do kraja 18. stoljeća govorilo se kajkavski ovako:

Kajkavski s očeve strane	854 obitelji	94,4 %
Kajkavski s majčine strane	606 obitelji	67,4 %
Od toga:		
Očevi i majke kajkavci	561	46,5 %
Očevi kajkavci s čak. natruhama, majke kajkavke	11	0,9 %
Očevi kajkavci, majke čakavke	230	19 %
Očevi kajkavci, majke štokavke	52	4,3 %
Očevi čakavci, majke kajkavke	27	2,2 %
Očevi i majke čakavci	9	0,7 %
Očevi štokavci, majke kajkavke	7	0,6 %
Očevi štokavci, majke čakavke	5	0,4 %

C/ PRIDOŠLICE krajem 18.st. - 122 nove obitelji

Dodamo li pridošlice krajem 18. st. pristiglih uglavnom zbog radova na pruzi, slika se mijenja zbog priljeva čakavaca: Porast kajkavskog u očevini je tek za 21 obitelj, u majčinskom za 77, jer su se priženili mnogi od čakavaca, pa je broj obitelji s čakavcem ocem i kajkavskom majkom povećan. I broj izvornih čakavskih govornika s očeve i majčine strane sa 36 naglo je porastao na 100 obitelji.

Vidi se pad postotka kajkavskoga govora: Očevina, dakle, na kraju 18. st. govori kajkavski u 875 obitelji, dakle sada 80 %, a u materinjem kajkavski u 683 obitelji, dakle 62,5 %. Vidljiv je i pad prema ranijem govoru u pojedinim obiteljima.

Od toga su:

Očevi i majke kajkavci	18	1,5 %
Očevi kajk./čak. natruhe, majke kajk.	3	0,2 %
Očevi kajkavci, majke čakavke	10	0,8 %

Očevi i majke čakavci	21	1,7 %
Očevi čakavci, majke kajkavke	40	3,3 %
Očevi čakavci, majke štokavke	3	0,2 %
Očevi štokavci, majke kajkavke	16	1,3 %
Očevi štokavci, majke čakavke	8	0,7 %

D/ STANOVNIŠTVO u 19. st. - 193 pridošle nove obitelji

Nove, sasvim kajkavske obitelji u ovom razdoblju manje su porasle nego čakavske, omjer 25:35, očevi kajkavci manje nego čakavci, omjer 11 : 86, dok je majki kajkavki razmjerno više nego čakavki, omjer 111:46.

Od toga:

Očevi i majke kajkavci	25	2 %
Očevi kajkavci, majke čakavke	11	1 %
Očevi i majke čakavci	35	3 %
Očevi čakavci, majke kajkavke	86	7 %
Očevi štokavci, majke kajkavke	11	0,9 %

F/ Slijedi detaljna analiza obiteljskoga govora u svakoj osnovanoj obitelji (njih 1205) u 18. i 19. stoljeću. Ovdje prilažem pogled samo na granu najbrojnije obitelji, prema nadimcima njihove kuće:

ABRAMOVIĆI

KAUZLARIĆ Andre, 16 nov 1735 /11 feb 1771/ŠVOB Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Andre, 16 nov 1811/1841>/STIPANOVIĆ Antonija	K/Č
KAUZLARIĆ Anton 22 feb 1861/21 jun 1885/KRAJAČIĆ Josipa K/K	
KAUZLARIĆ Anton, 5 oct 1771 /<1808>/KOVAČIĆ Katarina	K/Č
KAUZLARIĆ Anton, 8 jul 1730/<1748>/ČEBUHAR Marija	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 8 jul 1780//PAVLIĆ Polona	K/Š
KAUZLARIĆ Bartol, 8 jun 1718// PAVLIĆ Margareta	K/Š
KAUZLARIĆ Blaž, 4 feb 1818/23 nov 1837/ ČEBUHAR Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Dragutin, 31 oct34 /4 nov55/ BLAŽEVIĆ Franka	K/K
KAUZLARIĆ Filip, 30 apr 1861/12 jul 1888/ STARČEVIĆ Jelena	K/Š
KAUZLARIĆ Franjo, 23 sep 1844 /26 feb 1865/ ŠVOB Vicenca	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 1 jul 1843/<1881>/ ŠVAST Julijana	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 9 jan 1772/20 nov 1793/LISAC Marija	K/K
KAUZLARIĆ Izidor, 5 apr 1866/6 jul 1890/BUBANJ Ursula	K/Č
KAUZLARIĆ Josip, 1775/13 nov 1799/ABRAMOVIĆ Polona	K/K
KAUZLARIĆ Josip, 1819/18 sep 1854/BUTKOVIĆ Jela	K/Č
KAUZLARIĆ Juraj, 27 mar 1853/25 aug 1879/ OŽURA Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Jure, 19 dec1749/15 feb 1773/ KLOBUČAR Marija Micka	K/K
KAUZLARIĆ Jure, 19 dec 1749 //KAPLAN Ana	K/Č
KAUZLARIĆ Lovro, 5 aug 1787/<1810>/ ŠIKIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Martin 22 oct 1811// KAUZLARIĆ Matejka	K/K
KAUZLARIĆ Matija, 19 feb 1765/26 nov 1789 /ABRAM. Marija	K/K
KAUZLARIĆ Matija 19 feb 1785 <1805>/ MIHALJEVIĆ Marija	K/K

KAUZLARIĆ Matija, 20 feb 1819/<1845>/ BELJAN Elizabeta	K/K
KAUZLARIĆ Matija, 26 feb 1865/11 aug 1892/RANDELJ Antonija	K/Č
KAUZLARIĆ Miha, 9 aug 1777/<1810>/ ABRAMOVIĆ Ana	K/K
KAUZLARIĆ Miha,28 sep 1834/29 apr 1861/ŠVOB Margareta	K/K
KAUZLARIĆ Miho, 20 sep 1857 /30 jun 1881/ BUBANJ Dorka	K/Č
KAUZLARIĆ Nikola, 8 oct 1804 //KOVAČIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Pavle, 10 jan 1842/2 may 1869/KAUZLARIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan 28 jul 1806 /18 nov 1833/KAUZLARIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 12 dec 1835/2 jun 1867/ ŠVAST Antonija	K/K
BALVANI/BERKINI	
KAUZLARIĆ Andre, 25 nov 1812/ 26 sep 1838 VANČINA Marija	K/Čk
KAUZLARIĆ Anton <1820>/2 feb 1846/ ŽUPANČIĆ Franka	K/K
KAUZLARIĆ Bartol,BERKE 8 jun 1718//PAVLIĆ Margareta	K/Š
KAUZLARIĆ Blaž, 11 feb 1751/<1805>/ GRENKO Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Grga, 27 feb 1747/4 feb 1771/MIHALJ. Magdalena	K/K
KAUZLARIĆ Grga, 5 mar 1756 /2 feb 1777/ KAUZL.LUK. Jela	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 22 dec 1808/17 feb 1833/ RAČKI Marija	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 7 mar 1847/14 may 1871/ POŽARIĆ Ivana	K/Č
KAUZLARIĆ Josip, 11 mar 1810//PAVLETIĆ Matejka	K/Č
KAUZLARIĆ Jure Babin, 11 apr 1765/1 nov 1786/ABRAMOVIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Jure, 11 apr 1786/<1813>/RANDELJ Katarina	K/Č
KAUZLARIĆ Jure, 20 apr 1720 // GRENKO Ana	K/K
KAUZLARIĆ Martin, 22 jul 1730/17 feb 1754/KLOBUČAR Jela	K/K
KAUZLARIĆ Mate, 9 feb 1816/11 feb 1846/KAUZLARIĆ Franka	K/K
KAUZLARIĆ Matija <1755>/31 jan 1779/ ABRAMOVIĆ Margareta	K/K
KAUZLAR Miha Balvan, 11 sep 1782/28 jan 01/DOMČIĆ Ana	K/Č
KAUZLARIĆ Miha Balvan, 11 sep 1782 //ŠTANFEL Jela	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan, 1762 /27 feb 1786/KAUZLARIĆ Lucija	K/K
CICMANI	
KAUZLARIĆ Anton, 25 may 1834/21 sep 62/ KLOBUČ. Marija	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 6 jan 1777/14 jun 1818/ KRŠEVAN Ursula	K/Č
KAUZLARIĆ Blaž CICMAN, 2 feb 1724/<1750>/ČOP Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Gašpar, 5 jan 1830/1 jul 55 /PIVAC Kata	K/Č
KAUZLARIĆ Gašpar, 5 jan 1830//POLIĆ Kata	K/Č
KAUZLARIĆ Gašpar, 5 jan 1830//KARLIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Ivan Anton,20 may 1843/ 27 jun 65/BLAŽ. Marija	K/K
KAUZLARIĆ Ivan Anton, 20 may 1843//CRNKOVIĆ Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Ivan, 14 jul 1814/22 nov 1838/GOLIK Jela	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 2 mar 1841 /10 jul 1867/ MIHALJEVIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 20 may 1850 /19 jun 1878/GOLIK Franka	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 23 jun 1856/24 jun 83/ STARČEVIĆ Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Ivan, 24 jun 1799/7 feb 1821/KAUZLARIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Jakob Jače, 19 jul 1837/22 oct 66/ KRAJAČIĆ Katar.	K/Č
KAUZLARIĆ Jakob, 29 apr 1760/11 jan 1782/ GRENKO Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Josip, 17 mar 1819/18 sep 1854/BUTKOVIĆ Jela	K/Č
KAUZLARIĆ Juraj, 13 apr 1856/9 oct 1882/GOLIK Barbara	K/K
KAUZLARIĆ Luka, 17 oct 1827/25 nov 1852/ NOVINC Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Miha 16 sep 1801/24 nov 1825/ŠTIMAC Marija	K/K

KAUZLARIĆ Nikola, 2 dec 1757/18 feb 1781/ ŠTIGLIĆ Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Pavle, 8 jan 1836/7 oct 1866/MODIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Petar, 6 jul 1837 / 1 aug 1869/ LISAC Marija	K/K
KAUZLARIĆ Petar, 6 jul 1837/ 1 aug 1869/ LISAC Marija	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 7 mar 1840/4 oct 1868/ KRAJAČIĆ Polona	K/Č
PAČEVKINI	
KAUZLARIĆ Andre, 28 nov 1779/19 nov 00/BLAŽEVIĆ Marija	Kč/K
KAUZLARIĆ Anton, 11 jan 1748/ 23 feb 1772/ ŠPORER Margareta	Kč/K
KAUZLARIĆ Anton, 12 jan 1863/29 sep 1886/ KAUZL. Elizabeta	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 26 may 1816/12 nov 1837/ RAČKI Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 7 jun 1811/ 23 feb 1832/ BLAŽEVIĆ Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Blaž, 2 feb 1865/6 jul 1890/BLAŽEVIĆ Josipa	K/K
KAUZLARIĆ Damaz, 12 dec 1875/28 aug 1897/ MAROTI Marija	K/K
KAUZLARIĆ Franjo, 4 oct/9 feb 1852/SUČIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Gabrijel, 28 mar 1872/22 oct 1899/BLAŽEVIĆ Lucija	K/K
KAUZLARIĆ Grga, 12 mar 1837/31 aug 1862/ BRNČIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Grga, 13 mar 1837/18 may 1862/RAČKI Franciska	K/K
KAUZLARIĆ Ignac, 31 jan 1865/26 may 1889 KAUZLARIĆ Dorka	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 18 may 1849 /5 jun 1872/ VENE Ursula	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 4 mar 1844/<1881>/ 2.ž CRNKOVIĆ Franka	K/Š
KAUZLARIĆ Ivan, 7 jun 1755 /25 jan 1779/ AKAČIĆ Ursula	Kč/Č
KAUZLARIĆ Jakob, 14 jul 1757 /25 nov 1781/ ANTIĆ Matejka	Kč/Č
KAUZLARIĆ Jakob, 24 jul 1820/4 nov 46/MARUŠIĆ Antonija	K/Č
KAUZLARIĆ Jakob, 24 jul 1820//KRUŽIĆ Paulina	K/Č
KAUZLARIĆ Josip, 7 feb 1800/10 nov 1825/CAR Lucija/	Kč/Č
KAUZLARIĆ Josip, 7 feb 1800//BUBANJ Jela	Kč/Č
KAUZLARIĆ Josip, 8 may 1822/20 jul 1845/ TROHAR Ivana	K/K
KAUZLARIĆ Juraj, 8 apr 1875/22 jun 1900/PAVLIĆ Antonija	K/Š
KAUZLARIĆ Jure Mede, 13 apr 1787/23 feb 1819/KANJER Antonija	Kč/Š
KAUZLARIĆ Jure, 21 mar 1717 /<1747>/PROŠEN Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Ladislav, 27 jun 1859/18 aug 1886/ BLAŽEVIĆ Polona	K/K
KAUZLARIĆ Luka, 10 oct 1824 / 1752/ MESIĆ Katarina iz Oštarija	K/Š
KAUZLARIĆ Luka, 4 oct 1829 /22 nov 1857/ MIHALJEVIĆ Ivana	K/K
KAUZLARIĆ Marko, <1725>/<1745>/ BATISTIĆ Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Marko, 22 apr 1682/<1716/Marina, Mar Marg.	K/K
KAUZLARIĆ Mate Marinkin, 21 feb 1783/<02/OŽURAMarija	Kč/K
KAUZLARIĆ Mate Marinkin, 21 feb 1783//HORAČEK Ana	Kč/K
KAUZLARIĆ Miha Mežnjar, 2 sep 1785/<1815>/ GRENKO Lucija	Kč/K
KAUZLARIĆ Miha Mišo, 20 nov 1718/ <1748>/… Marija, Mara	K/K
KAUZLARIĆ Pavle, 24 jan 1804 /7 feb 1828/ ŠVOB Jela	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan, 18 aug 1831/1 sep 1861/ KAUZLARIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan, 20 aug 1755/31 jan 1779/ KLOBUČAR Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan, 25 dec 1835/26 may 1867/ KAUZL. Marija	Kč/K
KAUZLARIĆ Toma, 1772, //TURK Margareta?	K/K
KAUZLARIĆ Vinko, 22 jan 1839/18 may 1865/KARLOVIĆ Josipa	K/K
LUKINIĆI	
KAUZLARIĆ Andrija, 16 nov 1793 // OŽBOLT Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Anton,12 jun 1836//KAUZLARIĆ Marija	K/K

KAUZLARIĆ Anton, 12 jun 1836/3 may 1880/SKOČILIĆ Lucija	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 29 dec 181o/4 feb 1832/ŠPORER Polona	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 6 jan 1860 /18 may 1884/GRENKO Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Anton,8 jan 1782 // SUPERIĆ Matejka	K/Č
KAUZLARIĆ Bernardo, 1 sep 1861 /2 aug 1891/POŽARIĆ Franka	K/Č
KAUZLARIĆ Blaž,15 jan 1870/4 oct 1896/RAČKI Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Blaž, 15 jan 1870//Buneta Marija	K/K
KAUZLARIĆ Blaž, 2 feb 1793/<1813>/ MIHALJEVIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Florijan Ljudevit,5 may 1861/29 jul 83/BUBANJ Marij	K/Č
KAUZLARIĆ Franjo, 28 mar 1852/22 aug 1879/ŠTANFEL Marija	K/K
KAUZLARIĆ IvanStovrak, 10 may 1829/29 jan 56/JOVAN.Vicenca	K/K
KAUZLARIĆ Ivan Stovrak, 10may 1829/11 may 74/ TADEJ Mar.	K/Č
KAUZLARIĆ Ivan, 22 jun 1854/18 jul 1880/ GRENKO Marija	K/K
KAUZLARIĆ Jakob, 5 jul 1799 /1 mar 1824/ LISAC Marija	K/K
KAUZLARIĆ Juraj, 22 apr 1865/ 11 jul 1889/ BURIĆ Alojzija	K/Č
KAUZLARIĆ Jure 1732/26 sep 1756/LUKINI Marija Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Jure Paškval, 22 apr 1822/21 jun 46/LONČARIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Lovro <1723>/<1759>/ ABRAMOVIĆ Agneza	K/K
KAUZLARIĆ Luka, 18 oct 1834 /22 sep 1863/ ČEBUHAR Marija	K/K
KAUZLARIĆ LUKINIĆ Toma, 19 feb 1756/2 feb 1779/ŽAGAR Ursula	K/K
KAUZLARIĆ Ljudevit, 12 aug 1830/7 aug 1855/SMOKVINA Ursula	K/Č
KAUZLARIĆ Martin, 3 nov 1825 /<1861>/ GOLIK Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Matija, /<1834>/ BARETIĆ Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Miha, 27 sep 1726/17 feb 1754/ GAŠPARAC Marina	K/K
KAUZLARIĆ Pavle,10 jan 1768/2 may 1788/ SITAR Kata	K/K
KAUZLARIĆ Pavle, 10 jan 1768/14 nov 1892/ GRENKO Mar Marg	K/K
KAUZLARIĆ Pavle,13 jan 1851/13 aug 76/ČEBUHAR Ludovika Vic.	K/K
KAUZLARIĆ Šimun,28 oct 1820//IVANČIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Šimun, 28 oct 1820/3 oct 1857/POLIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Valentin, 12 feb 1860/19 jul 1885/ŠVOB Marija	K/K
KAUZLARIĆ Vinko, 15 mar 1883/26 jun 1900/KAUZLARIĆ Antja	K/K
SUČEVI	
KAUZLARIĆ Blaž Matija 28 jan 1770/26 nov 1789/ ABR. Mar	K/K
KAUZLARIĆ Blaž Matija,28 jan 1770//ABRAMOVIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Andre 30 nov 1843/4 mar 1886 / GRENKO Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Andre Nikola, 30 nov 1808/1mar32/GOLIK Jela	K/K
KAUZLAARIĆ Andre Nikola, 30 nov 1808 //MIHALJEVIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Andre, 11 feb 1839/22 may 1862 /KOVAČEVud Ivana	K/Č
KAUZLARIĆ Andre, 11 feb 1839//STARČEVIĆ Jelena	K/Š
KAUZLARIĆ Anton, 17 jan 1840/19 jun 1872/ŠVOB Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 19 may 1875/ 20 feb 1898/ KOVAČEVIĆ Mar	K/Č
KAUZLARIĆ Anton, SUDAC,24 may 1733<1754>/ŠVRLJUGA Ana	K/Č
KAUZLARIĆ Anton, SUDAC, 24 may 1733//PAŠKVAN Ana	K/Č
KAUZLARIĆ Anton,9 jun 1822/4 nov 1860/ MELFER Mihaela	K/K
KAUZLARIĆ Bartol, 26 jul 1828/23 sep 1854/ KAUZLARIĆ Antja	K/K
KAUZLARIĆ Bartol, 5 aug 1762 /<1798>/ MIHALJEVIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Grga, 10 mar 1870/10 jul 1895/CRNIĆ Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Ivan, 13 apr 1835 /18 oct 1857/ ČEPUTAR Barbara	K/K

KAUZLARIĆ Ivan, 18 may 1849 /5 jun 1872/ VENE Ursula	K/K
KAUZLARIĆ Jakob, 7 jul 1834/5 jul 1858/ BLAŽEVIĆ Tereza	K/K
KAUZLARIĆ Jakov, 23 jul 1869 /13 aug 1890/ ŠTANFEL Marija	K/K
KAUZLARIĆ Josip Blaž, 4 feb 1807/17 feb 30/FORENBAHER Antja	K/Čk
KAUZLARIĆ Julijan, 9 feb 1872/17 jun 1897/ BUBANJ Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Luka, 2 oct 1779/20 nov 1799/POLIĆ Ursula	K/Č
KAUZLARIĆ Martin,3 nov 1799/<1822>/ISKRA Katarina	K/Š
KAUZLARIĆ Miha, 16 sep 1797/21 oct 19/STARČEVIĆ Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Miha, 16 sep 1797/26 may 1857/GAŠPARAC Margareta	K/K
KAUZLARIĆ Miha, 25 sep 1755/28 nov 1773/PAŠKVAN Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Miha, 9 oct 1819/<1856>/ KARLIĆ Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Stanislav, 8 may 1861/9 jun 1900/GLAD Marija	K/K
KAUZLARIĆ Stipan, 25 dec 1865/3 oct 1889/SEKARDI Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Stjepan, 18 aug 1787/<1814>/STARČEVIĆ Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Stjepan,18 aug 1787//ŠTIGLIĆ Antonija	K/Č
KAUZLARIĆ Stjepan, 3 jan 1806/27 feb 1827/ KAUZLARIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan, 11 aug /<1865>/LEVAR Vicka	K/Č
KAUZLARIĆ Stjepan, 8 dec 1815/25 nov 1838/RAČKI Ana	K/K
KAUZLARIĆ Toma,15 oct 1809/18 nov 35/KAUZLARIĆ ABR. Marija	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 9 mar 1765 /22 nov 1784/ TIJAN Antonija	K/Č
KAUZLARIĆ Vicko jul 1846 / 28 jan 1875/ČEBUHAR Rozalija	K/K
ŽUPANOVI	
KAUZLARIĆ Andre, 1 jul 1869/4 oct 1896/ MALINAR Marija	K/K
KAUZLARIĆ Andre, 10 may 1863/21 jun 1890/BRUKETTA Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Andre, 5 jul 1838/ 1 jun 1862/ BLAŽEVIĆ Franciska	K/K
KAUZLARIĆ Andre, 5 jul 1838/1 jun 1862/BLAŽEVIĆ Franciska	K/K
KAUZLARIĆ Andre, 5 jul 1838/2 aug 1888/ ŠTIMAC Marija	K/K
KAUZLARIĆ Anton, 16 jun 1788/<1819>/ GAŠPARAC Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Franjo 14 oct 1842/31 jun 1867/ GRENKO Paulina	K/K
KAUZLARIĆ Franjo, 14 apr 1844 /23 oct 1870/ KLARIĆ Margareta	K/K
KAUZLARIĆ Grga, 7 mar 1783/22 feb 03/ FORENBAHER Antonija	K/Kč
KAUZLARIĆ Ivan 24 jun 1818/ 7 jun 1835/ BENAC Katarina	K/Č
KAUZLARIĆ Ivan, 27 dec 1781/1 feb 1801/ KLOBUČAR Jelena	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 27 dec 1781//BLAŽEVIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 28 oct 1838/1863/ KARLOVIĆ Ana	K/K?
KAUZLARIĆ Ivan, 28 oct 1838/25 feb 1873/KAUZLARIĆ Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Josip, 14 mar 1826/?/ PAŠKVAN Katarina	K/Č
KAUZLARIĆ Josip, 14 mar 1826/1865/ ŽAGAR Marija	K/K
KAUZLARIĆ Josip, 19 mar 1866/16nov1890/ BUDISELIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Juraj, 1 apr 1874/20 aug 1899 /ŠPORER Marija	K/K
KAUZLARIĆ Jure, 1683 /<1720>/Marija Margareta iz Delnica	K/K
KAUZLARIĆ Jure, 30 mar 1814/13 nov 1834/ GOLIK Marija Marg.	K/K
KAUZLARIĆ Kuzma Damj 15 sep 1828/18 feb 1849/ LISAC Matejka	K/K
KAUZLARIĆ Ludvik 16 aug 1830/10 feb 1861/KLARIĆ Lucija	K/K
KAUZLARIĆ Luka, 15 oct 1840/15 sep 1867/BUBANJ Rosa	K/Č

KAUZLARIĆ Martin, 4 nov 1804/25 nov 1822/OŽBOLT Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Pavle, ŽUPAN, 1721//Katarina Bakarka	K/Č
KAUZLARIĆ Pavle, ŽUPAN, 1721//Margareta Bakarka	K/Č
KAUZLARIĆ Pavle, ŽUPAN, 1721//MIKOČ ud. Jela	K/Č
KAUZLARIĆ Stjepan, 15 dec 1793 /1 feb 1819/ BUDISEL Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Stjepan, 15 dec 1793/29 jan 1835/ KAUZLARIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Šimun, 1760/<1779>/ŠTANFEL Marina Margareta	K/K
KAUZLARIĆ Šimun, 18 feb 1872/18 oct 1896/ BLAŽINA Antonija	K/Č
KAUZLARIĆ Toma, 25 dec 1780/20 feb 1797/ ŠVOB Marija Marg.	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 19 feb 1752/24 feb 1767/CENČIĆ DVORAN Kata	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 19 feb 1752//BLAŽEVIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 25 dec 1780/20 feb 1797/ŠVOB Marija Marg.	K/K
NEIDENTIFICIRANI	
KAUZLARIĆ Anton,//1823</ GAŠPARAC Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Anton //KRUŽIĆ Jela	K/Č
KAUZLARIĆ Anton, // STARČEVIĆ Marija	K/Š
KAUZLARIĆ Anton, //KAUZLARIĆ Antonija	K/K
KAUZLARIĆ Anton, <1790>/<1818>/ GRGURIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Franjo, 3 dec 1823/<1851>/ KRUŽIĆ Polona	K/Č
KAUZLARIĆ Franjo, 3 oct 1884/26 may 1867/RAČKI Polona	K/K
KAUZLARIĆ Grga, <1885>/<1815>/ RANDELJ Katarina	K/Č
KAUZLARIĆ Ivan <1835>/1887>/ MIHALJEVIĆ Marija	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, /1820/<1843>/ STIPANOVIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Ivan, <1800>/<1824>/ABRAMOVIĆ Jela	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 18 jul 1875/20 aug 1899/KAUZLARIĆ Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Ivan, 23 jun 1847/ 28 sep 1871/ PETROVIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Ivan, 6 feb 1873 /27 jul 1897/ MANCE Matejka	K/K
KAUZLARIĆ Jure, <1800>/<1823>/ GRENKO Katarina	K/K
KAUZLARIĆ Lovro, <1810>/<1835>/ KUČAN Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Luka// GOLIK Ursula	K/K
KAUZLARIĆ Martin // KAUZLARIĆ Mateja	K/K
KAUZLARIĆ Matija // ISKRA Ana	K/Š
KAUZLARIĆ Matija, //OŽBOLT Ana	K/K
KAUZLARIĆ Miha //<1830>/ LISAC Margareta	K/K
KAUZLARIĆ Miha Patakun// <1826>/ ŠTIMAC Jela	K/K
KAUZLARIĆ Miha//<1807>/ŠTANFEL Jela	K/K
KAUZLARIĆ Miha//<1823>/ KRUŽIĆ Jela	K/Č
KAUZLARIĆ Miha//<1843>/ KARLIĆ Margareta	K/Č
KAUZLARIĆ Paval, 28 jun 1866 /19 sep 1903/MIHALJEVIĆ Romana	K/K
KAUZLARIĆ Stjepan /<1830>/ SUPERIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Stjepan, //KOVAČEVIĆ Marija	K/Č
KAUZLARIĆ Stjepan, /1755/10 feb 1802/ KAUZLARIĆ Ursula	K/K
KAUZLARIĆ Toma, 7 mar 1868/9 jun 1895/ GRENKO Ursula	K/K

CONTRIBUTION TO RESEARCH WORK ON THE BASIC KAJKAVIAN VERNACULAR SPOKEN IN FUŽINE, GORSKI KOTAR

(Research work on the Fužine parish vernacular's basis, in view of the forming and transformations of indigenous families during the 18th and 19th centuries)

By Zlata Bujan-Kovačević, Zagreb/Samobor

Summary

With her research work on the marriages between Kajkavians to Chakavians and Shtokavians based on anthroponymic literature, the Fužine parish register of birth, marriage and death, as well as other documents, the paper's author proves that the old basis, i.e. vernacular substrate of the three westernmost Kajkavian-speaking settlements (Fužine, Vrata, Belo Selo) is of the Pokupsko area Kajkavian dialect provenance, altering with the inflow of Chakavians during the 18th and 19th centuries, whereas the Shtokavian dialect of the neighbouring Lič settlement made no impact.

If research work is done evenly in both the Kajkavian homes as in those with mixed marriages, starting from the first census in the middle of the 18th century to the beginning of the 20th century when a significant, nearly complete loss of domestic vernacular takes place, this idiom is in fact Kajkavian, and not Chakavian-Kajkavian, as was erroneously presented a hundred years ago and still is presented to date.

Key words: the Fužine vernacular's Kajkavian substrate; marriages to Chakavians; more reliable informers; original prosody; Rački and Strohal as wrong models

Izvorni znanstveni rad
UDK 712 : 581.9 (497.5)"18"
Primljeno 2017-07-05
Prihvaćeno za tisak 2018-01-09

FLORNI SASTAV POJEDINIH VRTOVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE IZ PRVE POLOVICE 19. STOLJEĆA

(Prilog obnovi povijesnih perivoja u Hrvatskoj)

Ivana Jurčić, Zagreb - Mirjana Jakčin Ivančić, Daruvar

Sažetak

U radu su prikazani rezultati obrade i analize biljnih svojti zastupljenih u trinaest perivoja i vrtova sjeverozapadne Hrvatske, koji su nastajali u prvoj polovici 19. stoljeća.

Biljne svojte su sistematizirane u skupine prema morfološkim obilježjima te svrstane u tabele pod starim izvornim i novim valjanim latinskim i hrvatskim nazivima te prema perivojima i vrtovima u kojima su zastupljene.

Istraživanja su pokazala koje su biljne vrste korištene tada u nas i koje su prevladavale u većem broju perivoja i vrtova, dajući im time svojstven i prepoznatljiv izgled.

Bjelogorične biljke korištene su znatno više nego crnogorične, zatim mnogobrojne cvjetne vrste grmova i trajnica, ruže, pelargonije i sukulenti (mesnatice).

Ključne riječi: vrt, florni sastav; sjeverozapadna Hrvatska; 19. stoljeće

Uvod

Svjedoci smo da se u posljednje vrijeme počelo s obnovom nekih naših povijesnih perivoja i vrtova. Budući da se većina vrtnih arhitekata u nas ne bavi istraživanjem povijesti tih perivoja i vrtova, pri njihovoj se obnovi koriste biljne vrste koje u vrijeme njihova nastanka nisu u nas bile poznate, čime se tim vrtovima narušavaju izvornost i povijesno značenje.

Kada bi izbor vrsta za sadnju pri obnovi poznatih i vrijednih povijesnih perivoja bio sličan onom iz vremena njihova nastanka, to bi pridonijelo njihovu starom sjaju i izvornosti. Naime, ako se u povijesne vrtove i perivoje danas sade

"moderne" biljne vrste, onda između njih i suvremenih vrtova i perivoja nema nikakve razlike.

Istina je da projektanti imaju pravo na slobodu stvaranja, ali ne i na ranije već oblikovanim prostorima. Pri zahvatu u stare perivoje valja poštovati norme kakve su postojale u vrijeme njihova nastanka, ako ih se uistinu želi izvorno obnoviti, a ne preoblikovanjem oduzeti im izvornost i povijesno značenje.

Metode istraživanja

Istraživanja su se sastojala u arhivskoj obradi građe vezanoj uz pojedine obitelji kojima su vrtovi pripadali, pronalaženju popisa biljaka za perivoje iz prve polovice 19. stoljeća i onodobnih opisa pojedinih vrtova i perivoja u Hrvatskoj. Bilje je zatim sistematizirao u skupine prema životnim oblicima. Budući da popisi potječu iz prošlog stoljeća, kada su postojali stari nazivi od kojih se mnogi danas više ne koriste, trebalo je pronaći i uskladiti nazive sa sada važećima te dopuniti hrvatskim nazivima za ono bilje koje ih ima. Pritom je korištena odgovarajuća vrtlarska i botanička literatura, kao i temeljna floristička djela, a osobito djelo *Flora Europaea*.

Da bi se olakšalo snalaženje, podaci su svrstani u tabele, nakon čega je provedena analiza podataka.

Rezultati istraživanja

Obrađeno je ukupno trinaest vrtova i perivoja sjeverozapadne Hrvatske nastalih u prvoj polovici 19. stoljeća. Rezultati istraživanja vidljivi su u priloženim tabelama.

Na nekim dokumentima, kao na primjer na popisu biljaka za Rečicu, nema datuma, ali je poznato da je taj perivoj podigao Janko Drašković i da ga je zajedno s dvorcem još za života prodao.[14] Taj dokument je pronađen u arhivu obitelji Drašković - kutiji br. 80, u kojoj su dokumenti iz prve polovice 19. stoljeća. I za ostale vrtove kojih su vlasnici bili članovi grofovske obitelji Drašković dokumenti su pronađeni u njihovom obiteljskom arhivu.

Popis biljaka za nepoznati vrt označen kao *XY* također potječe iz istog arhiva.

Za ostale vrtove, popisi biljaka nose godinu nabavke biljaka, ili su opisani u radovima gdje je navedena godina nastanka perivoja ili vrsta, npr.: Nova Ves, Capanik, Veliki Bukovec, Reddijev vrt, Rečicu.

Korišteni su i radovi Mihovila Kunića objavljeni u časopisu *Deutsche allgemeine Garten-Zeitung* te u *Albumu Jurjaves* za Maksimir.

Tablica 1: Popis istraživanih vrtova

r. br.	**naziv vrta**	**mjesto**	**vlasnik**	**godina nastanka**
1.	Rečica	Rečica kod Karlovca	Janko Drašković	1807.[1]
2.	Brezovica	Brezovica	Ignac Gyulai	1809.[2]
3.	Božjakovina	Božjakovina	Juraj Drašković	1814.[3]
4.	Krügerov vrt	Zagreb	Joseph Krüger	oko 1820.[4]
5.	Nova Ves	Zagreb	Aleksandar Alagović	1822.[5]
6.	Capanik	Zagreb	Anton Capan	oko 1823.[6]
7.	Müllerov vrt	Varaždin	Wilhelm Müller	1925.[7]
8.	Piramidalni vrt	Varaždin	Anton Pusst	prije 1828.[8]
9.	Reddiev vrt	Karlovac	Ernest Reddi	prije 1828.[9]
10.	Veliki Bukovec	Veliki Bukovec	Karlo Drašković	obnovljeno 1832.[10]
11.	Maksimir	Zagreb	Juraj Haulik	1843.[11]
12.	Trakošćan	Trakošćan	Juraj Drašković	iza 1840.[12]
13.	XY	nepoznato	nepoznat	nepoznata[13]

Tablica 2: Popis bilja po vrtovima (stari i novi nazivi)

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I.	BJELOGORIČNA STABLA															
1.	Acacia hispida	Robinia hispida L.	bagrem		+											
2.	Acacia julibrisin	Albizia julibrissin Durazz.	stolist		+		+									+
3.	Acacia lophanta	Acacia lophantha (Willd.) Benth				+		+								
4.	Acacia viscosa	nepoznata vrsta			+											
5.	Acer canpestre	Acer canpestre L.	klen												+	
6.	Acer creticum	Acer senpervirens L.	kretski javor						+				+			
7.	Acer laciniatum	Acer saccharinum L.'Laciniatum'	srebrni javor					+								
8.	Acer negundo	Acer negundo L.	pajavac, negundovac	+	+	+		+	+	+			+		+	+
9.	Acer platanoides	Acer platanoides L.	javor, mliječ					+	+						+	+
10.	Acer pseudoplatanus	Acer pseudoplatanus L.	gorski javor						+						+	
11.	Acer rubrum	Acer rubrum L.	crveni javor						+						+	+
12.	Acer saccharinum	Acer saccharinum L.	srebrni javor						+						+	
13.	Acer striatum	Acer pensylvanicum L.	pensilvanski javor						+	+	+				+	+
14.	Acer tataricum	Acer tataricum L.	žešlja, žestilj						+						+	
15.	Aesculus carnea	Aesculus X. cornea Hayne	crveni, divlji kesten				+									

16.	Aesculus flava	Aesculus octandra Marsh.	žuti, divlji kesten												+	
17.	Aesculus hippocastanum	Aesculus hippocastanum L.	obični, divlji kesten	+								+				+
18.	Aescius macrostachia	Aesculus parviflora, Walt.	sitnocvjetni, divlji kesten				+									
19.	Aesculus pavia	Aesculus pavia L.	crveni, divlji kesten		+		+									
15.	Aesculus carnea	Aesculus X. cornea Hayne	crveni, divlji kesten				+									
16.	Aesculus flava	Aesculus octandra Marsh.	žuti, divlji kesten												+	
17.	Aesculus hippocastanum	Aesculus hippocastanum L.	obični, divlji kesten	+								+				+
18.	Aescius macrostachia	Aesculus parviflora, Walt.	sitnocvjetni, divlji kesten				+									
19.	Aesculus pavia	Aesculus pavia L.	crveni, divlji kesten		+		+									
20.	Aesculus pumila	Aesculus hippocastanum L. 'Digitata'	patuljasti, divlji kesten		+											
21.	Ailanthus glandulosa	Ailantus altissima Swingle	pajasen	+	+		+	+		+					+	+
22.	Ainus sp.	Ainus Miller	joha					+								
23.	Ainus glutinosa	Ainus glutinosa L.	crna joha						+							
24.	Ainus laciniata	Ainus glutinosa 'Laciniata' Willd.	crna joha 'Laciniata'				+									
25.	Amigdalus orientalis	Prunus dulcis (Mill.) D.A. Webb	bajam				+									
26.	Amigdalus pumila	Prunus japonica Thunb.	japanska šljiva							+	+				+	
27.	Amigdalus sibirica	Prunus sibirica L.	sibirska marelica							+						
28.	Aralia spinosa	Aralia spinosa L.	aralija		+		+		+				+			
29.	Betula alba	Betula pendula Roth.	obična breza	+				+	+			+				
30.	Betula americana	Vjer. Betula nigra L.	crna breza						+							

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
31.	Betula ainus	Ainus incana L.	bijela joha												+	
32.	Betula excelsa	Betula borggreveana Zabel	žuta breza						+						+	
33.	Betula grandis	Betula papyrifera Marsh.	papirna breza												+	
34.	Betula laciniata	Betula verrucosa 'Dalecarlica' Hoher	obična breza Lultivar 'Dalecarlica'				+									
35.	Betula lenta	Betula lenta L.	grabolisna breza						+						+	
36.	Betula papirifera	Betula papyrifera Marsh.	papirna breza												+	
37.	Betula populifolia	Betula populifolia Marsh.	topolska breza												+	
38.	Betula daurica, Betula taurica	Betula davurica Pall.							+						+	
39.	Bigonia catalpa	Catalpa bignonioides Wait.	katalpa	+	+	+	+	+	+	+			+	+		+
40.	Carpinus americana	Carpinus caroliniana Walt.	američki grab		+											
41.	Carpinus betulus	Carpinus betulus L.	obični grab						+		+					
42.	Carpinus ostria	vjer. Ostrya carpinifolia Scop.	crni grab						+							
43.	Carpinus virginiana	Carpinus caroliniana Walt.	američki grab						+							
44.	Castanea dentata	Castanea dentata Borkh.	američki kesten						+							
45.	Catalpa bignonia	Catalpa bignonioides Walt.	katalpa												+	

46.	Catalpa siringifolia, Catalpa siringaefolia	Catalpa bignonioides Walt.	katalpa				+									
47.	Celtis australis	Celtis australis L.	europski koprivic, koscela						+						+	
48.	Celtis occidentalis	Celtis occidentalis L.	američki koprivić				+	+	+						+	
49.	Celtis orientalis	Celtis toumefortii Lam.	žuti koprivić		+				+						+	
50.	Cerasus semperflorens	Prunus cerasus L. Senperflorens	ukrasna višnja					+					+		+	
51.	Cercis canadensis	Cercis candensis L.	kanadsko judino drvo		+										+	
52.	Cercis siliquastrum	Cercis siliquastrum L.	judic, judino drvo	+		+	+	+							+	
53.	Colerateria peniculata	Koelreuteria paniculata Laxm.	svitalj													+
54.	Corylus americana	Corylus americana Walt.	američka lijeska		+											
55.	Corylus arborescens	Corylus columa L.	medvjeda lijeska						+							
56.	Corylus columa	Corylus columa L.	medvjeda lijeska												+	
57.	Cydonia lusitanica	Cydonia oblonga 'Lusitanica' Schneid.	dunja kultivar 'Lusitanica'		+											+
58.	Diospyros lotus	Diospyros lotus L.	dragun				+									
59.	Diospyros kaky	Diospyros kaki L.	kaki, dragun kaki													
60.	Diospyros virginiana	Diospyros virginiana L.	virdžinijski dragun		+		+									
61.	Fagus silvatica	Fagus sylvatica L.	obična bukva				+	+	+				+			
62.	Fagus purpurea, Fagus purpurea Sylvestris	Fagus sylvatica L. 'Atropurpurea'	obična, crvenolisna bukva				+		+							
63.	Fraxinus americana	Fraxinus americana L.	američki jasen						+							
64.	Fraxinus aurea	Fraxinus excelsior 'Aurea' Pers.	bijeli jasen, zlatni					+							+	
65.	Fraxinus caroliniana	Fraxinus caroliniana Mill.	karolinški jasen													

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠČAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT[25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
66.	Fraxinus crispa	Fraxinus excelsior 'Crispa' Willd.	bijeli jasen kovrčavi			+		+		+			+			+
67.	Fraxinus diversifolia	Fraxinus excelsior L. 'Diversifolia'	bijeli jasen, raznolisni												+	
68.	Fraxinus excelsior	Fraxinus excelsior L. 'Diversifolia'	bijeli ili obični jasen				+	+								
69.	Fraxinus sambucifolia	fraxinus nigra Marsh.	američki crni jasen												+	
70.	Fraxinus juglandifolia	Fraxinus omus L. 'Juglandifolia'	europski crni jasen 'oraholisni'												+	
71.	Fraxinus lanceolata	Fraxinus pennsylvanica ssp. pennsylvanica Marsh.	pensilvanski jasen												+	
72.	Fraxinus microphylla	nepoznata vrsta													+	
73.	Fraxinus nigra		američki crni jasen												+	
74.	Fraxinus nove - Anglie	Fraxinus americana L.	američki bijeli jasen												+	
75.	Fraxinus ornus	Fraxinus ornus L.	europski crni jasen												+	
76.	Fraxinus pendula	Fraxinus excelsior L. 'Pendula'	bijeli jasen "žalobni"	+	+	+		+		+		+	+			+
77.	Fraxinus pubescens	Fraxinus pensylvanica Marsh.	pensilvanski jasen												+	
78.	Fraxinus rotundifolia	Fraxinus rotundifolia Mill.	okruglolisni jasen						+							
79.	Gleditsia horida	Gtleditsia japonica Miq.	trnova			+				+						
80.	Gleditsia inermis	Gleditsia triacanthos 'Inermis' Willd.	bestrni trnovac	+	+			+	+							

81.	Gleditsia triacanthos	Gleditsia triacanthos L.	trnovac			+	+	+	+				+		+	+
82.	Juglans alba	vjer. Carya ovata Mill.	karija, babec												+	
83.	Juglans americana	vjer. Juglans californica Walt.	američki orah						+							
84.	Juglans cinerea	Juglans cinerea L.	sivi orah			+		+							+	
85.	Juglans nigra	Juglans nigra L.	crni orah	+												
86.	Juglans regia	Juglans regia L.	obični orah	+												
87.	Koelreuteria paniculata	Koelreuteria paniculata Laxm.	svitalj					+								
88.	Liquidambar styraciflua	Liquidambar styraciflua L.	storać		+		+									
89.	Liriodendron intergrifolia	Lirioden tulipifera ‘Intergrifolium’ Kirebn.	tulipanovac ‘cjelolisni’		+											
90.	Liriodendron tulipifera	Lirioden tulipifera L.	tulipanovac		+	+	+	+	+			+	+		+	
91.	Maclura aurantiaca	Maclura pomifera (Raf.) Schneid.	ančur				+									
92.	Magnolia	Magnolia L.	magnolija, šaholjan				+									+
93.	Magnolia acuminata	Magnolia acuminata L.	ušiljena magnolija						+				+			
94.	Magnolia glauca	Magnolia virginiana L.	virdžinijska magnolija		+				+				+			
95.	Magnolia grandiflora	Magnolia grandiflora L.	velecvjetna magnolija		+			+					+			
96.	Magnolia macrophyla	Magnolia macrophylla Michx.	krupnolisna magnolija		+											
97.	Magnolia tripetala	Magnolia tripetala L.	trolatičasta magnolija		+											
98.	Magnolia umbelata	napoznata vrsta											+			
99.	Melia Azaderach	Melia azaderach L.	melija, jasenjača		+											
100.	Mespilus canadensis	Amelanchier canadensis L. Medik	merala kanadska						+							

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
101.	Mespilus germanica	Mespilus germanica L.	mušmula												+	
102.	Mespilus amelanchier	Amelanchier Medik.	merala						+							
103.	Morus papirifera	Broussonetia papyrifera L.	papirni dudovac												+	
104.	Olea europea	Olea europaea L.	maslina										+			
105.	Padus caroliniana	Prunus caroliniana Mill.	karolinška šljiva										+			
106.	Padus serotina	Prunus serotina Ehrh.	kasna sremza												+	
107.	Padus rubra	Prunus virginiana L.	virdžinijska sremza						+				+			
108.	Padus virginiana	Prunus virginiana L.	virdžinijska sremza												+	
109.	Pavlovnia imperialis	Paulownia tomentosa (Thunb.) Stend.	veljun, paulovnija				+		+							
110.	Planera Richardii	Zelkova carpinifolia (Pall.) K.Koch	zelkova				+									
111.	Platanus	Platanus L.	platana, vodoklen	+			+			+			+			
112.	Platanus hispanica	Platanus x acerifolia ‘Hispanica’ (Ait.) Willd.	platana javorolisna ‘španjolska’												+	
113.	Platanus occidentalis	Platanus occidentalis L.	američka platana							+					+	
114.	Platanus orientalis	Platanus orientalis L.	azijska platana					+	+						+	+
115.	Populus alba	Populus alba L.	bijela topola				+	+	+						+	+

116.	Populus angulata	Populus angulata Alton	uglata topola				+									
117.	Populus balsamifera, Populus balsamea	Populus balsamifera L.	balzamska topola	+				+	+						+	
118.	Populus canadensis	Populus x canadensis Moench. [28]	kanadska topola				+				+		+			+
119.	Populus canadensis monolifera	Populus deltoides Bartr.ex Marsh.	američka, crna topola												+	
120.	Populus caroliniensis	Populus deltoides Marshal 'Carolin' (Euhenii, Simson-Luis.)	karolinška topola										+		+	
121.	Populus cordifolia	nepoznata vrsta											+			
122.	Populus dilatata, Populus dilatata italica	Populus nigra 'Italica' Moench.	jablan												+	
123.	Populus graeca	Populus atheniensis Ludw. [29]	grčka topola					+							+	
124.	Populus italica	Populus nigra 'Italica' Moench.	jablan		+		+	+						+		
125.	Populus nigra	Populus nigra L.	topola jagnjed						+							
126.	Populus pendula	nejasno [30]	žalobna topola				+									
127.	Populus pyramidalis	Populus nigra 'Italica' Moench.	jablan						+			+				+
128.	Populus quadrangulata	nepoznata vrsta [31]		+	+											
129.	Populus tremula	Populus tremula L.	topola trepetljika					+	+			+				
130.	Prunus aviun fl. pleno	Prunus avium L. 'Plena'	ukrasna trešnja		+											
131.	Prunus padus	Prunus padus L.	sremza				+	+								
132.	Prunus rubra	Prunus virginiana L.	virdžinijska sremza												+	
133.	Prunus spinosa	Prunus spinosa L.	crni trn						+							
134.	Pyrus sempervirens	Malus angustifolia (Ait.) Michx.	zimzelena jabuka		+											
135.	Quercus	vjer. Quercus robur L.	hrast lužnjak		+		+	+								

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT[25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
136.	Quercus aesculus	vjer. Quercus castaneifolia C.A.Mey.	kestenolisni hrast						+						+	
137.	Quercus americana alba	Quercus alba L.	bijeli hrast												+	
138.	Quercus americana rubra	Quercus rubra L.	crveni hrast						+						+	
139.	Quercus coccinea	Quercus coccinea Muenchh.	grimizni hrast												+	
140.	Quercus prinus	Quercus prinus L.	orašasti hrast						+				+		+	
141.	Quercus serrata	Quercus acutissima Carruth., Quercus variabilis Bl., Quercus glandulifera Bl.	hrast						+							
142.	Quercus smilax	Quercus ilex L.	česvina, crnika						+				+		+	
143.	Quercus virginiana	Quercus virginiana Mill.	virdžinijski hrast												+	
144.	Rhus copalinum	Rhus copal lina L.	ruj										+			
145.	Rhus cotinus	Cotinus coggygria Scop.	rujevina													
146.	Rhus glabrum	Rhus glabra L.	glatki ruj					+	+							+
147.	Rhus typhinum	Rhus typhina L.	dlakavi ruj, kiseli ruj			+		+		+			+		+	+
148.	Rhus toxicodendron	Rhus sylvestris Sieb. et Zucc.	otrovni ruj							+						
149.	Robinia angustifolia	nepoznata vrsta						+		+						
150.	Robinia frutescens	Caragana frutex (L.) K. Kock	karagana												+	

151.	Robinia hispida	Robinia hispida L.	krutodlaki bagrem, ružičasti bagrem	+		+		+		+	+					+
152.	Robinia inermis	Robinia pseudoacacia 'Inermis' Dum.-Cours	bagrem bez bodljika	+	+	+		+		+		+	+			+
153.	Robinia pseudoacacia	Robinia pseudoacacia L.	obični bagrem				+	+	+				+		+	+
154.	Robinia spinosa	vjer. Robinia pseudoacacia L.	obični bagrem												+	
155.	Robinia tortuosa	Robinia pseudoacacia L.'Tortuosa'	kovrčasti bagrem					+								
156.	Robinia viscosa	Robinia viscosa Vent.	ljepljivi bagrem	+		+		+	+	+						+
157.	Salix annularis	Salix babylonica L. 'Crispa'	žalobna vrba		+											
158.	Salix babylonica	Salix babylonica L. [32]	žalobna vrba	+	+	+	+	+					+		+	
159.	Salix pendula	Salix babylonica L.	žalobna vrba						+							
160.	Smabucus laciniata	Smabucus nigra 'Laciniata' Willd.	crna bazga, obična bazga 'resičasta'							+						
161.	Smabucus racemosa	Smabucus racemosa L.	crvena bazga			+										
162.	Smabucus rubra	Smabucus racemosa 'Purpurea' Sweet	purpurna bazga							+						
163.	Sophora japonica	Sophora japonica L.	japanski jarlin, sofora			+				+			+			
164.	Sophora japonica 'Pendula'	Sophora japonica L. 'Pendula'	žalobni jarlin, žalobna sofora				+									
165.	Sorbus americana	Sorbus americana Marsh.	američka oskoruša		+											
166.	Sorbus aucuparia	Sorbus aucuparia L.	oskoruša, jarebika		+			+	+	+						
167.	Stevartia virginica	Stewartia malacodendron L.	virdžinijska stjuarcija										+			
168.	Tilia alba	Tilia tomentosa Moench.	srebrna lipa	+												
169.	Tilia americana	Tilia americana L.	američka lipa, crna lipa		+				+							
170.	Tilia duplex	nepoznata vrsta								+						

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT[25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
171.	Tilia europea	Tilia cordata Mill.	sitnolisna lipa					+								
172.	Tilia grandifolia	Tilia platyphyllos Scop.	velelisna lipa										+			
173.	Tilia pubescens	Tilia americana L.	američka lipa, crna lipa										+			
174.	Tilia	Tilia L.	lipa				+									
175.	Ulmus americana	Ulmus americana L.	bijeli brijest						+				+		+	
176.	Ulmus americana pendula	Ulmus americana L.'Pendula'	žalobni bijeli brijest				+									
177.	Ulmus campestris	Ulmus minor Mill.	poljski brijest					+								
178.	Virgilia lutea	Cladrastis lutea K. Koch	žuto drvo, kladrastis				+									
179.	Xanthoxylon fraxineum	Zanthoxylum fraxineum Willd.	bodljikavi jasen				+									
180.	Zanthoxylum clava Herculis	Zanthoxylum fraxineum Willd.	bodljikavi jasen										+			
181.	Zizyphus officinalis	vjer. Zizyphus jujuba Mill.	obična žižula, čičmak										+			
II.	GRMOVI															
1.	Abutilon	Abutilon Mill.	mračnjak				+									
2.	Aloisia citriodora	Aloysia triphylla Britt.	limunska verbena								+					

3.	Amorpha fruticosa	Amorpha fruticosa L.	amorfa, bagrenac	+	+	+	+	+		+						
4.	Andromeda arborea	Oxydendrum arboreum DC.	divlji "ružmarin"		+											
5.	Anona glabra	Annona glabra L.	anona				+									
6.	Aralia spinosa	Aralia spinosa L.	aralija, vražji štap		+		+			+			+			
7.	Arbutus unedo	Arbutus unedo L.	planika													+
8.	Azelea aurantiaca	Rhododendron L.	pjenišnik, sleč		+											
9.	Azalea pontica	Rhododendron luteum Sweet	žuti sleč, žuti pjenišnik		+		+									
10.	Azarolus	Crataegus pedicellata Sarg.	glog												+	
11.	Bacharis halimifolia	Baccharis halimifolia L.	bakaris		+											
12.	Berberis aristata	Berberis aristata DC.	žutika				+									
13.	Berberis atropurpureum	Berberis thunbergii DC, 'Atropurpurea'	Thunbergova žutika				+									
14.	Berberis canadensis	Berberis canadensis Miller	kanadska žutika		+											
15.	Berberis sinensis	Berberis chinensis hort. Paris, ex Poir	kineska žutika		+											
16.	Berberis vulgaris	Berberis vulgaris L.	obična žutika			+	+	+								
17.	Bouvardia	Bouvardia Salisb.	buvardija				+									
18.	Calycanthus floridus	Calycanthus floridus L.	sazanik mirisni		+		+	+	+							+
19.	Calycanthus praecox	Calycanthus occidentalis Hook.	sazanik zapadni		+											
20.	Cassia marilandica	Cassia marilandica L.	kasija				+		+							
21.	Ceanothus americana	Ceanothus americanus L.	ceanot						+				+			
22.	Cephalanthus occidentalis	Cephalanthus occidentalis L.	cefalant		+				+							

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
23.	Cestrum parqui	Cestrum parqui L'Herit.	cestrum				+				+		+		+	+
24.	Chionanthus virginiana	Chionanthus virginicus L.	hionant				+						+			
25.	Cletra alnifolia	Clethra alnifolia L.	kletra												+	
26.	Colutea arborescens	Colutea arborescens L.	drvolika pucalina, grohotusa		+										+	
27.	Colutea cruenta	Colutea orientalis Miller	istočna grohotusa, pucalina										+			
28.	Colutea frutescens	Sutherlandia frutescens R.Brown	suterlandija													+
29.	Colutea orientalis	Colutea orientalis Miller	istočna grohotusa, pucalina												+	
30.	Colutea Pocockii	Colutea orientalis Miller	istočna grohotusa, pucalina										+			
31.	Comptonia asplenifolia	Comptonia peregrina asplenifolia Gaertn.	komptonija		+											
32.	Corchorus japonica	Kerria japonica D.C.	kerija		+	+		+								+
33.	Coriaria myrtifolia	Coriaria myrtifolia L.	korijarija												+	
34.	Cornus alba	Cornus alba L.	bijeli drijen				+	+	+						+	+
35.	Cornus coralina	nepoznata vrsta							+							
36.	Cornus florida	Cornus florida L.	floridski drijen				+								+	
37.	Cornus mascula	Cornus mas L. [33]	tvrdi drijen				+									

38.	Cornus sanguinea	Cornus sanguinea L.	svib				+		+							
39.	Cornus sericea	Cornus sericea L.	svilenkasto dlakavi drijen						+						+	
40.	Coronilla emerus	Coronilla emerus L.	grmoliki grasar												+	
41.	Corylus avellana	Corylus avellana L.	obična lijeska						+				+		+	
42.	Corylus laciniata	Corylus avellana 'Laciniata' Kirchn	obična lijeska				+									
43.	Cotinus purpurea	Cotinus coggygria Scop. 'Atropurpurea'	purpurna rujevina				+									
44.	Crataegus	Crataegus L.	glog					+	+							+
45.	Crataegus coccinea	Crataegus pedicellata Sarg.	vatreni glog				+									
46.	Crataegus monogyna	Crataegus monogyna Sacq. Emend. Lindum.	bijeli glog				+									
47.	Crataegus pyracantha	Pyracantha coccinea M.J.Roem.[34]	vatreni trn				+									
48.	Cydonya chinesis	Cydonia sinensis Thouin.	kineska dunja		+											
49.	Cytisus argenteus	Cytisus congestus LK.	srebrna žućica		+											
50.	Cytisus elegans	nepoznata vrsta					+									
51.	Cytisus laburnum	Laburnum anagyroides Medik.	zanovijet			+		+		+	+		+		+	+
52.	Cytisus nigrescens	vjer. Cytisus nigricans L.	crna zanovijet							+						
53.	Cytisus purpurea	Cytisus purpureus Scop.	bagrenasti zanovijet			+	+									
54.	Cytisus sesiliflorum	Cytisus sessilifolius L.	zanovijet					+								
55.	Daphne laureola	Daphne laureola L.	lovorasti likovac		+											
56.	Daphne odoratum	Daphne odora Thunb.ex Murr.	tetovčica			+										
57.	Deutzia molissima	vjer. Deutzia moliss Duthia	dojcija				+									

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT[25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
58.	Diervilla canadensis	Diervilla lonicera Mill.	diervila		+											
59.	Eleagnus angustifolia	Eleagnus angustifolia L.	uskolisna zlolesina				+		+						+	
60.	Eleagnus orientalis	Eleagnus angustifolia var. orientalis V.Kuntze	istočna uskolisna zlolesina		+											
61.	Ephedra distachia	Ephedra distachia L.	dvozuba kositernica										+			
62.	Euonymus americana	Euonymus americana L.	američka kurika						+							
63.	Euonymus atropurpureus	Euonymus atropurpureus Sacq.	crvena kurika										+			
64.	Euonymus europaeus	Euonymus europacus L.	obična kurika				+	+								
65.	Euonymus latifolia	Euonymus latifolius Mill.	širokolisna kurika						+							
66.	Euonymus nepalensis foliis albomarginatis	Euonymus japonicus 'albomarginatus'	japanska kurika						+							
67.	Euonymus vulgaris	Euonymus europeus L.	obična kurika						+							
68.	Genista candicans	Genista asphalathoides Lam.	žutilovka						+							
69.	Genista florida	Genista florida L.	floridska žutilovka						+							
70.	Genista sibirica	Genista tine toria L.	bojadisarska žutilovka						+							
71.	Genista spinosa	nepoznata vrsta							+							
72.	Gordonia	Gordonia Ellis.	gordonija		+											

73.	Habrotamnus	Cestrum L.	cestrum				+									
74.	Hippopheae rhamnoides	Hippophae rhamnoides L.	pasji trn						+							
75.	Hippopheae argentea	Hippophae rhamnoides L.	pasji trn				+									
76.	Hybiscus Syriacus, Hybiscus syriacus flore pleno	Hibiscus syriacus L.	sirijska sljezolika	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+
77.	Hybiscus syriacus foliis variegatus	Hibiscus syriacus L. 'Purpureus variegatus'	šarenolisna sirijska sljezolika					+								
78.	Hydrangea arborescens	Hydrangea arborescens L.	drvenasta hortenzija		+											
79.	Hydrangea hortensis, Hortensia mutabili	Hydrangea macrophylla	vrtna hortenzija	+		+	+	+			+	+	+	+		+
80.	Hydrangea nivea	Hydrangea arborescens 'Radiata' Mc Clintock	drvenasta hortenzija 'Radiata'		+											
81.	Hydrangea quercifolia	Hydrangea quercifolia Bartr. Mc Clintock	hrastolisna hortenzija		+											+
82.	Hypericum androsaemum	Hypericum androsaemum L.	pljuskavica										+			
83.	Hypericum calicinum	Hypericum calycinum L.	pljuskavica										+			+
84.	Hypericum canarinese	vjer. Hypericum humifusum L.	puzava pljuskavica										+			
85.	Hypericum elatium	Hypericum inodorum Mill.	pljuskavica										+			
86.	Hypericum olimpicum	Hypericum olynpicum L.	pljuskavica										+			
87.	Ilex aquifolium	Ilex aquifolium L.	obična božikovina												+	
88.	Ilex aquifolium foliis variegatis	Ilex aquifolium 'Argentea Marginata'	šarenolisna božikovina					+								
89.	Ilex europeaus	Ilex aquifolium L.	obična božikovina												+	
90.	Jasminum fruticans	Jasminum fruticans L.	grmasti jasmin	+				+			+					
91.	Jasminum officinale	Jasminum officinale L.	obični jasmin										+		+	+
92.	Jasminum triumphans	Jasminum humile L.	niski jasmin				+									

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠČAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
93.	Jasminum grandiflorum	Jasminum grandiflorum L.	velecvijetni jasmin			+										+
94.	Kalmia glauca	Kalmia glauca Ait.	kalmija										+			
95.	Lantana aculeata	Lantana camara L.	lantana													+
96.	Lantana lutea	nepoznata vrsta				+	+									
97.	Laurus benzoin	Lindera benzoin Bl.	lindera												+	
98.	Laurus cerasus	nepoznata vrsta														+
99.	Laurus nobilis	Laurus nobilis L.	lovor													+
100.	Licium barbarum	Lycium barbarum L.	vučac												+	
101.	Ligustrum japonicum	Ligustrun japonicum Thunb.	japanska kalina				+									
102.	Lingustrum vulgare	Lingustrum vulgare L.	obična kalina	+			+									
103.	Lonicera	Lonicera L.	kozokrvina	+			+									
104.	Lonicera coccinea	nepoznata vrsta							+							
105.	Lonicera pyrenaica	Lonicera pyrenaica L.	pirinejska kozokrvina		+											
106.	Lonicera symphoricarpos	Symphoricarpos Duham.							+							
107.	Lonicera tartarica	Lonicera tatarica L.	kozokrvina			+		+	+						+	+
108.	Lonicera xylosteum	Lonicera xylosteum L.	kozokrvina, kozja krv		+											

109.	Mahonia ilicifolia	Mahoberberis neubertii. Schneid.	mahoberberis				+									
110.	Mespilus cotoneaster	Cotoneaster Medik.	dunjarica						+							
111.	Mespilus flore rubro	nepoznata vrsta					+									
112.	Mespilus monogina	Crataegus monogyna Jacq. emend. Liunm.	glog				+									
113.	Mespilus pyracantha	Fyracantha coccinea M.J. Roem.	vatreni trn		+				+							
114.	Mirica cerifera	Myrica pensylvanica Loisel.	pensilvanska mirika		+											+
115.	Mirica gale	Myrica gale L.	mirika		+											
116.	Myrthus communis	Myrthus communis L.	obična mirta												+	
117.	Nerium oleander, Oleander splendens	Nerium oleander L.	obični oleander	+	+	+		+			+			+		
118.	Opulus gladulosa, Opulus rosea	Viburnum opulus L. 'Roseum' [35]	snježne lopte	+					+							
119.	Paliurus australis	Paliurus spina-christi Mill.	drača						+							
120.	Philadelphus coronaria	Philadelphus coronarius L.	skobotovina	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	
121.	Phylirea latifoli	Phillyrea latifolia L.	širokolisna zelenika													
122.	Pistacia terebrinthus	Pistacia terebrinthus L.	smrdljika										+		+	
123.	Pitosporum undulatum	Pittosporum undulatun Vent.	pitospor			+										+
124.	Polygala chamaebuxus	Polygala chamaebuxus L.	krestušac										+			
125.	Potentila fruticosa	Potentila fruticosa L.	drvolika petoprsta										+		+	
126.	Prunus laurocerassus, Padus laurocerassus	Prunus laurocerassus L.	lovor-višnja		+		+									
127.	Ptelea trifoliata, Ptelia trifoliata	Ptelea trifoliata L.	ptelea	+			+	+	+	+					+	+
128.	Punica granatum	Punica granatum L.	mogranj								+					

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠČAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
129.	Rhannus cathartica	Rhannus catharticus L.	obična krkavina, pasji dren						+							
130.	Rhannus frangula	Frangula ainus Mill.	trušljika						+							
131.	Rhododendron	Rhododendron L.	sleč, pjenišnik				+		+							+
132.	Rhododendron arboreum	Rhododendron arborescens Torr.	drvenasti pjenišnik		+											
133.	Rhododendron ponticum	Rhododendron ponticum L.	crnomorski sleč, pjenišnik		+											+
134.	Rhus cotinus	Cotinus coggigria Scop	rujevina						+	+						
135.	Rhus radicans	Toxicodendron radicans O. Kuntze.	otrovna rujevina					+								
136.	Ribes floridum	Ribes americanum Mill.	američki ribiz				+									
137.	Ribes grosularia	Ribes uva-srispa var. sativum DC	ogrozd						+							
138.	Robinia caragana	Caragana arborescens Lam.	karagana					+		+					+	
139.	Robinia frutesccus	Caragana frutex (L.) K.Koch	karagana												+	
140.	Robinia Schamlagu	Caragana sinica Rehd.					+									
141.	Rosa	Rosa L.	ruža	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
142.	Rosmarinus officinalis	Rosmarinus officinalis L.	ružmarin	+												+
143.	Rubus hispidus	Rubus hispidus L.	kupina					+								

144.	Rubus rosaefolius	vjer. Rubus rosa L.H. Bailey	ružičasta kupina								+					+
145.	Rubus odoratus	Rubus odoratus L.	mirisna kupina						+	+						
146.	Ruscus	Ruscus L.	veprina												+	
147.	Spareum scopareum	Cytisus scoparius Link.	lakotnik, zajik													+
148.	Spartium junceum, Spartium unicum	Spartium junceum L.	brnistra		+		+		+	+	+					
149.	Spirea, razne	Spiraea L.	suručica		+		+	+		+						
150.	Spirea oblicifolia	Spiraea media Schmidt	obična suručica			+										
151.	Spirea opulifolia	Physocarpus opulifolius maxin.	pucavac						+			+	+		+	+
152.	Spirea salicifolia	Spiraea salicifolia L.	vrbolisna suručica	+		+		+					+		+	+
153.	Staphilea pinnata	Staphilea pinnata L.	klokoč				+		+						+	
154.	Staphilea trifoliata	Staphilea trifolia L.	trolisni klokoč						+						+	
155.	Syringa chinensis	Syringa x chinensis Willd.	kineski jorgovan							+						
156.	Syringa persica	Syringa x persica L.	perzijski jorgovan						+	+						
157.	Syringa vulgaris, razne	Syringa vulgaris - Hybridi DV	obični jorgovan			+	+	+		+	+					
158.	Tamarix gallica	Tamarix gallica L.	tamariks, metlika												+	
159.	Viburnum acerifolium	Viburnum acerifolium L.	javorolisna bekovina										+		+	
160.	Viburnum dentaturn	Viburnum dentatum L.	zupčasta udika										+			
161.	Viburnum laevigatum	Viburnum obovatum Walt.	objajasta udika										+			
162.	Viburnum lantana	Viburnum lantana L.	šibikovina	+		+	+	+	+							
163.	Viburnum opulus	Viburnum opulus L.	bekovina	+			+	+		+	+					

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠČAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
164.	Viburnum prunifoliun	Viburnum prunifolium L.	šljivolisna udika												+	
165.	Viburnum roseum, Viburnum opulus roseum	Viburnum opulus 'Roseum'	snježne lopte, žganci			+	+	+								+
166.	Viburnum tinus	Viburnum tinus L.	lemprika			+										+
167.	Vitex agnus-castus	Vitex agnus-castus L.	konopljika				+		+						+	+
168.	Volkameria japonica	Clerodendrum trichotomum Thunb. [36]	klerodendron								+					
169.	Weigela	Weigela Thunb.	vajgelija				+									
170.	Ziziphus paliurus	Paliurus spina-christi Mill. [37]	drača				+									
171.	Ziziphus volubilis	Ziziphus volubilis Willd.	žižula										+			
III.	PENJAČICE															
1.	Aristolochia	Aristolochia L.	vučja stopa												+	
2.	Bignonia radicans	Capsis radicans Seem.	tekoma	+		+									+	
3.	Celastrus scandens	Celastrus scandens L.	celastrus												+	
4.	Clematis angustifolia	Clematis glauca var. angustifolia Ledeb	uskolisna sinja pavitina						+							
5.	Clematis glauca	Clematis glauca Willd.	sinja pavitina												+	

6.	Clematis integrifolia	Clematis integrifolia L.	cjelolisna pavitina												+	
7.	Clematis scandens	nepoznata vrsta							+							
8.	Clematis virginiana	Clematis virginiana L.	virdžinijska pavitina						+						+	
9.	Clematis viticella	Clematis viticella L.	primorska pavitina						+						+	
10.	Cobea scandens	Cobaea scandens Cav.	kobea													+
11.	Glicine chinensis	Wisteria sinensis Sweet.	glicinija				+									
12.	Glanadila cerulea	vjer. Passiflora quadrangularis L.'Granadilla'	pasiflora, mukokaža												+	
13.	Hedera	Hedera helix L.	bršljan				+									
14.	Ipomea purpurea	Ipomoea purpurea (L.) Roth	purpurni vrtni slak			+										
15.	Lonicera caprifolium	Lonicera caprifolium L.	kozokrvina, kozja krv			+			+							
16.	Lonicera periclimenum	Lonicera periclymenum L.	kozokrvina, kozja krv						+							
17.	Lonicera sempervirens	Lonicera sempervirens L.	kozokrvina, kozja krv		+											
18.	Menispermum canadense	Menispermum canadense L.	menisperm												+	
19.	Periploca graeca	Periploca graeca L.	luštrika												+	
20.	Smilax aspera	Smilax aspera L.	titivika										+		+	
21.	Tekoma	Campsis radicans Seem.	tekoma												+	
22.	Vanila planifolia	Vanila planifolia Andr.	vanila				+									
23.	Vitis	Vitis L.	loza						+							
24.	Vitis hederatia	parthenocissus quinquefolia Planch.	lozica												+	
25.	Vitis vulpina	Vitis vulpina L.	loza												+	

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT[25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
IV.	CRNOGORICA I GINKO															
1.	Abies alba	Abies alba Miller	obična jela				+									
2.	Cedrus libani	Cedrus libani A.Rich	Libanski cedar				+									
3.	Cupressus disticha	Taxodium distichum Lich. Rich. [38]	močvarni čempres, taksodij				+		+				+			+
4.	Cupressus sempervirens	Cupressus sempervirens L.	čempres						+				+		+	+
5.	Cupressus thyoides	Chamaecyparis thyoides P.S.P. [39]	pačempres				+		+				+		+	+
6.	Ginkgo biloba	Ginkgo biloba L.	ginko						+							+
7.	Juniperus communis	Juniperus communis L.	borovica						+							
8.	Juniperus oxicedrus	Juniperus oxycedrus L.	primorska šmrika											+	+	
9.	Juniperus phoenicea L.	Juniperus phoenicea L.	primorska somina, gluhaćuša		+											
10.	Juniperus sabina	Juniperus sabina L.	planinska somina		+											
11.	Juniperus suecica	Juniperus communis L. 'Suecica'	švedska borovica												+	
12.	Juniperus virginiana	Juniperus virginiana L.	virdžinijski "gluhi smrič"		+	+	+	+				+			+	
13.	Larix europea	Larix decidua Mill.	europski ariš			+										
14.	Picea abies	Picea abies Karst.	obična smreka				+									

15.	Pinus, razni	Pinus L.	borovica	+												
16.	Pinus abies	Abies alba L. [40]	obična jela		+		+						+		+	
17.	Pinus balsamea, Pinus abies balzamea	Abies balsamea Mill. [41]	balzamska jela				+	+							+	
18.	Pinus canadensis	Tsuga canadensis Carr. [42]	tsuga				+		+				+			
19.	Pinus canadensis alba	nepoznata vrsta [43]											+		+	
20.	Pinus cedrus	vjer. Cedrus sp. [44]	cedar						+						+	
21.	Pinus cembra	Pinus cembra L.	limba						+						+	
22.	Pinus excelsa	Pinus wallichiana A.B.Jacks	himalajski bor				+									
23.	Pinus Fraseri	Abies fraseri Poir.	Fraserova jela				+									
24.	Pinus larix	Larix decidua Miller	europski ariš				+								+	
25.	Pinus orientalis	Picea orientalis Link.	kavkaska smreka				+									
26.	Pinus palustris	Pinus palustris Mill.	dugoigličavi bor						+							
27.	Pinus picea	Picea abies L.	obična smreka												+	
28.	Pinus pinaster	Pinus pinaster Ait.	primorski bor												+	
29.	Pinus pinea	Pinus pinea L.	pinija												+	
30.	Pinus pumila	Pinus pumila Regel	bor klekovina				+									
31.	Pinus pyramidalis	Pinus montana gracilis b. rotundata und Endl. Henk. U. Hochst [45]	stupasti bor				+									
32.	Pinus rubra	Pinus sylvestris 'Scotica' Schott.	bijeli bor, škotski						+							
33.	Pinus silvestris	Pinus sylvestris L.	bijeli bor, škotski				+	+								

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT [25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
34.	Pinus strobus	Pinus strobus L.	borovac	+	+	+	+	+	+	+		+	+		+	
35.	Pinus taeda	Pinus taeda L.					+		+							
36.	Pinus virginiana	Pinus virginiana Mill.	virdžinijski bor						+							
37.	Salisburia adiantifolia	Ginkgo biloba L.	ginko		+		+					+				
V.	BILJKE ZA CVJETNE LIJEHE															
1.	Agapanthus umbellatus	Agapanthus umbellatus 'Ovatus'	afrički ljiljan			+										+
2.	Amaranthus bicolor	Amaranthus tricolor L.	šćir					+								
3.	Amaranthus chinensis	nepoznata vrsta						+								
4.	Amaranthus tricolor	Amaranthus tricolor L.	šćir					+								
5.	Amarilis fromosissima	Amaryllis belladona L.	amarilis, zvanika								+					
6.	Anthemis artemisifolia	Dendranthema indica Desmoulins	krizantema								+					
7.	Artemisia argentea	Artemisia argentea Herr.	pelin								+					
8.	Asclepias	Asclepias L.	cigansko perje								+					+
9.	Aster	Aster L.	zvjezdan				+									+

10.	Calla aetiopica	Zantedeschia aethiopica Spreng.	zmijinac	+		+					+					+
11.	Chrisanthemum, razne	Dendanthema Desmoulins	krizantema			+										+
12.	Cineraria ameloides	Felicia amelloides Voss.	plava ivančica								+					+
13.	Cineraria maritima	Senecio bicolor Tod.	dragušac			+					+					+
14.	Convallaria maialis	Convallaria majalis L.	đurđica													+
15.	Cuphea	Cuphea P.BR:	kufea				+									
16.	Dahlia, razne	Dahlia Cav.	georgina, dalija				+	+		+			+			
17.	Delphinium grandiflorum	Delphinium grandiflorum L.	kokotić					+								
18.	Dianthus, razni i puno	Dianthus L.	karanfil			+	+	+			+			+		+
19.	Fuchsia coccinea	Fuchsia coccinea Soland.	fuksija			+	+									
20.	Gnaphalium orientate	Helichrisum orientate Gaertn.	smilje								+					+
21.	Gorteria rigens	Gazania rigens Gaertn.	gazanija			+										+
22.	Gorteria pectinata	Gazania pinnata 'Speciosa' Less.	perasta ganazija 'speciosa'													+
23.	Helianthus multiflorus	Helianthus decape talus L.	suncokret			+										
24.	Heliotropium grandiflorum	Heliotropium arborescens L.	bradavka			+										+
25.	Heliotropium peruvianum	Heliotropium peruvianum L.	peruanska bradavka								+					+
26.	Hemerocalis japonica	Hemerocallis japonica Thunb.	ljetni ljiljan			+		+								+
27.	Hemimeris	Alonsoa sp. Ruiz. et Par	alonsoa			+										+
28.	Hemimeris urticifolia	Alonsol	alonsoa													+
29.	Hyacinthus	Hyacinthus L.	zumbul				+				+					
30.	Iris	Iris L.	perunika													

				NOVA VES [15]	CAPANOV VRT [16]	KRÜGEROV VRT [17]	MAKSIMIR [18]	BREZOVICA [19]	TRAKOŠĆAN [20]	MÜLLEROV VRT [21]	PUSTOV VRT [22]	V. BUKOVEC [23]	REČICA [24]	REDDIEROV VRT[25]	XY [26]	BOŽJAKOVINA [27]
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
31.	Ixia	Ixia L.	iksija			+										
32.	Lilium	Lilium L.	ljiljan			+										
33.	Lobelia cardinalis	Lobelia cardinalis L.	lobelija			+										
34.	Lobelia insignis	Lobelia laxiflora var. insignis Donn.Sm.	lobelija				+									
35.	Lychnis calcedonica	Lychnis calcedonica L.	rumenika		+											
36.	Matthiola, razne	Matthiola R.Br..cor.Spreng.	ljubičina											+		
37.	Mesembrianthemum	Carpobrotus L.	čupavac			+										
38.	Mesembrianthemum aureum	Mesembryanthemum aureum L.	zlatni čupavac								+					
39.	Mesembrianthemum edule	Carpobrotus edulis L.Bol.	čupavac								+					
40.	Mesembrianthemum spadilatum	vjer. Dorotheanthus bellidiformis N.E.Br. [46]	čupavac								+					
41.	Mimulus	Mimulus L.	krabuljača				+									
42.	Morea chinensis	Iris japonica Thbg.	japanska perunika								+					
43.	Morea pavonia	Morea neopavonia Foster	morea													+
44.	Narcissus	Narcissus L.	sunovrat			+										
45.	Pelargonium, razne	Pelargonium L'Herit. Ex Ait.	pelargonija			+		+		+	+	+	+	+		+

46.	Phlomis leonurus	Leonotis leonurus (L.) R.Br.	lavlji rep			+										+
47.	Phlox paniculata	Phlox paniculata L.	plamenac			+					+			+		
48.	Plumbago	Plumbago L.	vranjemil				+									+
49.	Portulaca	Portulaca L.	prkos				+									
50.	Primula chynensi	Primula praenitens Ker-Gawl.	jaglac													+
51.	Ranunculus	Ranunculus L.	žabnjak	+												
52.	Reseda odorata	Reseda odorata L.	katanac				+									
53.	Rochelia	Rochelia Reichenb.	roheli			+										
54.	Ruellia, razne	Ruellia L.	ruelija			+										+
55.	Salvia formosa	Salvia formosa L'Hér.	kadulja			+										+
56.	Salvia splendente	Salvia splendens Buchus ex Eti.	kadulja													+
57.	Santolina argentea	vjer. Santolina chamaecyparissus L.	bakuk								+					+
58.	Senecio elegans	Senecio elegans L.	kostriš, dragušac	+		+										+
59.	Solanum dulcamara	Solanum dulcamara L.	paskvica						+							
60.	Tulipa	Tulipa L.	tulipan		+	+										
61.	Valeriana rubra	Centranthus ruber DC.	ostrugica			+										
62.	Verbena	Verbena L.	sporiš				+									+
63.	Vinca	Vinca L.	zimzelen					+								+
64.	Vinca minor, sorte	Vinca minor L.	mali zimzelen, pavenjka				+				+					+
65.	Viola	Viola L.	ljubica								+					+
66.	Yucca gloriosa	Yucca gloriosa L.	juka							+			+			+

Rezultati i rasprava

Iz Tablice 2 vidljivo je da je u ondašnjim vrtovima korišteno puno različitih vrsta biljaka, pretežno bjelogoričnih, npr.: *Acer negundo*, *Catalpa bignonioides*, *Fraxinus excelsior 'Pendula'*, *Gleditsia triacanthos*, *Liriodendron tulipifera*, *Populus sp.*, *Robinia sp.*, *Salix babylonica*, *Cestrum parqui*, *Laburnum anagyroides*, *Philadelphus coronarius*, *Hibiscus syriacus*, *Hydrangea sp.*, *Ptelea trifoliata*, *Nerium oleander*, *Spartium junceum*, *Syringa sp.*, *Spirea sp.*, *Viburnum sp.*,... Od grmlja su posebno bile zastupljene cvjetne vrste.

U Tablici 2 za ruže je navedeno samo *Rosa sp.* jer bi inače popis bio preopširan. Osim toga, negdje su navedene samo skupine ruža (npr., u Maksimiru se spominju 64 'nasada' ruža) dok se drugdje navode poimenično. Tako se u vrtu trgovca Reddija u Karlovcu navode: *Roas damascena*, *Thea centifolia*, Kraljevska ruža, *Rosa thea*, *Thea liliacina*, *Thea muscosa alba* i *rubra*, *Thea grandvilea*, *Thea Marie Louise*, *Rosa bella Donna Indica*, *Thea Noissetiana*, *Thea purpurea*. To su stari vrtlarski nazivi i za neke je jako teško znati koje su to ruže. Posebno su bile omiljene ruže deblašice te su ih imali skoro svi ondašnji vrtovi (Reedijev, Maksimir, Capanik, Krügerov i dr.).

Korištene su i brojne drvenaste penjačice, a najviše pavitina (*Clematis*) i kozja krv (*Lonicera*) te mnogobrojne vrste koje danas nisu u upotrebi, npr. *Aristolochia*, *Celastrus* i *Menispermum*.

Periploca se danas sadi samo u mediteranskom području, a nekada se koristila i u vrtovima kopnenih dijelova Hrvatske.

Od crnogorice najviše su sađeni: *Juniperus virginiana*, *Pinus strobus*, *Taxodium distichum*, *Chamaecyparis thyoides*, *Cupressus sempervirens* i *Thuja orientalis*.

Obradovalo nas je kad smo ustanovile da se već tada u nas sadio *Taxodium distichum*, koji se krio pod nazivom *Cupressus disticha*. Istraživanja pokazuju da od danas toliko omiljenih i prekomjerno korištenih vrsta iz roda *Juniperus* – koje su danas preplavile čak i povijesne perivoje – u prošlom su se stoljeću uglavnom koristile *J. virginiana* i *J. sabina*, dok su se ostale vrste i sorte koje danas koristimo pojavile puno kasnije. Stoga na ovaj podatak treba obratiti pozornost pri obnovi povijesnih perivoja. Osim crnogorice, u golosjemenjače spada i prekrasni *Ginkgo biloba* koji se u popisima javlja i pod imenom *Salisburia adiantifolia*, a nalazio se u Maksimiru, Capaniku, velikom Bukovcu, Trakošćanu i Božjakovini.

Cvjetne vrste bile su obilno zastupljene, ali pisci koji opisuju ondašnje vrtove ne navode sve, već samo neke, dok ih u popisima ima više. Autori uglavnom navode da su cvjetne vrste bile brojne. Među onima koje su bile navedene najviše je bilo georgina (*Dhalia*), karanfila (*Dianthus*), plamenca (*Phlox)* i pelargonija (*Pelargonium)*.

Nub.	Litt.	Nomenclatio Vegetabilium		[illegible]	Multip.	No. 1829	Vendit.	Cessa
		Pelargonium	Cordifolium	3	-	3	-	-
		-	Fol. albomarginat.	29	-	29	-	-
		-	Capitatum	11	-	11	-	-
		-	Glutinosum	6	-	6	-	-
		-	Monstrum	6	-	6	-	-
		-	Hamatifolium	16	-	16	-	-
		-	Glaucum	3	-	3	-	-
		-	Citriodorum	24	-	24	-	-
		-	Pumillum	10	-	10	-	4
		-	Incisum	6	-	6	-	-
		-	Monopetalum	7	-	7	-	-
		-	Quercifolium	10	-	10	-	-
		-	Amplissimum	4	-	4	-	-
		-	Semitrilobum	2	-	2	-	-
		-	Triumphans	3	-	3	-	-
		-	Acerifolium	2	-	2	-	-
		-	Sanguineum	2	-	2	-	-
		-	Velthaimii	4	-	4	-	-
		-	Ravanianum	2	-	2	-	-
		-	Macratum	27	-	27	-	-
		-	Ri. G.:	3	-	3	-	-
		-	Delphinifolium	3	-	3	-	-
		-	Bumidorum	7	-	7	-	-
		-	Hispidum	3	-	3	-	-
		-	Fulgidum	8	-	8	-	-
		-	Trista	4	-	4	-	-
		-	Crispum Grandiflo.	4	-	4	-	-
		-	Lucerum	25	-	25	-	-
		-	Balsameum	4	-	4	-	-
		-	Pubescens	1	-	1	-	-
		-	Simoreum	1	-	1	-	-
		-	Calceatum	1	-	1	-	-
		-	Warmitonium	1	-	1	-	-
		-	Lepathum	1	-	1	-	-
		-	Cordatum	1	-	1	-	-
		-	Villosum	1	-	1	-	-
		-	Note	1	-	1	-	-
		-	Elisabethinum	1	-	1	-	-
		-	Morganum	1	-	1	-	-
		-	Nervosum	1	-	1	-	-
		-	Noreof Majus	1	-	1	-	-
		-	Sebanillum	1	-	1	-	-
		-	Provarian	1	-	1	-	-
		Pelargonium	Bicolor	3	-	3	-	-
		-	Tricolor	18	-	18	-	-
		-	Zonale	10	-	10	-	-
		-	Inquinans	7	-	7	-	-
		-	Odoratissimum	28	-	27	1	[illegible]
		-	Roseum	22	-	22	3	2

Slika 1 - Popis pelargonija u vrtu Božjakovine iz 1829. (Hrvatski državni arhiv, Gospodarstvo Božjakovina, kutija 71)

U popisu biljaka za perivoj u Rečici navedeno je nekoliko vrsta plamenca pod sljedećim nazivima: *Phlox caroliniana*, *Ph. glaberrima*, *Ph. maculata*, *Ph. paniculata* i *Ph. pilosa*.

Posebno su bile omiljene pelargonije (žeravci), te su mnogi vlasnici vrtova imali prave kolekcije. Pusst je imao dvadesetak različitih, Müller i Reddi "razne i brojne", a u Krügerovom vrtu i u Brezovici izričito su navedene: *Pelargonium amplissimum*, *P. concolor majus*, *P. cordifolium*, *P. Helenium*, *P. triumphans*, *P. zonale* (Krüger), *P. zonale fl. pleno*, *P. hederoganum*, *P. Blücher* (Brezovica), od kojih su neke bile i mirisne.

U Božjakovini su imali jedanaest vrsta iz roda *Mesembrianthemum*.

Od ostalih sukulenata u popisima su navedeni sljedeći: *Aloë verrucosa* (Pusst, Reddi), razni kaktusi – *Cactus truncatus*, *C. flagelliformis* (Pusst), brojni i razni kaktusi kod Reddija i u Božjakovini, *Opuntia* u Pusstovom vrtu, *Sempervivum arboreum* (Pusst), *Stapelia sp.* (Krüger), *S. grandiflora* i *S. variegata* te *Cotiledon orbiculata* (Pusst).

Svi spomenuti vrtovi – u skladu s ondašnjom modom – imali su staklenike u kojima su zimi, osim cvijeća držali i mesnatice (sukulente) te različite vrste iz roda *Citrus*. Ljeti su ih iznosili ispred staklenika, odnosno *oranžerija*, dok su mesnatice slagali uz rubove staza na cvjetnim trakama (njem. *Rabatte*, franc. *Bordure*). Omiljeni su bili naranče i limuni te su ih imali svi navedeni vrtovi, dok su u Božjakovini imali i ananas. Tamo je limuna, naranči i ananasa bilo u tolikim količinama da su ih i prodavali, što je vidljivo u računima za prodano bilje. [47] Osim navedenog, u staklenicima su bile i mnogobrojne lončanice, od kojih navodimo samo neke: *Resine brasiliensis* (Irezine), *Fiorela cortifolia* (nepoznato), *Asparagus sp.*, *Fuchsia coccinea* i dr. (Božjakovina). Na primjer, u Voćinu – koji nismo obradile jer nema detaljnog popisa biljaka – u staklenicima se uzgajalo 2000 lončanica.[48]

U popisu biljaka za Trakošćan nalazi se i popis trava i lepirnjača, pa ga ovdje navodimo kao pokazatelja vrsta koje su tada sijane na travnjake. To su: *Lolium perenne*, *Madicago sativa*, *Trifolium pratense*, *T. repens*, *Bromus inermis*, *B. molis*, *Dactylis glomerata*, *Festuca elatior*.

Značajno je da su u vrtovima i perivojima između ukrasnog drveća sadili i voćke, a kao poseban oblik primjene bio je plošni uzgoj kojim su odvajali pojedine dijelove vrta. Svi su vrtovi imali i bogate povrtnjake, koji su bili oblikovani kao ukrasni dijelovi vrta, okruženi cvjetnim trakama.

Zanimljivo je da su u kontinentalnom dijelu Hrvatske korištene brojne sredozemne vrste, kao na primjer: *Magnolia grandiflora*, *Cupressus sempervirens*, *Acacia sp.*, *Olea sp.*, *Aralia spinosa*, *Albizia julibrissin*, *Zizyphus sp.*, *Myrtus comunis*, *Nerium oleander*, *Paliurus spina-christi*, *Pistacia sp.*, *Pittosporum tobira*, *Punica granatum*, *Rosmarinus officinalis*, *Viburnum tinus*, *Periploca graeca*, *Cedrus libani*,

Pinus pinea, *Zantedeschia aetiopica* i druge.

Neki su vlasnici u sklopu vrta imali i rasadnike gdje su proizvodili sadni materijal i odatle ga slali kupcima, vlasnicima drugih vrtova. Takve su rasadnike imali Božjakovina i Trakošćan, što dokazuju računi za bilje očuvani u pohranama.

Šteta je što nismo otkrile koja je zapravo vrsta *Populus quadrangulata*, za koju Kunić navodi da je vrlo vrijedna. Osim u Novoj Vesi i u vrtu doktora Krügera, Kunić je spominje i u Stubičkom Golubovcu.

Za neke biljne vrste nismo uspjele otkriti koje nazive danas nose. Kraj njih u tabeli stoji oznaka "nepoznato". Vrlo često su se koristili vrtlarski, a ne službeni nazivi biljaka (u literaturi se uz takve nazive stavlja oznaka "hort") te je danas teško znati o kojim se to biljkama, zapravo, radi. Tako su nam ostale neodređene neke biljke unutar poznatih rodova. Nazivi nekih biljaka su se mijenjali nekoliko put, pa smo postupno služeći se Vilmorinom i Biankinijem s kraja prošlog stoljeća, preko Baileya do Enckea i Krüssmana došle do sada važećih naziva za biljke.

Za vrste kojima nismo s potpunom sigurnošću mogle utvrditi današnji naziv u nama dostupnoj literaturi, stavile smo oznaku *vjer.* (vjerojatno). Npr., vrsta *Cytisus sesiliflorum* vjerojatno je vrsta *C. sessilifolius*.

Ranije se i po nekoliko današnjih vrsta nazivalo istim imenom. Na primjer, vrsta koja se u starim napisima navodi kao *Quercus serrata*, može se odnositi na sljedeće tri vrste:

Q. serrata Sieb. and Zuec. danas je *Q. acutissima Carruth*.

Q. serrata Thunb danas se zove *Q. glandulifera Bl*.

Q. serrata Carruth danas je *Q. variabilis Bl*.

S obzirom da se u popisima uz naziv biljke ne navodi autor, teško je utvrditi o kojoj se od tri navedene vrste radi.

Što se hrvatskih naziva tiče, prema dr. Šugaru, ne postoji službeno hrvatsko nazivlje [49] te smo se služile Horvatićevim *Ilustriranim bilinarom* (1954.), knjigom *Drveće* autorica Lanzara i Pizzetti (1982.), koju je preveo dr. Ivan Šugar i za opisane biljke naveo hrvatske nazive (ako ih imaju), *Vodičem kroz Botanički vrt PMF-a* (1989.), Domčevom *Malom florom Hrvatske* (1973.) i *Florom Hrvatske* (1994., uzimajući pri tome u obzir kritički osvrt dr. Šugara na te radove), *Šumarskom enciklopedijom* (1980., 1983., 1987.), Šilićevim *Atlasom drveća i grmlja* (1973.) i dr. Za one biljke koje nemaju hrvatskih naziva ostavile smo prazno mjesto.

U nekim perivojima, kao recimo u Božjakovini, u propisima se navode stotine biljnih vrsta. U rad su uvrštene samo one koje se spominju i u drugim perivojima ili su posebno zanimljive. U to vrijeme u vrtlarstvu je bila poznata pojava pod nazivom *furor hortensis* jer se introduciralo puno biljnih vrsta iz različitih dijelova svijeta. Posljedica toga bio je veliki broj biljnih vrsta u našim perivojima

Proventus

Continuatio Perceptionis Pecuniae	in Conventionali Moneta f.	x.	in Wiennensi Valuta f.	x.
Translatum	173	3	–	–
Pro vendita 1 Salvia Splendente a 12 x	..	12		
Pro vendita 1 Primula Chynensis a 10 x	..	10		
Pro vendita 1 Primula Veris a 10 x	..	10		
Pro venditis 13 Pomis Cytri a 3 x	..	39		
Pro venditis 6 Cytisus Laburni a 10 x Sua Excell. Epi.	1	..		
Pro venditis 12 Colerateria Pameleta a 18 x	3	36		
Pro venditis 15 Cornus Alba a 4 x	1	..		
Pro venditis 2 Fraxinus Pendula a 30 x	1	..		
Pro venditis 20 Lonicera Tatarica a 8 x	2	40		
Pro venditis 3 Robinia Viscosa a 30 x	1	30		
Pro venditis 3 Robinia Inermis a 30 x	1	30		
Pro venditis 6 Robinia Hyspida a 30 x	3	..		
Pro venditis 12 Salix Babylonica a 10 x	2	..		
Pro venditis 20 Spirea Opulifolia et 20 Spirea Salicifolia a 4	2	40		
Pro venditis 4 Populus Pyramidalis a 12 x Domus Tonkulay	..	48		
Pro venditis 3 Salix Babilonica a 10	..	30		
Pro venditis 1 Spirea Salicifolia a 4	..	4		
Pro vendita 1 Spartium Scoparium a 3	..	3		
Pro venditis 10 Pomis Cytri a 3	..	30		
Pro venditis 15 Populus Pyramidalis a 12 x Illmo Domino Comiti Szécheny	3	..		
Pro vendita 1 Fraxinus Pendula a 30	..	30		
Pro venditis 2 Robinia Inermis a 30	1	..		
Pro venditis 2 Robinia Hyspida a 30	1	..		
Pro venditis 3 Cytissus Laburnum a 10	..	30		
Pro venditis 2 Colerateria Paniculata a 18	..	36		
Pro venditis 2 Spartium Scoparium a 3	..	6		
Pro venditis 3 Acer Negundo a 10	..	30		
Pro venditis 3 Cornus Alba a 4	..	12		
Pro venditis 20 Robinia Pseudo Accacia 4	1	20		
Pro venditis 7 Pomis Cytri	..	20		
Pro venditis 20 Pomis Cytri	1	..		
Pro venditis 2½ lb Pomorum Aurantii Corticis Zagrabiae perceptus	1	26		
Summa vigore Libelli Hortulani	207	35	–	–
Supputata Competentia Hortulani in 1/10	20	45 5/10	–	–
Ad Cassam Dominii percepti sunt	186	49 5/10	–	–

Prilog 2

Slika 2. - Popis biljaka u perivoju u Rečici (Hrvatski državni arhiv, Obitelj Drašković, kutija 59, Inventarium)

u 19. stoljeću, što pokazuje i ovo istraživanje. Na žalost, vrlo malo se do danas sačuvalo.

Zahvaljujemo dr. sc. Ljerki Regula-Bevilacqua i prof. dr. sc. Ivanu Šugaru na stručnoj pomoći, a posebno dr. sc. Reguli koja nam je omogućila korištenje stručne literature biblioteke Botaničkog zavoda PMF-a u Botaničkom vrtu.

Zaključak

Istraživanja su pokazala da je u nas, kao i u ostalim zemljama Europe u 19. stoljeću, bio poznat i korišten velik broj biljnih vrsta i sorti. Ondašnji floristički sastav vrtova u usporedbi s današnjim, bio je vrlo bogat.

Pretežno je korištena bjelogorica. Najviše cvjetno grmlje. Crnogorica je bila zastupljena malim brojem primjeraka i vrsta.

Promatrano iz današnje perspektive, bitno se promijenio izbor biljnih vrsta za sadnju u vrtove i perivoje. Promijenio se izbor vrsta unutar jednog roda. Očit primjer za to je rod *Juniperus*.

Ruže su bile zastupljene u svim vrtovima i perivojima i s velikim brojem vrsta i sorti. Omiljene su bile ruže stablašice.

Korišteno je puno sredozemnih biljaka, kao što su vrste roda *Citrus*.

Mnogim vrstama koje su u starim popisima i onodobnoj literaturi bile navedene pod starim nazivima, koji već dugo nisu u upotrebi, pronađeni su suvremeni nazivi.

Ustanovljeno je da su nazivi nekih biljnih vrsta mijenjani i po nekoliko puta, te je korištena brojna literatura da se utvrdi sada važeće ime.

Ovaj će rad moći poslužiti prilikom obnove povijesnih perivoja prvenstveno glede izbora biljnih vrsta.

Pokazalo se kako je u vremenu nastanka spomenutih perivoja vrtlarstvo u Hrvatskoj bilo vrlo razvijeno i na zamjernoj visini.

Bilješke

[1] Jurčić, Ivana. 1989. *Doprinos Mihovila Kunića upoznavanju stanja i razvoja vrtne umjetnosti sjeverne i zapadne Hrvatske u prvoj polovici 19. st.* Magistarski rad, FPZ, Zagreb, 110.

[2] Ibid., str. 110.

[3] Jurčić, Ivana. 1998. Sjaj i bijeda perivoja u Božjakovini, *Kaj* 3-4, Zagreb, 102.

[4] Jurčić, Ivana. 1989. *Doprinos M. Kunića,* str. 110.

[5] Ibid.

[6] Ibid.

[7] Ibid., str. 112.

[8] Ibid.

[9] Ibid.

[10] Ibid., vrt je nastao 1740., prvi put je obnavljan 1832., te iz te godine potječe i popis biljaka.

[11] Zasche, Ivan. 1989. *Park Jurjaves,* reprint izdanje, Mladost, Zagreb.

[12] Obad-Šćitaroci, Mladen.1989. *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*, Školska knjiga, Zagreb, na stranici 131 nalazi se katastarska karta iz 1858. i na njoj je ucrtan perivoj. Međutim, dvorac pa tako i perivoj obnavljani su od 1840.-1860., vidi Balog, Zdenko (1995.) Trakošćan i Klenovnik, dvije rezidencije Draškovića. U: *Kaj*, 28 (1-2), str. 81-92.

[13] Hrvatski državni arhiv (u daljnjem tekstu HDA), Obitelj Drašković, u kutiji 120, Varia, čuvaju se različiti neoznačeni dokumenti od 1665. do 1887. godine i u njoj je nađen popis biljaka nepoznatog perivoja. Budući da su nazivi biljaka identični nazivima biljaka iz drugih perivoja tog doba – kao npr. *Pinus cedrus* – smatramo da je taj popis iz prve polovice 19. stoljeća. Popis je iznimno bogat te je zbog toga uvršten u rad, a perivoj označen s *XY*.

[14] Janko Drašković je 1807. podigao dvorac i perivoj u Rečici i bio njihov vlasnik do 1846. Vidi Jurčić, Ivana (1993) Tragom nastanka i sudbine povijesnog perivoja Rečica grofa Janka Draškovića. U: *Kaj* 1, 61-63.

[15] Kunić, Mihovil. 1828. *Neue angleter Lustgarten zu Agram in Croatien*. Allgemeine deutsche Garten-Zeitung (Allg.d.G.Z.) br. 47, 48, 50 i 52.

[16] Kunić, Mihovil. 1829. *Neu angleter Garten in Tuskanaz nächt Agram in Croatien*, Allg. d. G. Z. br. 44 i 45.

[17] Kunić, Mihovil. 1830. *Veredlung und Vervollkommnung des Berg-Gartens zu Agram in Croatien*. Allg.d.G.Z. br. 26 i 27.

[18] Zasche, Ivan. 1989. *Park Jurjaves,* reprint izdanje, Mladost, Zagreb.

[19] Kunić, Mihovil. 1829. *Grosser Garten mit interessanten Anlagen zu Brezovica in Croatien*. Allg.d.G.Z. br. 38 i 39.

[20] HDA, Obitelj Drašković, Gospodarstvo Trakošćan, kutija 87.

[21] Kunić, Mihovil. 1831. *Neue Gartenanlage zu Varasdin in Croatien, des Herrn B. W. v. Müller doktor der Medizin*, Allg.d.G.Z. br. 29.

[22] Kunić, Mihovil. 1829. *Pyramidenfömiger Lusstgarten zu Varasdin in Croatien, des Herrn Anton Pusst*, Allg.d.G.Z. br. 23.

[23] Kunić, Mihovil. 1834. *Rhapsodien über Gärtnerei, Anlagen, Obstbaumsuch und Landwirtschaft in Croatioen*, Allg.d.G.Z. br. 33.

[24] Kunić, Mihovil. 1831. *Der garten zu Rechicza in Croatien*, Allg.d.G.Z. br. 40 i HDA, Obitelj Drašković, Gospodarstvo Rečica, kutija 80, br. 39.

[25] Kunić, Mihovil. 1832. *Neu angelegter Garten des Herrn Ernesst Reddi*, Allg.d.G.Z. br. 50.

[26] HDA, Obitelj Drašković, Varia, kutija 120.

[27] HDA, Obitelj Drašković, Gospodarstvo Božjakovina, kutija 71.

[28] Botanički naziv ove topole je nejasan. Smatra se da je to vrsta *Populus deltoides*. Marshall

je spominje u svom djelu *Arbustum Americanum* 1785. kao *P. canadensis*. (Bailey, L.H. (1937) *The Standard Cyclopedia of Horticulture*, New York, The MacMillan Company, 2760.)

[29] Naziv je nesiguran jer ga neki autori upotrebljavaju i za *Populus grandidentata, Michx*., i za *P. tremuloides, Michx*. (Bailey, 1937: 2757).

[30] Ne može se točno utvrditi koja je to vrsta jer se varijetet *pendula* javlja kod sljedećih vrsta: *Populus alba var. pendula, Loud*., *P. canescens var. pendula, Hort*., *Populus tremuloides var. pendula, Schneid*. (Bailey, 1937: 2756 i 2757).

[31] *Populus quadrangulata* ne navodi se u dostupnoj botaničkoj literaturi, a Kunić je spominje kao veliku rijetkost. Osim u dva spomenuta vrta nalazila se i u Stubičkom Golubovcu. (Kunić, Allg.d.G.Z. br. 34, 1829).

[32] *Salix pendula, Moench = S. babylonica,* Linn. (Bailey, 1937: 3052).

[33] *Cornus mascula, Hort. = C. mas, Linn.* (Bailey, 1937: 854).

[34] *Pyracantha coccinea M. J. Roem. = Crategus Pyracantha, Sprach*. (Encke i dr., 1994: 467).

[35] S obzirom da među vrstama roda *Viburnum* postoje velike razlike, neki ih autori izdvajaju u posebne sekcije, a njih kao posebne rodove, npr.: *Opulus*, *Tinus*, *Lantana* (Šumarska enciklopedija II, 1983: 104).

[36] *Clerodendrum trichotomum Thunb. = C. serotinum, Carr*. = Volkameria japonica, Hort. not Thunb., Bailey str. 800.

[37] *Paliurus spinma-christi Miller = Paliurus australis Gaertn*. = *Paliurus aculeatus Lam*. = *Ziziphus Paliurus Wild*. = *Rhamnus Paliurus Linn*. (Bailey, 1937: 2436).

[38] *Taxodium distichum L. C. Rich*. = *Cupressus disticha Linn*. = *Schubertia disticha Mirabel*, (Bailey, 1937: 3314).

[39] *Chamaecyparis thyoides P.S.P*. = *Chamaecyparis thioides, Brit*. = *Chamaecyparis sphaeroides, Sprach*. = *Cupressus thyoides, Linn*., (Bailey, 1937: 730).

[40] Hennebo, Dieter, 1985. *Gartendenkmalpflege*, Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 280.

[41] Ibid.

[42] Ibid.

[43] *Pinus canadensis alba* nije poznat u dostupnoj literaturi. Prema Hennebu, *Pinus canadensis* sada je *Tsuga canadensis*, a nekadašnja vrsta *Pinus alba* sada je *Picea glauca* (Hennebo, 1985: 280).

[44] Rod *Cedrus* spada u porodicu *Pinaceae*, a rodu *Pinus* pripadali su nekada sadašnji rodovi: *Abies*, *Picea*, *Tsuga*, *Larix* (Hennebo) pa vjerojatno i današnji *Cedrus*.

[45] *Pinus pyramidalis Reum*. Syn. Pinus montana gracilis b. rotundata und Endl. Henk. u. Hochst., L. Beissner: Handbuch der Nadelholzkunde, Berlin 1909. str. 442 i dalje se ne može pratiti.

Formu *pyramidalis* imaju sljedeće vrste: *Pinus strobus* / *P. strobus var. pyramidalis*, *Hort*. = *P. strobus var. fastigiata Beissn*. / *Pinus sylvestris* / *P. sylvestris var. pyramidalis, Hort*. = *P. sylvestris var. fastigiata, Carr* (Bailey, 1937: 2638 i 2640). Dr. Šugar smatra da je to vjerojatno *Cupressus pyramidalis Targ. – Tozz*. što je stari naziv za *Cupressus sempervirens var. sempervirens* jer je sve bilo rod *Pinus*.

[46] Vilmorin-Andrieux et cie, (1896: 393), br. 1415, navodi da je *Mesembrianthemum pyropeum Haw*. novi naziv za *M. spatulatum Wild*., a to je *M. criniflorum Hout*. Encke navodi da je *M. criniflorum L.f*., stari naziv za *Dorotheanthus bellidiformis N.E.Br*. (Z Encke i dr., 1994: 259).

[47] HDA, Obitelj Drašković, kutija 63 (Ausweis 1485.).

[48] Kunić, Mihovil. 1833. *Der Schlossgarten zu Wuchin in Slavonien*, Allg.d.G.Z. br. 24.

[49] Šugar, Ivan. 1995. Dogradnja bez temelja, *Jezik*, god. 42., br. 3, str. 89-96.

Literatura

1. Bailey, L.H. 1937. *The Standard Cyclopedia of Horticulture*. New York: The MacMillan Company.

2. Balog, Z. 1995. Trakošćan i Klenovnik - dvije rezidencije Draškovića. U: *Kaj*, god. 28 (1-2), str. 81-92.

3. Belot, A. 1798. *Dictionnaire des arbres et arbustes de jardin.* Paris: Boards.

4. Beissner, L. 1909. *Handbuch der Nadelholzkunde*. Berlin: Paul Parey.

5. Brooks, J., Becket, K.A. i Everett, T.H. 1981. *The Gardner's Index of Plants and Flowers*. New York: MacMillan Publishing Company.

6. Davis, B. 1986. *The Gardener's Illustrated Encyclopedia of Trees and Shrubs*. Emmaus: Roadle Press Inc.

7. Domac, R. 1973. *Mala flora Hrvatske*. Zagreb: Školska knjiga.

8. Domac, R. 1994. *Flora Hrvatske*. Zagreb: Školska knjiga.

9. Tutin, T.G., Heywood, V.H. i dr. 1964.-1988. *Flora Europaea*, vol. 1-5. Cambridge: Cambridge University Press.

10. Hage, J. 1978. *Ukrasno bilje*. Zagreb: Mladost.

11. Hennebo, D. 1985. *Gartendenkmalpflege: Grundlagen der Erhaltung historischer Gärten und Grünanlagen*. Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer.

12. Horvatić S. 1954. *Ilustrirani bilinar*. Zagreb: Školska knjiga.

13. Jurčić, I. 1989. *Doprinos Mihovila Kunića upoznavanju stanja i razvoja vrtne umjetnosti sjeverne i zapadne Hrvatske u prvoj polovici XIX stoljeća*. Magistarski rad. Zagreb: FPZ.

14. Jurčić, I. 1993. Tragom nastanka i sudbine povijesnog perivoja Rečica grofa Janka Draškovića. U: *Kaj,* god. 26 (1), str. 61-63.

15. Jurčić, I. 1998. Sjaj i bijeda perivoja u Božjakovini. U: *Kaj*, god 31(3-4), 97-120.

16. Krüssmann, G. 1981. *Die Baumschule*. Berlin/Hamburg: Paul Parey.

17. Krüssmann, G. 1976. *Handbuch der Laubgehölze*. Berlin/Hamburg: Paul Parey.

18. Krüssmann, G. 1983. *Handbuch der Nadelgehölze.* Berlin/Hamburg: Paul Parey.

19. Kunić, M. 1829. *Neue Angleter Lustgarten zu Agram in Croatien*, Allgemeine deutsche Garten-Zeitun, 47, 48, 49, 50, 51, i 52. Frauebdorf, Bayern.

20. Kunić, M. 1829. *Neu Angleter Garten in Tuskanacz nächt Agram*, Allg.d.G.Z., 44 i 45.

21. Kunić, M. 1829. *Grossen Garten mit interessanten Anlagen zu Brezovicza in Croatien*, Allg.d.G.Z., 38 i 39

22. Kunić, M. 1829. *Pyramidenfömiger Lusstgarten zu Varasdin in Croatien, des Herrn Anton Pusst*, Allg.d.G.Z., 23.

23. Kunić, M. 1830. *Veredlung und Vervolkommung des Berg-Garten zu Agram in Croatien*, Allg.d.G.Z., 26 i 27.

24. Kunić, M. 1831. *Neue Gartenanlage zu Varasdin in Croatien, des Herrn B. W. v. Müller doktor der Medizin,* Allg.d.G.Z., 29.

25. Kunić, M. 1831. *Der Garten zu Rechicza in Croatien*, Allg.d.G.Z., 40.

26. Kunić, M. 1832. *Neu Gartenanlagen des Herrn Erneste Reddi…*, Allg.d.G.Z., 50.

27. Kunić, M. 1834. *Rhapsodien über Gärtnerei, Anlagen, Obszbaumsucht und Landwirtschaft in Croatien*, Allg.d.G.Z., 23.

28. Lanzara, P. i Pizzetti, M. 1982. *Drveće*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

29. Le Guide de jardin. 1977. Drugo izdanje, Paris: Editions Atlas.

30. Logee's Greenhouses, *A Collection of Rare Plants*, katalog 1994-1996. Danielson, Connecticut.

31. Marshall, H. 1785. *Arbustum Americanum: The American Grove, or, an Alphabetical Catalogue of Forest Trees and Shrubs, Natives of the American United States*. Philadelphia: Joseph Crukshank.

32. *Pareys Blumengärtnerei*. 1958. Berlin & Hamburg: Paul Parey.
33. Rechter, A. 1958. *Manual of Cultivated Trees and Shrubs.* New York: The MacMillan Company.
34. Stangl, M. 1970. *Raskošno bogatstvo trajnica*. Zagreb: Mladost.
35. Šilić, Č. 1973. *Atlas drveća i grmlja*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
36. Šugar, I. 1990. *Botanički leksikon*. Zagreb: JAZU.
37. Šugar, I. 1995. Dogradnja bez temelja. *Jezik*, 42 (3). Hrvatsko filološko društvo, s. 89-96.
38. Šugar, I. 2008. *Hrvatski biljni imenoslov*. Zagreb: Matica Hrvatska.
39. *Šumarska enciklopedija*. 1980., 1983., 1987. Zagreb: JLZ.
40. *Taylors Guide to Trees*. 1987. Boston: Houghton Mifflin Company.
41. *The European Garden Flora*. 1989. Cambridge: Cambridge University Press.
42. Vilmorin-Andrieux et cie. 1896. *Vilmorin's Blumengärtnerei*. Berlin: Paul Parey.
43. Wyman, D. 1986. *Wyman's Gardening Encyclopedia.* New York: MacMillan.
44. Ungar, S. i Regula-Bevilacqua, Lj. 1989. *Vodič kroz Botanički vrt*, Treće izdanje. Zagreb: Hrvatsko ekološko društvo.
45. Encke, F., Buchheim, G. i Seybold, S. 1994. *Zander Handwörterbuch der Pflanzennamen*. Stuttgart: Eugen Ulmer.
46. Zasche, I. 1989. *Park Jurjaves,* reprint izdanje. Zagreb: Mladost.
47. *The Plant List* je popis svih poznatih sorti biljaka, verzija 1, izdanje prosinac 2010. Dostupno na: *http://www.theplantlist.org* .

THE FLORAL COMPOSITION OF CERTAIN GARDENS OF NORTH-WEST CROATIA DATING FROM THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

(A contribution to the Restoration of Historical Gardens in Croatia)

By Ivana Jurčić, Zagreb, and Mirjana Jakčin Ivančić, Daruvar

Summary

The paper shows results of the study and analyses of related plants which are represented in thirteen parks and gardens of the north-west Croatia dating from the first half of the 19th century.

The related plants are systematically put into groups according to their morphological characteristics, put into tables under their old original and new correct Latin names, and according to the parks and gardens in which they have been found.

The explorations have shown which plant species were used at that time in that area and which ones were prevailing in the majority of parks and gardens, giving them a specific and recognisable appearance.

Deciduous plants were used far more than the coniferous ones, together with many flowering bushes and perennial plants, roses, pelargoniums and succulents.

Key words: garde; floral compositio; north-west Croatia; 19th century.

Prijevod: autorski

11. HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS (II.)

U ovom dvobroju, 1-2/2019., donosimo preostalih pet putopisa (od izabranih trinaest) *s 11. natječaja za hrvatski književni putopis* iz 2017. U sklopu Dana Franje Horvata Kiša, natječaj tradicionalno raspisuju *Kajkavsko spravišče* iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor. Riječ je o radovima koje je za kontinuiranu objavu u *Kaju* (uz osam nagrađenih, objavljenih u br. 5-6/2018.) izdvojilo ocjenjivačko povjerenstvo (u sastavu: †prof. dr. sc. Joža Skok, predsjednik, dr. sc. Ivo Kalinski, dr. sc. Božica Pažur, Darko Raškaj, pjesnik). Donosimo ih abecednim redom prezimena njihovih autora: *Željko Bajza* - IME JE DOPUTOVALO; *Radovan Brlečić* - ZADNJI DAN (Još jednom, samo nakratko, djelićem Horvatovih istarskih putih); *Marija Drobnjak Posavec* - Z BRDA Z DOLA PAK V RAVNICE; *Đurđa Lovrenčić* - VETERNICA (Kako je iz Zbirke kartografskih znakova nestala vrba); *Igor Šipić* - IZNAD SVEGA ZAKON OTVORA. Valja podsjetiti: *Dani Franje Horvata Kiša* utemeljeni su u Loboru 23. rujna 2006. – na sâm dan rođenja književnika moderne, putopisca F. Horvata Kiša, uz njegovu 130. obljetnicu. Organizator je stručno-znanstvenog dijela te manifestacije (prije svega, prvoga u nas, od 2007. - NATJEČAJA ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS), *Kajkavsko spravišče*, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba. Suorganizatori i domaćini jesu loborska udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* i Općina Lobor. Riječ je o književnoj manifestaciji koja od 2007., na republičkoj razini, kreativno promiče i revalorizira PUTOPIS u njegovoj književnopovijesnoj i suvremenoj dijakroniji. Središnji dio njezina programa, uz proglašenje putopisnih laureata, tradicionalno se održava u Loboru, rodnom mjestu Franje Horvata Kiša. Pokrovitelji su Ministarstvo kulture RH i Krapinsko-zagorska županija. Uz kvalitativno *obogaćivanje korpusa suvremene hrvatske književnosti* – cilj je programa *afirmirati Lobor kao hrvatsko središte putopisa.* Podsjećamo na **rok** raspisanoga ***13. natječaja za hrvatski književni putopis: 5. srpnja 2019***.

(Uredništvo)

IME JE DOPUTOVALO

Željko Bajza, Zagreb

Ono što se u Jalžabetu vidi i iz aviona i s ceste, a ipak je najveća tajna, namamilo je arheologe. “Krtice” iz varaždinskog muzeja raskapaju njive podno umjetna brda, višeg od najviše kuće u selu. Našli su ostavštinu starijeg željeznog doba, ali znanstvenjački suzdržano još ne pripisuju ostavštinu ni očekivane grobnice ni jednom narodu. A starosjedioci su već o Gomili, kako zovu brdo-humak, svoje ispričali, prepričali, dopričali: čudo zemlje, a tko bi drugi, utabalo je čudo Turaka! Nekog su svog vojskovođu tako otpratili na onaj svijet što je svaki Turčin kapu zemlje donio, a niti se zamisliti ne da kakva je to vojsketina bila kad je cijelo bespuće zemlje nagrabila kapama u toliku izraslinu. A koliko bi tek trebalo biti brdo novca, misle trezveni arheolozi, kojim bi oni mogli namiriti istraživanje Gomile! Nije im teško zamisliti ni kako bi to čudo zemlje pljusnulo, urušilo se kad ga ne bi prethodno nadmudrili, smišljajući strategiju kopanja. Već su pokušali šezdesetih godina prošlog stoljeća prethodnici današnjih istraživača (a ti su trezveno, eto, tek u podnožju najvećeg izazova) doznati štogod odozgo, no stali su pred kamenim platoom kojim je Gomila nadjevena i zato još ne znaju čiji je grob, ostaci kakvih kultnih običaja su na dnu brda... O Turcima i ne razmišljaju, jer okolni manji humci upućuju na mnogo davnije im pretke (profesor Josip Horvat nagađa o nekom ilirskom plemenu), ali tko bi razuvjerio seoske pripovjedače koji u Gomili zamišljaju čak i tursku - zlatnu kočiju!

I legende putuju cestom, usput se skrase u uhu zahvalna slušača, pa ako je taj još i govorljiv, lako će priči poželjeti sretan put u susjedovo pamćenje. Ne šuti li rado ni susjed, selit će zanimljivost još dugo i živjeti sretno u glavama pričalica i radoznalaca, zakucati tako i na okno zapamćenja onoj starici iz Kelemena koja je, na sreću, ne odnosi u grob. Pozorno je sluša učiteljica Vjera Ladika, možda nekog tjeskobnog dana što je osvanuo još za posljednjeg rata, i potom njome zaokuplja pažnju svojih đaka. Pažljivi Josip Horvat iz tog seoskog razreda, profesor povijesti

u susjednom mjestu Jalžabetu, i sam rado kazuje svojim đacima baš tu - o imenu sela Kelemena - legendu koja je, čini se, cestom doputovala iz stvarnosti.

Onim putom koji još u rimsko doba vodio iz Udina za Sirmium i sretao usput, vodeći ka Dravi, baš to selo u kojem još uvijek putnike prema Varaždinu Crkva svetog Klementa mami da zastanu i pitaju starosjedioce zašto im je selu baš ime Kelemen, a legenda govori da su nazivu kumovali ni manje ni više nego - Ćiril i Metod! Zgoda je prava što je toliko prepričavana ta legenda do slova sasvim povijesno moguća. Evo kako...

Pokrštavajući moravske Slavene po nalogu velikomoravskog kneza Rastislava, "slavenski apostoli" zamjerili su se njemačkim biskupima i stoga ih je papa pozvao u Rim da mu se opravdaju. Kako bi što uvjerljivije dokazali da ne šire lažno kršćanstvo, ponijeli su i neke relikvije, legenda kaže kosti pape Klementa. Odakle im? Navodno je jedan od braće kao mladić službovao Hersonezu, na poluotoku Krimu, a Rimljani su baš na taj Hersonez slali svoje izgnanike.

I papa je Klement sto godina prije misije Ćirila i Metoda prognan tamo zbog crkvenih previranja. No vremena su se promjenila i nekad izopćenom Klementu i njegovu djelu - baš tada kad su braća polazila na put u Rim, iz Kostela na Balatonu – obnavlja se značenje, pa su se stoga i misionari uzdali u te relikvije. Klement je čak postao moderan, mnoštvo crkava je nazvano njegovim imenom (i Ćirilov grob se napokon čuva u Crkvi svetog Klementa u Rimu). Legenda, dakle, kaže da su se Ćiril i Metodije zaustavili u selu koje se danas naziva Kelemen upravo zato što su u njemu ostavili neke Klementove kosti. A mjesna se crkva, koja je vjerojatno naslijedila nekadašnju rimsku, doista i naziva po tom kult-svecu.

Širokom krošnjom pogled s ceste danas zastire dugovječna lipa, a čuva sveti Florijan ukipljen sred brežuljka na kojem Crkva sv. Klementa šuti, stari i propada. Ni zvonara nema, orgulje polomljenih tipki nikoga više ne zanose, ali je baš taj muk narušen samo seoskim pripovijedanjem zagolicao seosku dječurliju. Klementove su se kosti u kelemenskom prepričavanju pretvorile u neko blago i djeca su smislila kako ubiti dokolicu čekajući sat vjeronauka - crkveni je pod ostao bez komada središnje kamene ploče. Tko zna čime su ga uspjeli mali prefriganci razbiti, no blago nisu našli, jer ih je ispod tog vidljivog iznenadio tek novi kameni sloj i bučna porcija prijekora... Čuvarica crkvenih ključeva (župnik je čitavog tjedna u svom župnom uredu u Jalžabetu) Milka Špoljarić tek je naknadno shvatila djetinju nakanu čuvši oko crkve priču iz koje su iščezle papine kosti, ali je napetost preživjela u verziji o bijelim fratrima koji su baš ispod tog svetog zdanja "zakopali svoje dragocjenosti bježeći od Marije Terezije".

Ljudi i njihove ćudi ipak radije preskaču u svojim pripovijedanjima takve učene teme kakve nagovještava i legenda o Kelemenu i papinim kostima (nije

li, doista, tako logična kao da ju je smislio netko vičan povijesnom promišljavanju) pa moguće izigravaju vickastim. Draže je stoga i Milki Špoljarić nasmijavati namjernike onom anegdotom o podrijetlu nadimka susjednog sela kojemu je službeno ime Imbriovec. Kelemenjani, Jalžabečani i svi ostali starosjedioci okolnih sela Imbriovec nazivaju Bedovo. – To vam je od bedaki, jer veliju da je tam na tornju zrasla trava i onda su ljudi gore vlekli bika da ju popase. Šaljivčine još dodaju da ni Jalžabet nije nazvan po svetoj Elizabeti (naški, Jalži), zapravo kćeri nekog mađarskog vladara, već po svakodnevnom uzviku gospodara austrougarskih koji su svoje brbljave žene tako tjerali na spavanje: Jalža, bet!

Toliko je sve varljivo nad zemljom - za koju se u Jalžabetu još nisu sporazumjeli je li zagorska ili podravska - da nema zašto taj čovjek koji se šali na svoj račun nadijevajući si ulogu "zemljostrugara" zavitlati u nevjericu koja ga pušta i na drugu stranu jave - kao u slučaju zlatne kočije, za svaki slučaj ne škodi stoga reći "Vrag bi ga znao"!

Zlato je i prije desetak godina obasjalo znatiželju nekog austrijskog policajca i taj je u dvorac Jalžabet - čiji 250 godina stari zidovi danas sklanjaju Dom za starije osobe - tri, četiri puta dolazio kuckati po zidovima, jer mu je neka rođakinja, koja je u dvorcu boravila, šapnula da bi kod jednih vrata moglo biti dragocjenosti. Sjećaju se tih uzaludnih kuckanja direktorica i šef računovodstva doma Ivanka Koren i Đuro Krelja, a ni oni ni učitelj Horvat ne vjeruju u ikakvu ostavštinu, barem ne posljednjih vlastelina, nakon Somogya, Bedekovića, Kuševića.

Kakvo bi zlato u zidovima pohranila prije deset godina preminula barunica Heda Jordis, posljednja stanarka dvorca koju je otamo iselio minuli režim ostavivši ju gotovo bez ičega! Ostarjela se gospođa Heda, koja je "pušila Drinu kak smuk" hranila zaradom od violine što ju je svirala u varaždinskom orkestru, skromno se katkad odazvala pozivu na ručak ili večeru Jalžabećanima. Oni su je uvijek cijenili i rado s njom ćaskali uz domaću šljivovicu, najviše o dvorcu. I o platani koja se u dvorištu razrasla već osam i pol metara u promjeru, a zaštitari prirode čuvaju je, sada šuplju, kao najstarije plemenito stablo u Hrvatskoj. Pretpostavke o dugovječnoj platani ne potiču samo iz predaje: da su ju zasadili još križari nije sasvim ludo povjerovati, ako se zna, kako podsjeća profesor Horvat, da su od sto čuda koje su na Istoku križari u Europu donosili i platane. A vrlo je vjerojatno da su se Zagorjem vraćali iz svojih masovnih pohoda. No, jesu li lokalni veseljaci, kako se priča, baš tu platanu voljeli zasjesti, raspoloženi joj se na debele grane uspentrati i dugo u noć tako kartati - vrag bi ga znao!

ZADNJI DAN

Još jednom, samo nakratko, djelićem Horvatovih Istarskih putih

Radovan Brlečić, Sveti Ivam Zelina

Iza ovog pomalo simboličnog naslova krije se putopisni spomen na završetak landranja dvojice putopisaca istim Istarskim putima. Landrali su u razmaku od sto godina pa njihovi opisi v*iđenog i doživljenog* istovremeno oslikavaju i djeliće tadašnjosti, sadašnjosti, ali i prošlosti Istre.

Franjo Horvat Kiš nije, kako bi se to možda iz naslova putopisa *Istarski puti* dalo zaključiti, putovao čitavim Istarskim poluotokom; od uvale Preluka na istoku do uvale Muggia na zapadu i od planinske visoravni Ćićarije na sjeveru do rta Kamenjaka na jugu. Odredivši pravac i svrhu svog landranja već prvom rečenicom u putopisu: „*Tako se uputih u Istru svom hrvatskom narodu u pohode*", Horvat je putovao samo onim njegovim dijelom u kojem je živio istarski čovjek zanesenim idejom narodnog preporoda. Landrajući Horvatovim putima, ja se nisam u svom putopisu *Istarski puti opet i iznova, putopis o putopisu – uz stogodišnjicu putovanja Franje Horvata Kiša* bavio (zbog drugačijih društveno-političkih odnosa) istarskim čovjekom na način kako je to činio Horvat, već sam putovao kroz njezinu prebogatu povijest. Nakon što sam priču o Istri zaokružio drugim putopisom, onim u kojem putujem dijelom Istarskog poluotoka kojim Horvat nije, teška se srca opraštajući od putopisanja o Istri, odlučio sam da još jednom, ovim, svojevrsnim putopisnim hommageom, podsjetim čitatelja na landravca Horvata i naše zajedničke istarske pute. Za tu putopisariju mogao sam izabrati bilo koje od mjesta koje smo pohodili, jer ta čarobna bijela, siva, crvena zemlja, a ja dodajem i modra, ma koliko da puta prošao njome, putopiscu dok hodi bilo svojim, bilo Horvatovim, bilo mojim ili nekim drugim putima, uvijek iznova ponudi nešto novo, još neviđeno. Mogao sam, recimo, još jednom prolandrati nekim od sedam castelliera (utvrđenih srednjovjekovnih kamenih gradića),

čija se postojanja broje od prahistorije, ili jednim od dva velika gradska središta tisućljećima stara, ili kakvim mjestom, selom ili zaseokom. Ili otići još jednom na Ćićariju, koju je Horvat doživio kao *beskrajno sivo kamenito more,* a meni je kao i njemu *„strahovito lijepa i uznemiruje me u duši"*, ali je istovremeno i uspavana Trnoružica i puna mogućnosti i *brižna. „Brižna ti je Ćićarija lipi moj čovik, jer mladih ni, pa ju nima 'ko kosit"*, zdravorazumski zaključila je jedna bakica dok okopava komadić škrte zemlje na ulazu u Brgudac, ne dižući pogleda sa svog *dela*. Brgudac, gotovo napušteno selo, 747 metara visoko nad morem s još uvijek vidljivim tragovima triju ofenziva (porušene i napola spaljene kuće) koje je, nakon kapitulacije Italije, Wermacht poduzeo protiv istarskih partizana i stanovništva na Ćićariji. Ili sam za ovo kratko spomenarsko putopisanje mogao odabrati čudesno i plodno Čepićko polje, stisnuto između Učke na istoku i pobrđa središnje Istre na zapadu, na kojem je u Horvatovo vrijeme bilo malarično jezero. *Na uzvisinama nad jezerom i uz obalu jezera, idući u krug utvrđeni su gradići; Plomin stara Ilirska Flanona, biskupski Pićan, Čepić, Kršan, jedno od glagoljaških središta i Kožljak grad.* Iako se Horvat u svom putopisu mnogo više bavio tadašnjošću namjeravao je (da je imao više vremena i našao prijevoz) odavno ruševnom Kožljaku u pohode. Tada bi iz Kršna navratio i do obližnjeg Plomina, jednog od najstarijih utvrđenih gradića u Istri, koji je još u 19. stoljeću bio važna luka na Kvarneru. U tom je biseru srednjovjekovnog graditeljstva pronađen natpis ispisan glagoljicom, poznat kao Plominska ploča, jedan od tri najstarija spomenika hrvatskog jezika. A danas? gotovo napuštenom i ruševnom, susjedstvo mu čini termoelektrana na ugljen s preko sto metara visokim dimnjakom. Svog posljednjeg dana landranja Horvatovim putima obišao sam ga po tko zna koji put, jer, putujući prema Rijeci ili prema Puli cestom uz more, nedopustivo je ne zastati i ne zaći u njegove sjenovite uličice, među njegove više-manje ruševne palače.

No ja sam odabrao Medulin. Zašto baš Medulin? Osim što u njemu Horvat završava svoje putopisanje, naslovom svog posljednjeg poglavlja - *Zadnji dan* - gotovo da proročanski najavljuje početak niza presudnih događanja u 20. stoljeću, ponajprije značajnih za Istru i Hrvatsku. Usto, u svim mojim landranjima, ne samo Horvatovim putima, Medulin uz Pulu zauzima posebno mjesto. Zato ću se, unatoč tome što zadnji dan svog landranja Horvatovim putima nisam proveo u Medulinu, već putujući od Pule do Voloskog, još jednom vratiti Medulinu, no ovaj put, dijelom, i kroz fikciju.

Jednim kasno srpanjskim jutrom davne i tragične 1914. u mjestašcu starih kamenih kuća okupljenih na padini i udaljenim od mora; domovima arsenalskih radnika, težaka i ribara, smještenim usred dubokog morskog zaljeva, kojem je ulaz okrenut Kvarneru, Franjo Horvat Kiš završava svoj putopis. Ukrcavši se na

Medulinskoj placi u poštansku karjolu krenuo je put Pule. Ne onim kao iz puške ravnim drumom koji i danas okružuju plodna polja između Medulina i 9 km udaljene Pule i koji vodi ravno u središte Pule, već vozeći uokolo, obilazeći, kako to uostalom revno radi carska i kraljevska poštarska služba, urede u Ližnjanu, Šišanu i Šikićima.

Ušavši u Pulu Šišanskom cestom, karjola prolazi mimo kućnog broja 24, tradicionalne kamene prizemnice u dijelu grada u kojem nema klasicističkih, secesionističkih ili inih palača nalik onima u Beču (istina, nešto manje raskošnih, što je pak ovisilo o položaju njihova vlasnika na hijerarhijskoj ljestvici vojne ili civilne vlasti) koje su po Puli počele nicat od sredine 19. stoljeća kao gljive poslije kiše, nakon što je admiral Hans Birch Dahlerup (Danac u službi Monarhije) dobio zadatak da od Pule i prostranog dobro zaštićenog Pulskog zaljeva stvori glavnu ratnu luku austrijske carevine. U toj skromnoj prizemnici, vlasništvu Josipa Krmpotića, bila je tiskara. Svaka od tri starosjedilačke nacionalnosti u tada kozmopolitskoj Puli tih je predratnih godina imala glasilo na svom jeziku. Tiskane su tu dnevne novine Polaer Tagbllat na njemačkom, Il Gazzetino di Pola na talijanskom i tjednik Naša sloga na hrvatskom jeziku. Gotovo godinu dana nakon što je Horvat prošao pored Krmpotićeve tiskare, Krmpotić je počeo i izdavanjem Hrvatskog lista, dnevnika koji je do tada izlazio u Trstu. No, ta je skromna prizemnica zadnje tri i pol ratne godine bila i sastajalište članova Narodnog vijeća za Pulu i predstavnika Narodnog vijeća iz Zagreba. U njoj su oni pripremali preuzimanje vlasti i imovine brzo nestajuće Austrougarske i osnivanje (nikada priznate) države Slovenaca Hrvata i Srba, a prvih šest prosinačkih dana 1918., od predaje flote K.u.K. Kriegsmarine, ratne luke i grada Narodnom vijeću do uplovljenja talijanskih ratnih brodova u Pulsku luku (čime su raspršeni snovi o vlastitoj državi), u njoj je bilo i svojevrsno sjedište tada jedine civilne i vojne vlasti u kaotičnoj Puli.

Preko Gardina, središnjeg gradskog trga na kojem su upravo zasađene u četveroredu (baš primjereno vojničkoj Puli), mladice ladonje, one iste što su danas stoljetne, koje od kada ja pamtim pulski korzo, dakle od šezdesete godine prošlog stoljeća, za vrućih srpanjskih i kolovoških dana pružaju koliki-toliki hlad onima što neumorno „putuju "u krug od Zlatnih vrata, tog bisera antike čijem se skladu, rišući ga, divio i sam Michelangelo, do Divić-grada – čuvene Arene, jedne od šest najsačuvanijih i najvećih između 200 „preživjelih" i razasutih diljem nekadašnjeg Rimskog Carstva, Horvat se uputi na štacijun – željeznički kolodvor s kojeg će ga Društvo južnih željeznica, prugom preko Ćićarije, Krasa, Divaće i Trnovo-Bistrice (danas Ilirske Bistrice), iz Istre ponovno vratiti u Istru u Matuljima. Prvoj stanici na istarskom tlu, od kuda je i krenuo landrati Istrom. Iz Matulja se nakon lentovanja, kako kaže sebe radi, preko Rijeke (koje li besramnosti - ne iz hrvatske, već ugarske !) vratio u Zagreb. O svojim landra-

njima Istrom 1912. i 1914. (oba puta u srpnju) napisao je putopis zanesen raznolikošću i ljepotom istarskog krajobraza, ali i o pritisku talijanske iredente i jačanjem svijesti istarskog čovjeka o hrvatskom identitetu. Ideji koja se iz ondašnje Hrvatske preko Kastavštine i Učke nezaustavljivo širila priobalnom Liburnijom i dalje, uglavnom, unutrašnjošću.

Opisujući svoj zadnji dan u Istri, ne spominjući nadnevak, Horvat u prvoj rečenici zapita *štioca*: *Znate li gdje sam spavao?* U drugoj *(… s mnogo topline za ljude Istre koji govore hrvatskim jezikom i osjećaju se autohtonim Hrvatima)* daje odgovor*: „Kod popa Luke. Znate li, tko me je u san unjihao? Momačka hrvatska pjesma sa ulice izmiješana i isprepletena fijukom vjetra, što se ushučio oko kuće ove. A znate li, što me jutrom probudilo? Drevni hrvatski napjevi iz crkvice preko puta i neko sitno sićano zvonce kao grlo strnadke ptičice. To je pop Luka čitao misu s narodom svojim, a zvonce ga je ispomagalo.“* Pop Luka je don Luka Kirac, župnik u rodnom Medulinu; domoljub, prosvjetitelj, narodni zastupnik u Istarskom saboru, sakupljač narodnog blaga i publicista, kojeg su zbog ideja i djelovanja proganjale i austrijske, a kasnije i talijanske vlasti. Žandari su don Luku odveli i utamničili na spomen-dan sv. Jakoba, 26. srpnja. Toga je dana, ne znajući za sudbinu koja mu je navečer zadesila prijatelja, Horvat otputovao iz Medulina. Momačke hrvatske pjesme, koje su Horvata u san uljuljale večer prije, pjevali su medulinski sokolari uoči ferije sv. Jakoba. Na toj je proslavi muški zbor Hrvatskog sokola Medulin sa sokolskom limenom glazbom održao svoj pretposljednji koncert. Ubrzo nakon posljednjeg koncerta, održanog 28. studenog 1918., talijanske su vlasti zabranile rad svim sokolskim društvima u Istri.

Pedeset druge, možda treće, prošlog stoljeća, prvi sam put bio u Medulinu. Ratnu i poratnu generaciju zagrebačkih klinaca Društvo Naša djeca vodilo je na ljetovanje u kamp na poluotok Kašteja koji smo zvali Velika i Mala pineta. Velika i mala zato jer su to, zapravo, dva poluotoka (jedan veliki a drugi mali) spojeni međusobno uskom prevlakom, a pineta, jer su obrasli gustom i mirišljavom šumom pinije čiji je ljekoviti učinak odlično djelovao na zdravlje narušeno kroz poraće nedovoljno uhranjene djece. Kasnije sam se Medulinu vraćao nebrojeno puta. Šezdesete, prvi put nakon onog prvog ljetovanja, a onda redovito gotovo svake godine bar jednom. Prvo su to bili bezbrižni mladenački izleti iz Pule koja je tih godina bila moj drugi dom, a kasnije s obitelji, jer se svojevrsno proročanstvo popa Luke što ga Horvat spominje počelo ostvarivati već krajem pedesetih godina prošlog stoljeća, od kada se Medulin polako okreće turizmu, pa zagrebačke klince i klinceze na Velikoj i Maloj pineti zamjenjuju turisti. Okupirali bi preko ljeta oba borika šatorima i ponekom kamp prikolicom u kojima cvrčci (i to samo oni muški) oduvijek, na mareći za promjene, neumorno cvrče svojim cvrčalom u zatku, kada temperatura zraka pređe 25°, stvarajući istovremeno i milozvučnu

ritmičku melodiju i nesnosnu buku. U mojim uspomenama medulinski su cvrči zaštitni znak jedne i druge Pinete. Drugi zaštitni znak, koji je s obje pinete gotovo nestao, jest pinjola. Ogromno drvo velikih češera čije su koštice slasni zalogaji. Godinama kasnije otkrio sam *pessto genovese*. Divnu gurmansku deliciju od pinjola, maslinova ulja i bosiljka, odličan preljev preko tjestenine.

Obala obje Pinete je stjenovita. Na onoj okrenutoj vjetrovima iz III. i IV. kvadranta Jadranske ruže vjetrova stijene su gotovo uglačane tisućljetnim mlatom mora. Između gromada stijena komadići ravnih površina okupiranih tjelesima većine od nekoliko tisuća kampista koliko ih odjednom boravi na obje Pinete. S druge strane kamen je oštar, izbrazdan valovima bure i manje je gostoljubiv. Na toj strani je i Bijeca, prostrana pješčana uvala. Pružila se između najjužnijeg rta na Maloj Pineti i rta Malera na sjevernoj strani vanjskog Medulinskog zaljeva. O njoj Horvat piše: *„Tamo iza onog majura i mlina je uvala Bijeca. Tamo je krasno. Nigdje tako podesnog mora za kupalište. More je plitko, dno posuto bijelim, fino brušenim pijeskom, a usred mnogog isparivanja vrlo bogato solju. Sve su to odlike morskog kupališta, kojih nema ni jedno kupalište na Kvarneru. Stoga se gospodinu Luki srce raduje nad budućnošću Medulina.*"

Šezdeset i toliko godina nakon mog prvog medulinskog iskustva sjedim na istom mjestu na kojem je Horvat, vjerojatno podvinutih nogavica gacao plićakom. Meni noge nisu u moru, jer i ovdje je obala negostoljubiva, oštra kamenita, *škrape,* kažu domaći, i niska, a dno muljevito. Takva je bila oduvijek na čitavom dijelu unutrašnjeg Medulinskog zaljeva. Usto je bila i pusta. Od Vižule, poluotoka desno od mjesta na kojem sjedim, sve do Velike pinete s lijeva, koja zajedno s Malom dijeli Medulinski zaljev na vanjski i unutarnji. Bila je, kažem, jer pred koju godinu naspe općina more od ovog mjesta do Velike pinete i sagradi velebnu rivu s lijepom šetnicom, pristanima za nautičare i komunalnim vezovima za brodice domaćih. U međuvremenu se i Medulin spustio od današnje župne crkve, one s dva tornja, jedne od dviju u Istri, niz onu svoju padinu sve do mora. Prvo do dna zaljeva, a onda se proširio i bočnim stranama zaljeva. Izmijenila se tako višestoljetna slika nekada puste panorame obale zaljeva. Usto, mnoge stare kamene kuće Medulina zamijeniše vlasnike. Preko ljeta i o blagdane nahrupe u njega turisti. I oni što su im nekadašnje težačke kuće postale kuće za odmor i oni što ljetuju po hotelima, kampovima ili apartmanima. I svima je danas sasvim svejedno zove li netko onu napasnu, bijelu kreštavu i proždrljivu pticu, galeb ili die Möve. Vraćena je duša i onim kamenim kulama što ih gledam na *predžbi* (kako Horvat naziva komadić kopna zbog kojeg je poluotok poluotok, a ne otok) kojom se hodi na Veliku pinetu, godinama zapuštenim, koje su nam kao djeci raspirivale maštu. Nekadašnji mlinovi na vjetar u koje su brodovima dovozili žito na mljevenje s čitavog područja Kvarnera, dobili su na radost djece (i onih što se još

osjećaju djecom) ponovno jedra. Za vjetrovitih dana, što je ovdje često, uživaju šetači krcatom rivom i mnogobrojni kupači na Bijeci s druge strane one *predžbe,* u prizoru u kojem bijela krila u beskonačnoj utrci love jedna druge, ali se nikada ne sustignu. Zamišljen nad tom lamentacijom pomalo izgubljenog smisla u novom turističkom dobu, iako će i danas preko dana Bijeca biti prepuna kupača, a riva navečer šetača, svrnem ponovno pogled na Vižulu. I srce mi, rečeno u Horvatovom i don Lukinom duhu, dakle lirski i domoljubno, zaigra. Čari Vižule otkrio sam sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća skupljajući na njezinom sprudu crne i bijele kamenčiće nevjerojatno pravilnih oblika što ih more stoljećima plavi, kao da ih milostivo vraća kopnu. Djelići su to potopljenih crno-bijelih mozaičnih podova velebne vile okrenute jugozapadnom zapadnom suncu, koju su stari Rimljani sagradili u I. stoljeću tik uz more. Za cara Konstantina Velikog, bila je carska i uz nju je vezana legenda o ubojstvu zbog izdaje i preljuba, careva sina Cripsa. Legenda o Cripsu je uprizorena i izvodi se tokom ljeta u tom autentičnom prostoru. Inače, čitava Vižula je veliko i bogato arheološko nalazište, svjedočanstvo o životu u Medulinskom zaljevu od prahistorije.

I Premantura što ju gledam na drugoj strani zaljeva, zaklonjenu bujnim, vazda zelenim raslinjem, zbog svog strateškog položaja u Horvatovo doba opasana žicom i betonom, doživjela je isti, ili zeru manje atraktivni, preobražaj od susjednog Medulina s kojim dijeli dugačku, razvedenu i prelijepu obalu koja se proteže duž Medulinskog zaljeva i zaštićenog krajolika čarobnog Premanturskog poluotoka, pa su tom dijelu turistički PR-ovci s pravom nadjenuli naziv Medulinska rivijera. Premanturski poluotok završava rtom Kamenjak, najjužnijom točkom Istarskog poluotoka, nedaleko kojeg na usamljenoj hridi stoji svjetionik Porer, kamena kula kao da izranja iz mora, dio sustava svjetionika koji već zamalo dvjesto godina noću sigurno vode brodove duž istočne obale Jadrana. Između Porera i poluotoka Premanture otočić je Fenigula. Za naute što plovi duž zapadne obale Istre put Kvarnera ili putnika što hodi duž Premanturskog poluotoka putovima od pamtivijeka prvi od 11 otočića Medulinskog arhipelaga. Na Feniguli je stotinjak okamenjenih otisaka stopala davno izumrlih dinosaura iz doba krede. Najveće je to nalazište u Europi. Ostavili su oni tragove i preko puta na kopnu. Milenijima poslije poluotok su naselili Iliri, a kasnije i Rimljani. Ostaci triju ilirskih utvrda i rimske vile u susjednom Pomeru svjedoče nam o ranom životu na poluotoku. U 15. stoljeću Uzorita Serenissima, stoljećima vladarica istočne obale Jadrana, naselila je poluotok pred Turcima izbjeglim Hrvatima iz zaleđa Dalmacije.

Raspredajući o prošlosti i uspomenama zaboravio sam zapisati kako sam i zašto tog jutra, neposredno prije povratka svom prvom (ili ipak drugom domu, jer Istru koja mi je i *medežija* – ljekarija, također držim svojim domom) dospio na kameni zidić pored stare Mižerije, još do nedavno istinski autohtone istarske

oštarije. U nju baš i nisu zalazili bučni, od sunca porumenjeni turisti. No, od nedavno, kao danak masovnom turizmu, zaposjedaju ne tako davno dograđenu veliku i natkrivenu terasu na kojoj ispijaju hektolitre piva. Jedina mi je utjeha što za zimskih mjeseci uz njezino *ognjišće* domaći još kartaju briškulu i igraju *moru,* neobično žustru i bučnu igru prstima. Za razliku od Horvata koji je zadnjeg dana landranja iz Medulina krenuo put Zagreba iz Pule, ja sam tog jutra put Zagreba krenuo iz Pule preko Medulina. Neuobičajen put, jer je negdje na pola puta između Pulskih Gardina i Medulinske place kružni tok koji bi me obilaznicom odveo do priključka na Istarski ipsilon – suvremenu autocestu (djelomično još u izgradnji) ili do one ceste (kojom sam tog dana nešto kasnije i krenuo), što povezuje Pulu s Rijekom. Ona u svom prvom dijelu prolazi kroz unutrašnjost Istre, a u nastavku obalom kao svojevrsna lungo mare - čarobna panoramska cesta, kojoj je lijeva strana (vozeći se prema Rijeci) ukopana u strminu Učke, a desna raskriljena Kvarneru. Njegovim otocima nasuprot, nekada možda mitskim Apsirtidima, Rijeci, Krku, Vinodolu i Velebitu. S vremena na vrijeme u pokojem oštrom zavoju cesta blagonaklono dozvoli vozaču pogled na gotovo cijelu Liburniju s niskom klasicističkih bisera i srednjovjekovnih kašteljera. A onda se opet vrati pogledu na Cres, Lošinj i Unije.

Od spomenutog kružnog toka časkom sam stigao do parkirališta uz Mižeriju, ne udaljujući se pritom odviše od pravca svog puta prema Rijeci i Zagrebu i u jutarnjoj osami sjeo uz more, kako bi u mislima uobličio ovo putopisanje.

Na putu za Medulin nisam prošao kroz Šišan i Ližnjan, jer sam umjesto da produžim ravno na kružnom toku krenuo desno prema Premanturi kako bi koji kilometar dalje na slijedećem zašao na onu drugu cestu što iz centra Pule vodi u Medulin. Ne, naravno da nisam zalutao. Očaran, za razliku od Horvata, vremenom i svakim oblikom velebne ostavštine, K.u.K Monarhije, ponajprije one u Puli (ma tko što o Monarhiji mislio u nekom drugom kontekstu) i njezinoj okolici, naprosto sam morao kao i svaki put pri odlasku iz Pule, obići ponešto od tog graditeljskog, tehničkog, umjetničkog i inog nasljeđa. A ono je doista ogromno. Mornaričko groblje, Mornarička crkva, Mornarička knjižnica, Mornarički opservatorij, arsenal, vile, javne zgrade,…

Odlazeći tog jutra iz Pule nisam odolio da se ne provezem duž Gardina kako bi prošao mimo kuće Janka Vukovića Podkapelskog, admirala K. u. K. Kriegsmarine, posljednjeg zapovjednika bojnog broda Viribus Unitis i prvog i jedinog zapovjednika flote novostvorene države SHS. Ne napuštajući prema pomorskoj tradiciji tonući Viribus Unitis, Podkapelski je nestao u mutnom moru Pulske luke zajedno s nikada točno utvrđenim, no nesumnjivo većim brojem (procjene idu od 50 do 400) članova svoje posade. Od njegove tragične smrti Istrom je vladalo čak šest država od kojih je pet imalo dovoljno valjan razlog

da u dvorištu te kuće na početku Istarske ulice, postavi admiralovu bistu. No nije mu postavljena čak ni spomen-ploča. Jedini spomen na njega i utopljene mornare skromna je spomen-ploča na kapelici Mornaričkog groblja. Čudan je zapravo taj odnos prema velikanima iz vremena Monarhije. U Puli je službovao admiral Tegetthof, Mariborčanin po rođenju. Iz nje je s eskadrilom brodova, čije su posade činili u velikom broju i Hrvati, krenuo u Višku bitku. Svladavši 20. srpnja 1866. u Viškom kanalu daleko nadmoćniju talijansku flotu, Tegetthof je obranio Dalmaciju. Tko zna kako bi se povijest istočne obale Jadrana dalje razvijala da 24 tisuće tona ratnog brodovlja K. u. K Kriegsmarine nije pobijedilo čak 68 tisuća tona brodova talijanske mornarice. Spomenik slavnom Tegettofu na brežuljku Monte zaro u središtu Pule i svjetionik u luci – replika Viškog spomen na Višku bitku krasili su Pulu sve do ulaska Talijana u nju. Spomenik su Talijani predale Austrijancima i on danas ponosno stoji na istoimenom trg u Grazu, a svjetionik je srušen. Kasnije države nisu našle razloga da obilježe tu veliku i ključnu pomorsku pobjedu.

Iako su Pulske ulice u središtu grada već od ranog jutra zakrčene vozilima turista nije mi trebalo odviše vremena da se od Gardina probijem prema Šišanskoj cesti. Dok sam vozio mimo stare gradske bolnice građene u vrijeme Monarhije još sam u mislima zaokupljen zlom sudbinom prve hrvatske flote nakon gotovo tisuću godina, preuzete od umiruće dvojedne Monarhije. Nalazim neke simbolike u propasti moćne carevine i kraljevine, kojoj je moto bio Ujedinjenim snagama, i potonućima SMS Viribus Unitisa (komandnog broda njezine flote) i SMS Wiena 1. prosinca 1918., nakon kukavičke diverzije Talijana na sidrištu u Pulskoj luci. Potonuli Viribus unitus i Wien izvađeni su i razrezani. Ostali brodovi nekad moćne flote podijeljeni su među državama, uglavnom pobjednicama Velikog rata. Mornari i vojnici, stručnjaci, vratili su se svojim domovima širom propalog carstva. Spomenici ljudima koji su ga zadužili izbrisani. Kulturno je blago uglavnom završilo u Italiji. Ostale su samo građevine poput ovih mimo kojih ću u Medulin. Odlazeći iz Pule put istoka ili zapada put uvijek vodi pored niza fortifikacija sagrađenih u svrhu obrane ratne luke. Čitav se taj sustav istovremeno zastrašujući i fascinantan prostire na 40 tisuća hektara i ima 26 fortova-utvrda, 8 topničkih bitnica, 60-setak baterija i kilometre podzemnih hodnika koji prema nekim pretpostavkama sve to povezuju. I danas bi kao i u vrijeme šezdeset godišnje izgradnje bio nevjerojatan vojno-inženjerijsko graditeljski poduhvat. Iako većina forova i bitnica više-manje dobro očuvana neću ovog puta ni jednom u posjete. Samo ću se provozat mimo nekih od njih. Kuriozitet je nesumnjivo da te moćne utvrde nisu nikada sudjelovale u nekoj od bitaka.

Od Gardina put me vodi pored kompleksa stare, nekada gradske bolnice. Ulična zgrada s ulazom u kompleks, građena u maniri tog vremena jedina je vid-

ljiva. Ostali paviljoni raštrkani su po padini šumovitog brežuljka kakvim grad (pa i okolica mu) obiluje u tolikoj mjeri da neki Pulu uspoređuju s Rimom tvrdnjom, kako je i ona građena na 7 brežuljka. Možda se je u prahistoriji , pred više od 3 tisuće godina od kada se zna da postoji ili u antici doista prostirala na 7 brežulja-ka, no Pula s kraja 19. i početka 20. stoljeća zauzima daleko veći broj brežuljaka. Na ovom, u krugu nekadašnje bolnice, a danas studentskom kampusu, podignut je fort San Michele. Tek koji kilometar dalje, na brdu iznad kružnog toka uz cestu kojom ću za Medulin fort je Monte Turtian. Desno od njega uz cestu što iz centra Pule vodi u Premanturu ustobočio se fort Castion Grande. Kada ću za sat-dva, vraćajući se iz Medulina, na kružnom toku skrenuti za putokazom put Rijeke, s lijeva će mi ostati zaklonjen gustom Šijanskom šumom, nekadašnjim Kaiserwaldom i pogledom na plodno Valtursko polje, fort Monte san Daniel. Landrajući Pulom, Perojem, Valturom i Medulinom Horvat nije mario za ta pri-jeteća kamena zdanja, raštrkana vojničkom logikom odavde sve do rta Barbariga na zapadnoj obali Istarskog poluotoka, zauzimajući uzvisine s kojih danas lan-dravac Istrom može istovremeno uživati i u pogledu i u spomenicima na burnu povijesti ove predivne zemlje maslina, loze, modrog mora, zelenoplavih rijeka, crvene zemlje, sivog fliša i bijelog kamena.

Z BRDA Z DOLA, PAK V RAVNICE

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Ravnice, ravnice, ravne ravnice! Najprije su ravnice zišle z brda, bile su negda male doli, koje su se zravnale, širile i raširile, spustile se i ošle daleko pa im se kraja neje moči videti kak da vu nekakvo zeleno-plavo morje glediš, one su za nas, koji smo z brda, bile ono za čem se senjalo od mali nog. Gledeti ravnicu bez kraja, senjati ravnicu, čem joči otpreš, najlepše ti je pogledavati dolje daleko ravnicu gde se spojila z nebom i z oblakima i zove, zove, trepče kak da namigava. Jerbo tam gde je ravnica, gde je gliboka trava i rašče gusto, pak zablešči zrcalo vode, veliko široko zrcalo okolo nakičeno z vrbam, topolam, jalšama, tam svega dosti ima. Mekote, široke širine kak brеđe krave nose vu sebi koštu, svakakvu koštu za svakoga. Livade, tam nesu livade kak pri nas male livatke, one njijove livade, koje ne bi mogel prejti da ideš cel dan i ne staješ nigde, po sebi imaju konje, kobile i ždrepce, pa nemreš znati koj je od kojega lepši.

Mi z gore, i to Bilogore, tak rado gledimo na ravnice i mislimo si kak je to tam dolje lepo i bogato sê i šteli bi se zdrknuti tam vu ona sela kaj su poredana nadugačko, a po sredini se beli cesta pak zdaleka zglediju kak kraljuš na lepim deklam. I cirkve su njijove gizdave, na daleko se vide i zvona se čuju. I dekle se čuju, dok se malko skmiči onda popevaju veseleše:

„Pozvale su dekle dečke, na Konake đurđevečke, huja, haj!"

Lako je njima popevati, gda su pojele s perjem kvočku. Mi, Bilogorci nemremo pojesti kvočku, ak bi je pojeli ne bi imeli kaj za nasad, jedva jedvice smo občuvali i tu jednu.

Ravnice sem vidla, zaprav, zbliza, stoprom onda dok se vdavala Janica, tece Barke čer. Bilo je jesensko vreme, megleno, sivkasto. Mama je mene vozila na beciklinu i bilo mi je zdeno sedeti na železni štangli, pak nesem vidla dobro ni mekote, ni livade s konjima i ždrepcima, al sem čula i zgledala nekaj kaj je hučalo

i klopantalo preveč jako. Tata je rekel da je to vlakmašina koja svakaj more voziti, konje i ljude, al ova da ne vozi ljude, nego teret. Nekak me je bilo stra te mašine koja vozi teret i huči i klopanče, ja bi rajše vidla onu vodu kaj se blešči na suncu. Nema sad tu blizo vode, a nema niti sunca, kesno v jesen kaj bi grelo. Na svati je bilo svega, kolačev puni stoli, svake fele i torta nakičena z svilnim bonbonima i grančicama asparagusa. Takvoga nekaj nesem još nigdar ni vidla, a kamoli kaj bi jela. Nekakve mamine tece vu širokim i dugačkim suknjam su mi dodavala štruklje z makom, a ja nesem mogla to ni okusiti, bilo me je stra i sram jesti pri tuđi iži. Prem mi je mama rekla da su to sve naša rodbina, meni se to neje tak činilo jerbo su nekak malko drugač pripovedali:

- Nu, ve, viš kak je ov štruklin s cvebom ftečen! Zakaj ne ješ?

Kak bi ja to jela kad ni ne znam kaj je cveba, mislila sem vu sebi i išla bi najrajše doma, tam na naš Breščec, tam nema huja, haj, ni cvebe.

Prešlo je odonda jako puno let i išla sem ja na Viri još puno puta, išlo se tam na proščenje. Gde se pilo gverca, jelo medene kolače i na ringišpilju sem se vozila i mislila sem da valjda na svetu nema nikaj lepšega neg voziti se na ringišpilu, visoko po zraku leteti i okretati se.

A kak ravnice zglediju zbliza, dok se skorom celi čovekov život otkotura, to sem gledela pak v jesen, ranu, zrelu, toplu. I skorom mi je život celi več prešel, a ja nesem znala da more jesen i ravnica i cirkve, iže ljudi zgledati tak kak da je sve nešče nacrtal da vdovolji nama koji smo se natrpali vu jeden več pomalo odsluženi autobus i šofer je bil takaj več malko apšisal, a vozil je dobro kak da je nov, ispod čekiča.

Potrefilo se sve kak da bi naručili. Gde god da smo stali, lepo nam je bilo.

Đurđevec stari, gde su se negdar Picoki od Turčinov odbranili s picekima sad je nas dočekal z novim slikam i starim zidinam koje još stoje. Stotine let je prešlo, a zidi još stoje da bi nas setili kak je čovek kratkoga veka, a njegovo delo bu morebiti ostalo negdi zapisano, vu zidima zazidano.

Potlem je došel po nas jen gazda i gazdarica da bi nam pokazali kak je negdar zdavnja zgledala stara iža jednog dobrostoječeg gazde i gazdarice. Oni su bili malko po svetu i vrnuli su se, pak im je došlo na pamet da bi bilo dobro i lepo občuvati nekaj od naše starine za pokazati onima koji poklem dojdu da smo i mi imeli kojekaj lepoga vu našim ižam i okre iž, a to kaj smo to zaboraveli i menjali se za nečije tuđe nofce i kakti lekši život. Ja bilo je nekaj lekše zaslužiti tam, al neje bilo lepše. Pak su si oni zeli cajta i namestili su svoju staru ižu onak kak su negdar zgledale podravske iže.

Kak nekakva stara dobrostivna majka iža nas je poglednula z dva mala obljučka, bi se reklo da zove, dojdite! Na tenko su škripnula drvena vrata i vlezli smo vnuter.

Posteljka i zipka, drvena škrinja, mali obljučki, rubenina, sve je tu več dugo i kak da čeka nekoga koj bi trebal dojti i tu ostati, nešče bi trebal sedeti na štolčeku s tri noge, nekakva majka ili dedo. Preštimani gosti bi mogli sedeti za stolom koj je pokrit z našlenganim stoljnjakom i obrisati se z obrisačem kojega je našivavala dekla da bu imela s čem svate zakititi dok se bu vdavala. A po kunji, po ganjku, po komorici svakojačke posude, mutilnice, čupi, struganjke, čurkajzlin, šarajzlin i još puno koječega kaj se več zaboravelo. Jedna stara vura stoji, odbrojila je ona svoje i nared više ne čeka sneju koja bi na njemu tkala platno za rubače, pocuknjenke, oplečke, candre i sve drugo kaj je trebalo.

Al tu više nikoga nema, vu zipki zdavnja se neje detence zibalo. Velika iža, nova, zezidana je pri putu, na nji je sve ganc novo, na krovu vrapci i velike satelitske antene, da more stari gazda gledeti prek toga svoje vnuke koji negde vu Ameriki i Kanadi sretno žive, daleko od svojega lepoga mesta, preko velike vodurine, vu tuđemu svetu. Dedo sam čuva ovo kaj je ostalo doma.Valjda i jesu deca sretna, ali tam sigurno nemaju ovakvoga slivika gde se plave bistrice i padaju prve crlene jabuke šapuljike, jedna ruška pohitala po deteji par žutijov medunki, po njima se goste čmele.

Okrepili smo se malko z čašičkom medovine pri medaru, a onda smo još išli videti cirkvu gde nam je velečasni povedal puno toga o tome kak se cirkva zidala i kakvi su sve majstori tu delali i popravljali. Dost ima i tu starine koje su negda napravljene da puku koj se tu molil umnoži ufanje i usavrši ljubav. Tu sem se dosetila da imam i ja nekoga svojega tu negdi. Moja sestrična Željkica bi me morti štela videti bila je tu birtašica. A i ja bi štela nju videti kak i Božicu Jelušičevu kaj zna tak puno toga reči i napisati, a to njezino takaj je lepota za dušu, batri, im razveseli čoveka to.

Nemam cajta, moramo iti dalje videti gde se bumo ponajeli i ponapili, kaj čemo, slabo je čovekovo telo, oče svoje.

Kaj je pravi obed i dobra pijača to smo najbolše mogli videti vu Kopačkom ritu gde nam je bila zadnja stanica. Kak je bilo lepo i još toplo, posedali smo si vani vu dvorišču blizo vode, sve je okre nas dišelo, onak kak to more samo pri vodi i jognju, pucketa stija žarovlje, nanizani su šarani na šibam, a na stolu se več puši topla juvica, riblja. Je, tu se navek znalo kaj je dobro za pojesti i kak treba frišku ribu speči i skuvati, a važno je bomeš znati i pojesti.

Dvore nas tri prelepe cure. Ne znaš jel su fletneše, jel su gizdaveše. Beli su jim fertunci, bljuze plave, nebeske boje. Jedna ima dugačke lasi, svetle su i sjaju. Koj ima tu sreču da bu mogel takve lasi dišati i dirati. Morti neje još nijeden tak sreten. Ona druga je crnka, hodi kak da pliva labudica po vodi, koj si bu mogel privoščiti da takvoga nekaj dobi i primami k sebi. I još jedna kaj se nasmeje kak da bi vas sunce ogrejalo. Dok si samo zmislim da budu morti morale otiti nekam

drugam, dvoriti nekoga drugoga, decu roditi nekojim sretnim strancima, dok naši dečki glediju tekmu na televiziji, curama lepim se nema koj nasmejati.

Mekote su tu poslagane kak veliki kolači jedna do druge razrezane z kanalima ili nasipane nasipom po kojima su puti. Kormorani i kormoranice zauzeli su topole i drže se kak nekakvi gazde, a toliki drugi stanovniki se od čoveka zmeknu. Lovci znadu kaj se lovi i gda, nas babe to baš i ne briga, al su nam se dvojica pokazali, neje jim mrsko da bi nekaj vlovili, makar da si joči napasu z fletnim curam.

Več se pričelo mračiti, onda smo još išli gledeti podrume gde Baranjci čuvaju svoja vina. Nigdar ni na televiziji nesem vidla tak velike podrume, tak velike lagve. Tu vnutri je navek jednako, ni zima, ni vruče, onak kak za vino treba biti. Odnegda se tu znalo kaj je bormeš dobro i svi koji su mogli pili bi rado baranjsko vino, pak i popevaju ob tom. „Alaj fino, to baranjsko vino, lud bi bio koj ga ne bi pio." Jel je to tak, ja se vu to baš i ne razmem i voda je ipak dobra, a ona naša z brda zna biti ftečna.

Malo dremljemo, malo pak popevamo nekakve stare popevke, ravnice takaj dremlju. Tam daleko pomole se brda, a onda se pak zgube i cesta je nadaleko ravna, spiju šume, spiju livade i mekote, samo ljudi svete još i delaju gde koj kaj, po dvorišču premeču nekaj, prevažaju, čiste štale i to se mora.

Mi smo za denes sve svoje počistili i duše su nam nekak malko očiščene. Zišli smo odnekud zbrda, zdola na ravnice i sad se bumo vrnuli koj na brdo, koj na dol.

Morti bu zutra bolše i još lepše v našim ravnicam, a moglo bi nam biti da nema onijov prazni iž na kojima piše da su na prodaju.

VETERNICA

(Kako je iz Zbirke kartografskih znakova nestala vrba)

Đurđa Lovrenčić, Sveti Križ Začretje

Jesen. Započeti put kao haiku. Godišnjim dobom. Čistim slikama. Bez prisutnosti u njima, a biti sveprisutan. Veternica, u bilo koje godišnje doba. Kao teško ulje jeseni na platnu kroz duboke brazde u nanosu kista, prozračan akvarel proljeća titrajem svjetlosti kroz mlado lišće, zgusnut gvaš ljetne lelujave pšenice u klasu ili zimski, škrt crtež tušem kad krošnje otkriju svoja napuštena gnijezda. Mjesto na kojem se obline Strahinjčice pretapaju u vrhove Ivanščice, gdje Zagorje započinje svoju bajku na dlanu oslikanu toplim, šlinganim jastučićima pobacanim dolinom, a odlazak iz nje bude dug, mučan i zavojit.

No ipak, jesen. Obnovili su cestu. Dugo je trajalo, ali čovjek zaboravi. Zaboravi rupe u asfaltu, prirodno neprirodne nagibe, uništene propuste i nakrivljene ograde pa udobno i komotno klizi cestom od rotora u Švaljkovcu do vrha Veternice i još nekoliko zavoja prema Novom Golubovcu. Zaboravi stare karte, križane parcele, ispravljene zavoje, posvađane susjede i izvlaštene, ljute vlasnike. Zaboravi prva, srednja i novija sjećanja. Redom zaboravi ono čega se silno želi prisjećati. Prikoči me semafor u Galovcu Začretskom koji se crveni na „brzinu“ pa na ravnoj, preglednoj cesti, bez dječjeg igrališta ili škole u blizini, tek se birtija može voditi kao mjesto okupljanja, zaustavlja prebrze vozače. Šemničke toplice ne okupljaju kupače. Zastor lelujavih vrbi uz potok Šemnicu razmaknut je kod regulacije potoka. Bazen je ukopan i pust, a oranica u Donjoj Šemnici seže do voznog traka presijecajući nogostup. Vlasnik nije dozvolio gradnju nogostupa ispred svoje oranice. Jer on ima pravo ostvariti svoje vlasničko pravo čak i kod rekonstrukcije državne ceste. A jesmo u Zagorju. Jesen je crvena, zlatna, plodna, mirisna i blatna. Ostaci kiše donose čestice smeđe, umorne zemlje prema cesti, kao da im se putuju, ili bi se, kao i svi, u zlatan prah pretvorili. Ispred zgrade područne škole u Donjoj Šemnici, gdje se pomalo naslućuje visinsko vijuganje

ceste, a neupućene putnike iznenade sivi psi, krilati orlovi, patuljci, labudovi i pokoja Snjeguljica ispred radionice betonskih kipića za vrtove i cifrane ograde, svrsishodno je postavljen semafor sa senzorom brzine.

Prije negoli mi pogled privuku zavoji ceste Kuzmincem Veterničkim koja me vodi odredištu, prijevoju, raskršću ne veterničkom vrhu, prije negoli prođem kroz najljepši "tunel" u zaselku Heraki obojen šarenilom jesenje šume, pa se čovjeku čini to leptiri plešu ponad ceste, pogled me vuče vrh Strahinjčice, do Gorjana Sutinskih, gdje se, poput barke bijelog jedra, usidrila Crkva svetog Jakova nad Očurom. Oblaci su jutrom, raskidani poput tankih, prozirnih santi leda, otplovili na istok. *"Otisnut ću se na pučinu/ da upitam ribare:/ "Recite mi gdje se more nalazi?""*.[1] Našla sam ju ponovo, sasvim slučajno, gledajući vojne karte, interaktivne, prilagođene ovom vremenu u kojem jesen i dalje miriše na zrelu kukuruzovinu, kestenje i grožđe. *Provinz Kroatien*[2], prva vojna izmjera od 1783.-1784. godine. Na njoj, pored crveno ucrtane kućice i tornjića sa križem, okruženih uspravnim crticama umotanim u uspravne spirale[3], crtice s viticama, stoji ispisano krasopisom *"Maika Boxia Hochurska"*. Sakralni se objekti na ovim kartama nisu prikazivali tlocrtno. U katastarskoj izmjeri općine Šemnica iz 1860. godine tlocrtu crkve u obliku križa pripisat će ime Sveti Jakov (Jakob), ime zaštitnika putnika i hodočasnika, izabrano 1742. godine kad se cestom pored crkve prometovalo od Krapine preko Trškog Vrha do Lepoglave dobit će broj katastarske čestice 3364, a podnožje križa na njezinu tornju označit će kao stalnu geodetsku točku zavedenu u spise pod brojem 220c[4] i bit će u službi izmjere zemljišta sve do novovjekovnih metoda izmjere. A kako i ne bi trajno obilježili brdo sa proplankom oslobođenim od šume ukopavši mjerni kamen (220z) na 461 metara nadmorske visine, kad se vidik otvara kao lepeza; od brežuljka do brežuljka, od zvonika do zvonika crtajući nebom triangulacijsku mrežu. Pitala sam domaćicu u zaselku Severi, ulovivši ju u vješanju iskuhanih kuhinjskih krpa na konopac šarenim kvačicama za rublje, kojim putem da krenem do crkve, jer došavši do zadnjih kuća, tako blizu, ne vidjeh niti crkvu niti puta. Crkva je tu, na desetak minuta uzbrdo, ovisno o kondiciji, ali je zatvorena. Ništa za vidjet. Misa se služi samo na Uskrsni ponedjeljak kad bude procesija. Bude lijepo i skupi se puno ljudi. Dođe župnik iz Radoboja. Crkva se obnavlja polako i dugo. Jednog dana ćemo tek u zapisima pronaći temelj

[1] Ki No Curajuki, japanski pjesnik; "Neobično pitanje"

[2] http://mapire.eu/en/publications/; Historical Maps of the Hausburg Empire; First Military Survey (1763-1787)

[3] kartografski znak za vinograd na starim kartama

[4] Zbirka kartografskih znakova, rujan 2011.: „Uz broj trigonometra upisuju se i posebne oznake, kao što su 's' ili 'z', ako je trigonometrijska točka npr. toranj crkve ili ekscentar na zemlji i sl."

iz 12. stoljeća i dogradnju iz 18. stoljeća. "Možda nađem mjerni kamen", pozdravim pa krenem. U daljini bijelo jedro, u blizini, velebno kameno zdanje, kao sidro u svemiru, čiju unutrašnjost pokušavam zamisliti. Zamišljam kamene zidove po kojima plešu zrake svjetlosti lomljene na visokim prozorima jer ovdje gore, sve je sunce i nebo. Plavo, beskonačno i mirišljivo. Kukuruzovina šušti zrelošću. Niska trava treperi na vjetru. Vinograda nema. Tek pokoji oblačić sliči na jastučić od vate na koji ću, poput dragocjenog privjeska, pohraniti doživljaj, spremiti ga na sigurno i vidjevši jedro u daljini, ukrasiti njime dan kao osobnim orijentirom u vremenu koje više ne baca vizure i orijentacije prema križevima zvonika brežnih crkava.

Do Veternice ću proći još jedan osobni orijentir tamo gdje se cesta vijugavo počinje spuštati prema raskršću za Mihovljan. Stara je to kuća premda ju ne nalazim na starim kartama i ne znam kad je njezin zrcaljen L profil dužom stranom prilijepljen za cestu, prekrio krov, kad su stakalca prozora podijeljena u križ pa nadsvođena sa tri nešto manja prozorčića bila čista i bistra (jer sad su mnoga porazbijana, neka zaštićena najlonom, a kroz staklo zamućeno vremenom vide se željezne šipke) i kad je podrum, u koji svjetlost prodire kroz dva malena prozora ispod željeznih vrata, mirisao na vino, a ne na ledenu ilovaču i tešku plijesan. Zatekoh se tamo kad je stablo smokve, zalutalo u krajeve sa snježnim zimama, odbacivalo nedozrele plodove pokošene bojama jeseni. Mještanin s teškim ključem podruma ne ponudi vinom, kako to običaj nalaže, već obilaskom podruma. Hladno je u dubini tog stana u koji se iz tople jeseni spuštamo po stepenicama i u tami naslućujemo lukove (bolte) te procjenjujemo debljinu zidova kroz tanke trake svjetlosti čeonih prozorčića. Idealne su to temperature za vino i podrum, govori, ali više nema ni vina, ni vinograda, ni drvenih bačava. Ma ima, samo modernim vinarijama temperaturu ne određuje debljina zidova. Sve se mijenja. *Sve ima svoje doba i svaki posao/ pod nebom svoje vrijeme./…vrijeme traženja i/ vrijeme gubljenja;/ vrijeme čuvanja i/ vrijeme odbacivanja.*[5] I kartografski znak za vinograd izgubio je u međuvremenu vitice. Samo uspravne crtice. Samo hladnoća i tama koje me mame da očekujem svjetlo. Cigle, poredane i tvrdo i nježno u svodu podruma, isplivale su ispod oronule fasade pročelja i kao da se žele prosuti cestom kojom Dorothy Gale kreće do Smaragdnog grada tražeći način da se vrati kući. No ova je cesta novovjekovna, poduprta nogostupima i usmjerena bijelim linijama.

Telekomunikacijska se infrastruktura stalno prilagođava nezasitnim potrebama čovjeka. Kolege uvlače novi optički kabel u cijevi. Zastajem. Pozdravim. Osluškujemo. I premda nije znao što ga je snašlo, kao preseljene vinograde koje

[5] Nepoznat pjesnik, hebrejska književnost; "Propovjednik" (3. st. prije. n.e.)

bilježe stare karte na području Veternice i Kuzminca, uplašen je starac ustao sa stolice pred kućom i pobjegao u kuću praćen čudnim zvukom. Prvo se čulo hučanje, onda je tlo zadrhtalo, rijetka se trava komešala, a potom je sakriven poklopac šahta odletio u zrak. Nije se vinuo vrh kuća i neba, ali ipak, poskočio je uz prasak. Upuhuju kabel pomoću kompresora koji utiskuje zrak u cijevi. I izbacuje poklopce šahtova. A gdje će tlo zadrhtati i što će iskočiti iz njega, a tko bi ga znao? Što li smo sve prekrili zemljom i u kojem će trenutku taj izmučen tepih izbaciti naše smeće na površinu? Kako li smo ga se samo lako odrekli? Lonci i kante među koprivama, šuplji škaf za ogradom, gume među divljim lijeskama, federi starih madraca sakriveni širokim listovima lopuha… A *"Ima jedan cvijet,/ Po boji mu ne vidiš/ Da tužno vene./ U srcu je nikao/ Ovog svijeta ljudima."*[6] Starac se pribrao, sjeo je na svoj stolac pred kućom okupan jesenim suncem rumenih obraza, ne samo od sunca, kolege se ispričavaju, malo se opravdavaju, pokušavaju objasniti, ima to na kartama, na koordinatama ali…puno posla, malo vremena…krećem dalje…puno posla, malo vremena…poklopac s koordinatama… a ispred mene se prelijeva Veternica, izvan svake karte, zadaće i administrativne podjele.

Tu se stalno nešto mijenja, teče cestom, miješa bojama, prepleće putanjom sunca i sjeni plesom oblaka. Kapelica veterničke Gospe Žalosne sa samostanskim zgradama svaki je put bjelja, spokojnija, mirnija, potpunija, poput grma bijelih ivančica na svježim padinama gore. I premda su promjene stalne i vidljive, katastarsku česticu koja zauzima tlocrt kapele već 157 godina označuju brojem 1 u katastarskoj općini Veternica. Dalje se broje zgrade samostana, dvorište, vinogradi koje su u trenutku dodjele broja bili tu, ukrašeni viticama, izvor koji crta tijelo potoka prema jugu okruženog sjenovitim stablima. Jer crtač je, kartograf, na izvornoj karti, svakom topografskom znaku za kulturu zemljišta ucrtao odgovarajuću sjenu u smjeru istoka i ne sluteći zalazak koji se sprema i krasopisom dodao: *Sv. Marija*.

Nakon smrti Ivana Korvina 1504. godine, kojeg su po vlastitijoj želji sahranili u samostanskoj crkvi pavlina u Lepoglavi, njegova supruga, Beatrica Frankopan, naslijedila je mnoge posjede među kojima i posjed u Veternici sa samostanom i kapelicom. Godine 1507. darovala ga je pavlinima iz Lepoglave. Posjed koji je izdvojen iz naselja, izložen prostranom nebu i svježim vjetrovima s obronaka dviju gora, s pogledom koji umiruje najnemirniju dušu, služio je pavlinima da se sklone u vrijeme kuge. Danas je tu obnovljen duhovni centar u kojem prizvani, vođeni cestom popločenom nevidljivim ciglama, traže sklad srca, hrabrosti i razuma. Gdje je mir našla najbogatija žena svog vremena, Beatrica Frankopan, umrijevši pod sumnjivim okolnostima u tridesetoj godini života, ne zna se.

[6] Ono Komači, japanska pjesnikinja; "Cvijet koji vene"

Zavoj jedan, zavoj drugi, ne penjem se da se ne bih vratila. Na najoštrijem, strmom zavoju, kod kućnog broja 63, grm je ružmarina. Zelen, taman, širok. Miriše na more, kamen i ljeto. Kako li samo preživi? Na Veternici, na kojoj uvijek puše vjetar, za koju se primi svaki rani, kasni i pravi, zimski snijeg? A pogled se veže uz njega kao brežne crkve zvonicima za nebo. Četiri dupla prozora, malen trijem sa drvenim stupovima, par stepenica, drvena ograda i satelitska antena. Susjedni broj ima ista četiri dupla prozora, dva betonska stupa koji drže betonsku nadstrešnicu, žičanu ogradu obraslu suhom travom, sjemenitim poljskim slakom, kupinama i zaboravom. Utrnula peronka na desnoj strani pročelja ne priziva noćne leptire. Susjedni broj je zarastao u visoku šikaru. Još samo četiri dupla prozoria stidljivo proviruju kroz prostor otpalih, jesenskih listova. *"Čovjek ne živi dugo kao brijeg./ Sjaj godina prolazi brže od vode koja teče./ Zeleno bilje, crvena trava – / godinu za godinu, jesen na jesen./ Prošle godine bila je ovdje tužna jesen,/ ove godine ponovo dolazi ovamo/ isto zeleno bilje,/ ista crvena trava:/ jesen."*[7]

I stigoh. Na sam vrh ceste. Na prijevoj. Na raskršće antena, prometne signalizacije, stare i nove autobusne stanice, na 389 metra nadmorske visine, premalo da se začepe uha, dovoljno da se udahne jesen s obiju gora. Nema riječi za sliku. Vjetar kovitla list ponad raspela. Bistrina je eksplodirala detaljima. Buka kamiona je sve bliža. Kotači cvile od tereta. Usporava. Skoro da staje. Ovaj put nije o drveću koje bi hodalo već o cesti koja je otišla u šetnju. Novo je klizište odnijelo dio ceste do bijele, rubne crte i sad je ograđena žutom trakom kao mjesto zločina. Na toj strani nema telefonskog kabela da dobije nove koordinate, pa se čini, uzalud sam putovala. Ali nema uzaludnih putovanja. Ne znam jesu li se nekada ovdje, uz utaban put ili makadam, žutili grmovi mladih vrba čijim su granjem vezivali lozu za kolce. No vrba raste gdje ima vode, a vodu na brijegu zadržava glina, masna i ljepljiva, tvrdokorna, da oblikuje čovjeka, da probavi čovjeka, ispod plodnog tla, pa voda teče, klizi, vrpolji se tiho premještajući bregove. U Zbirci kartografskih znakova iz rujna 2011. godine više nema kartografskog znaka za vrbu.

[7] Po Či-Ji, kineski pjesnik; "Rana jesen u Khio Kiangu"

IZNAD SVEGA ZAKON OTVORA

...nije ni filet, niti biftek, ništa nisam želio baciti,
ni žilu, ni kost, niti kožu, sve je tu, da probiremo,
rastvaramo, tražimo put do najboljeg sebe.
Autor

Igor Šipić, Split

Putopis se redovito hrani svojim domaćinom do određene granice izdržljivosti, no pritom nitko ne pita što je s putnikom. Svjedočenje prošlosti nije jednostavan posao. Može to biti obična priča o životu dvorca – izvanjska i materijalna, ali što s njom kad čujemo da stećci pričaju u zodijaku, kazuju o životu, ne o smrti, ili pak da zemlja nije kraljeva, nego krunina. Jer prava sv. Krune su iznad kralja, nebesko kraljevstvo nadsvođeno svjetovnom. Niti Nikola Veličanstveni II. (18. st.), podignuvši ugarski "Versailles", dvorac Esterhazy, nije bio svjestan te činjenice. S tih pozicija rijetki kreću u njegov obilazak u mjestu Fertöd, pokraj Šoprona u Zapadnoj Mađarskoj, nadomak Nežiderskom jezeru. Nepodilaženje životu dovelo je do toga da kaštelom danas raspolažu *Opera-house*, specijalno konstruirana za Josepha Haydna, zatim *Puppet-theatre* te *Music house*, gdje je veliki skladatelj živio i stvarao 24 godine, potom 700 hektara parka, sa statuama, fontanama, sa 60.000 cvjetova u mjesečnim mijenama, sa šumom za lov, hramom Apolona i Diane, hramom Fortune i Venere.

Izvana to još djeluje, ali uđemo li unutra vidimo sitnog čovjeka ovisnog o svojim otvorima, svih vrsta i razlika, ovisnog o *toilletima* i ložnicama, priležništvu kakve carice ili kneginje. Svaku se "bužu" valja darivati, valja s njom ispregovarati blagoslovljen život na razini dvadesetosmero djece i dva Nikolina braka. Preživjelo je tek osmero, što naličje dvorca ne može prikriti, ni nadomjestiti. Ne može suzbiti tu osamljenost, ali nas može naputiti na pustinjaka, taj nikad nije izgubljen. U svojoj izbici, niši, od sv. Pavla Pustinjaka do piliških pavlina, ispunjen duhom praznog prostora, iskontemplirat će tu moć suradnje, u kojoj nema pobjednika, samo Nadređenog koji te tjera da budeš isti, jednak drugome do

sebe, ispunjen, potpun, ocjelovljen apostolskim kršćanstvom, Kristom-čovjekom, znanjem koje ne podiže razinu vode, ali razumije uzroke pojave.

A, tek li ironije, zapeti friz-kulom o širinu i visinu vrata vlastitog dvorca? Da bi prošla, do metra visoka nadgradnja, za vratima trometarskim, nije zaostajala ni širina paun-krinolina. Praznovjerje bijaše voda, pa danas već i vodič priča o dvaputnom kupanju na godinu, drugog dana od Uskrsa, i drugog dana po Božiću. Smrdjelo je, veli, pudralo se, kako bi, slojem na sloj, zatamnio pa osvježio miris kože i posteljine. Ni pozlaćene kineske slikarije nisu pomogle. Stotinu krava za jednu *boiserie* na zidu Ugaone sobe. Tisuću krava za deset ploča, Kinezima!?

Gdje je tu pobožnost, posvećenost životu, ni tristo stabala stožasto njegovane tise tu ne pomaže, niti milijun jutara zemlje velmoške. Danas je taj dvorac mrtav, još samo koraci nas jadničaka, i dalje podložnih otvorima, podsjećaju ga na život krupjea – status kockarnice u kojoj igraš na sve ili ništa, kad je sve pod tobom, ili kad i sam shvaćaš besmisao igre. Kažu, naočita straža je kratila dežurstvo pred vratima kneginje s unutarnje strane; podzemnim tunelima stizali su i rasplodni, bicepsniji seljani. Takve potrebe nemaju zamjene. Tako je od Herakla. Svejedno, međutim, ipak, među najuspjelijim likovnim djelima dvorca portret je Marije Terezije (Martin van Meytens). Tako dolazimo do početka – po biologistici prvo je morala biti „žena". Zašto se sve prometnulo u mužjaštvo, ne znamo pouzdano, ali znademo za jezero poprilično udaljeno od rijeke. Najprije je šupljina morala biti, ništa se ne da skriti na ravnom. Salon Sedam Slobodnih Umjetnosti uključuje gramatiku, retoriku, dijalektiku, aritmetiku, geometriju, astronomiju i glazbu.

Sad smo na obrascu, središtu teorije kaosa, kuglu smo razvili u prostor i vrijeme, Plejade svugdje imaju ženski karakter, mentalitet djevojke ili djevičanstva, orijentaciju instinkta. Sve ukazuje na jezgru Inge Lehmann. U tom slučaju imamo i sfernu ovojnicu, imamo more, Atlant će tek kasnije na svojim leđima ponijeti Zemlju. Na prvi pogled, ovakvo simplificiranje života čini se suludim rješenjem Keplerova otkrića Božjeg geometrijskog plana svemira, doživljaja njegova osobnog prosvijetljenja, međutim, postkvantna fizika kaže da treba najmanje još 5000 godina kako bi se čovječanstvo pripremilo na punu istinu, već poznatu stanovitim ovlaštenicima. Mi danas poznamo svega 4 posto od ukupnosti svemira, a astronomima je interesantno upravo ono što je nevidljivo. Njih zanimaju "crne rupe", dakako, i mene bi, da sam astronom. Ali, one su i pod zemljom, površinom, mi smo naprosto zatočenici arheologije, one koja nam ne vjeruje, jer, kaže Pap Gabor – "Kad baciš kamen na nekoga, nisam te udario ja, nego kamen, baš on." Tu leže značajne rezerve "ugljena" koji je nekoć grijao hladne dvorane ozbiljnog lica Austro-Ugarske Monarhije. Temperatura nije dosezala iznad 15°C. Ni Concert Hall, niti Bedroom of the princess nisu bile zagrijane više od prosječne topline Monarhije. I umjetnost je vrijedila više, bila ona iskrad intimnosti kera-

mikom utopljavane ložnice, ili pak oslik rukom Herendijeve porculanske luksurije, možda i prikrad Haydnove *Farewell symphony*, premijerno izvedene!

Ako znanje uopće postoji svemir je taj koji ga odašilje u svim smjerovima, što znači da se projektira okomito – princip "antena", "primalaštvo" (otud valjda "primaljstvo" – dolazak na svijet), spram "predajništva", površnog i površinskog, sholijastičnog i sklonog lakoj manipulaciji. Jer to što "nije", nevidljivo je, istinski je put do duhovnosti – pokatkad stvarnosti, drugi put proročanstva. Mi više ništa ne bismo smjeli isključivati, ni numerologiju, niti astrologiju, jer astronomija je "popis imena zvijezda" (katalog), a astrologija o njima kazuje. *Astro-nomen* protiv *astro-logosa*, a riječ je uvijek bila jača – bijaše na početku. Dajte mi alkemiju! "Ne mora uvijek drugi izgubiti, da bismo zajedno išli dalje", kaže Pap Gabor.

Zato je teza drugačija – geometrijsko je baš grčko "mračno doba" jer u njemu svijetli znanje Mađara: "Zbog rotacije (spirala), mi u izlazu ne vidimo preko Blizanaca, nego preko Bika." Doista, mi ljudi smo u metalima, u kemijskim spojevima, fizika nas prepoznaje kao svoje sile bezgraničja. O ovome esejistički jednako je kao o eseju geometrijski. Naprosto, podložni smo zakonitostima pune slobode osjećanja, intuicije, mašte. Kad je već svugdje hit što je razorio koru moždane kugle, ne bi se moglo kazati da je Troja u Gabeli, ali zašto ne bi mogla biti i u Gabeli? I u Ljubi? I sad lijepo putuje do svoje jezgre – onog zajedništva jastuka – zelena svjetla semafora, što ga kneginja potpali svomu mužu kako bi označio pridošlicu pravom na ulazak, rastvaranje "dvera", poput anakronizma tisuća volova datih za godišnje održavanje "dvorca", ili pak kraha holandske burze zbog cijene jednog tulipana. Ulaganje dvorca u kinesku vazu s pet grličastih otvora za održavanje kulture tulipana mistično je koliko i život od stotinudvadesetšest dvorskih soba. Mi smo naprosto vođeni kroz rat kad se već pod sitnozorom začme boj za naslijeđe, suodnos napadnih spermija i nepripremljenosti maternice. Naravno da je rezultat neželjeno dijete, a kneginja je rađala zaredom 18 godina. Dakako, uz vino, i do dvije litre dnevno – prepričavaju storiju vodiči. Voda je za praznovjerje heretik u krivovjerju. Ali što je pravo krivovjerje? Tko će se zakleti? Bili su to interesni brakovi, kralj priležnik plaćao je u zlatu, ili kineskom porculanu; princezi Sisi je darovana prikladna porculanska zdjela obličja Jakobinske kapice.

I sad prilazimo kraju posjeta. Krug se zatvara. Krenuli smo sa sjevernog ulaza, sad smo na južnim vratima glavnog ulaza. Možemo li naš hod prikazati geometrijski? Naravno, kad u tlocrtu stoji perfektno izvedeni poredak, obrazac uspostave reda u kaos prostor-vremena. Sve se okreće, sve rotira, usto još i na kugli, a mi uvijek uspravni, nikad nagnuti, nikad naglavce. Svaka čast Sokratu – primaljstvo se ne bi trebalo stidjeti svojih "dvorana" iza usnolisnih frizeva što podsjećaju na usta kakva gotička "portala". Možda povijest nije dobro pročitana, izim onoga tko je zaistinu stvarao svijet mi ne znamo pouzdano je li Noe zapra-

vo biljka, jedino što je nedostajalo u barci, ili jedino što nije valjano pročitano. Pouzdano je samo da na starom panonskom jeziku "Né" znači "žena", na drugom pak jeziku negacija. Stječe se dojam neravnopravnosti sudjelovanja više nego zlorabljenosti nečinjenja. Jednostavno, poput obveze posluge neodgodivu posjetu svake nove Haydnove opere.

Između prozora Princezine sobe na zidu stoji 200 godina staro zrcalo Murana. Legenda kaže: pogledaš li se u njega, bit ćeš još ljepši!

U srcu gradišćanskih Hrvata, u Koljnofu, 20. lipnja 2015.

PRVOTISAK PRIJEVODA *NOVOGA ZAVJETA* NA KAJKAVSKI

(SVETO PISMO NOVOGA ZAKONA na horvatski jezik po Ivanu Rupertu Gusiču prenešeno i na svetlo dano; za tisak priredili i pogovor napisali Alojz Jembrih i Zvonimir Kurečić; nakladnik: Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima; sunakladnici: Hrvatsko biblijsko društvo, Zagreb – Matica hrvatska, ogranak Ozalj; Zagreb 2018.)

Hrvatski jezik obiluje djelima nabožnoga karaktera među kojima istaknuto mjesto zauzimaju evanđelistari, katekizmi i prijevodi Svetoga pisma, od kojih su neki objavljeni, primjerice Novi zavjet glagoljicom u Urachu 1562./63., Katančićeva *Biblija* na štokavskoj ikavštini 1831., neki ostali donedavna u rukopisu kao, npr. Kašićev prijevod Svetoga pisma (objavljen tek 1999.) ili ovaj kajkavski Gusićev. Marom zauzetih istraživača rukopisnih zbirki, kakav je prof. emer. dr. sc. Alojz Jembrih koji s puno žara istražuje i objelodanjuje kajkavske starine, svjetlo dana su već ugledala neka raritetna djela, primjerice kajkavski pravopisi, djela iz ostavštine Zrinskih.

Godine 2018. u izdanju Hrvatskoga književnog društva Sv. Jeronima i sunakladništvu Hrvatskog biblijskog društva, Zagreb i ozaljskog ogranka Matice hrvatske tiskan je ***prvi cjelovit prijevod Novoga zavjeta na kajkavskome književnom jeziku 19. stoljeća.*** Autor mu je Ivan Gusić, benediktinac pa potom svjetovni svećenik, a prijevod je dovršen prije 1821., tj. prije Gusićeve smrti. Tekst je pisan ustaljenim morfonološkim kajkavskim pravopisom kakav je u *Naputčenju za horvatski prav čteti i pisati* iz 1808. Gusićev *Novi zavjet* priredio je za tisak Alojz Jembrih iz rukopisa. Kajkavsko jezično blago sabrano mukotrpnim prevoditeljevim poslom i naporom tako je postalo dostupno današnjim čitateljima i istraživačima – doduše, prekasno, jer kajkavski više nema onu ulogu koju je mogao imati u vrijeme kad je nastajao spomenuti prijevod, naime ulogu općehrvatskoga jezika. Tu je ulogu od tridesetih godina do kraja 19. stoljeća preuzela štokavska ijekavština, a kajkavski je donedavna bio uglavnom sveden na lokalnu uporabu. Danas Gusićevo djelo ima općekulturnu, književnojezičnu i biblijsku vrijednost kao dragocjen spomenik o živosti kajkavštine u naviještanju Božje riječi u Zagrebačkoj (nad) biskupiji i o učenosti nekadašnjih redovnika ili svećenika koji su se bili u stanju uhvatiti u koštac s tako zahtjevnim poslom kakav je prevođenje Svetog pisma.

Da bi mogao objaviti Gusićev u rukopisu sačuvan *Novi zavjet*, Jembrih je grafiju rukopisa morao donijeti u danas čitljivu obliku i cio rukopis unijeti u računalo da bio upotrebljiv za objavu. Za takav posao zahtijeva se gotovo redovnička strpljivost, mirnoća, sabranost i posvećenost jer u takvu poslu nema brzih niti olako postignutih rezultata. Jembrih u uvodnoj riječi navodi načela kojih se držao pri pripremi teksta te zahvaljuje svima koji su pomogli da Gusićev prijevod konačno ugleda svjetlo dana.

Knjiga s uvodom obuhvaća ukupno 727 stranica, a od toga je 596 stranica sam prijevod *Novoga zavjeta*, na 23 stranice je *Glosarij uz kajkavski Novi zakon*, na 17 stranica su preslike Gusićeva rukopisa, a na kraju Jembrihov *Pogovor* s osvrtom na važnost prijevoda Biblije

za nastanak i razvoj književnih jezika te osvrt na poznate kajkavske lekcionare i evanđelistare, počevši s Vramčevom *Postilom* iz 1586. god., nastavljajući s Petretićevim *Svetim evangeliomima* iz 1651. sve do kraja 19. st., zatim je tu tekst o jeziku i slovopisu *Novoga zakona* i o zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu kojemu je djelo posvećeno. Uz upotrebu kajkavskoga u liturgiji, u obrednicima i drugim knjigama, govori se i o kajkavskom u osobnoj pobožnosti – o molitvenicima. Knjiga završava *Kaziteljem čtejenja* (Kazalom čitanja), poslanica i čitanja na svece i u nedjelje kroz cijelu godinu te *Sadržajem*. Slijedi *Literatura* o kajkavskim djelima i na kraju tekst dr. sc. Zvonimira Kurečića o *Kajkavskom jeziku u liturgiji Zagrebačke (nad)biskupije*.

Gusićev prijevod sadržava sve novozavjetne tekstove. Osvrnut ćemo se samo na neke pojedinosti iz njih. Na početku prijevoda je Matejevo evanđelje - *Knjiga pokolenja Jezuša Kristuša sina Davidovoga, sina Abrahamovoga*. Tu je i svevremenska molitva: *Otec naš! Koj si na nebeseh: sveti se ime tvoje. Dojdi kraljestvo tvoje. Budi volja tvoja kak na nebu, tak i na zemlji…* (str. 28), te Gospodarov poziv na pripravljenu gozbu, za koju neki *"nisu marali neg odišli jesu, nekoji na selišče svoje, nekoji pak za terštvom svojem."* (str. 68). Odziv je gotovo kao i danas.

Markovo evanđelje slijedi tekst proroka Izaije – Ivan u pustinji krsti vodom i pripravlja put Gospodinu: *Bil je Ivan vu pustčini, i nazvestajuči kerst pokore na odpustčenje grehov… Jakši od mene, dojde za menum, kojega ja vreden nisem, poklekši razvezati remence obutelje njegove* (str. 91). Gospodin dolazi i krsti Duhom Svetim. Čini čuda i približuje u prispodobama kraljevstvo nebesko svojim učenicima.

Slijedi *Evangelium Jezuša Kristuša popisan od Svetoga Lukača*. Tekst počinje s danima židovskoga kralja Heroda, najavom da će ostarjela Elizabeta roditi sina, i objavom anđela Gabriela Mariji da će začeti i roditi Sina Božjega, na što ona uz dragovoljnu privolu izriče svoj hvalospjev *Veliči duša moja Gospona i juhčeč poskakiva duh moj vu Bogu Zveličitelu mojemu* (str. 139).

Ivanovo evanđelje počinje od početka svijeta: *Na početku bila je reč; i reč je bila pri Bogu, i Bog bil je reč ova bila je na početku pri Bogu* (str. 215). *Boga nigdo videl je kada. Jedinorođeni Sin, koj je vu naručaju Otca, on nam je nazvestil* (str. 217). Među ostalim Ivan donosi poznate slike izgona trgovaca iz Hrama te Isusovo prvo čudo u Kani Galilejskoj.

Čini apostolski (Djela apostolska) donose poznate tekstove o učenicima koji nakon Isusove smrti čekaju izlijevanje snage Duha Svetoga da krenu naviješćivati evanđelje po svem svijetu i u Isusovo ime činiti čuda. Izabrali su si i pomoćnike da bi se oni mogli posve posvetiti naviješćivanju riječi Božje i krštavanju u ime Isusovo: *Mi pak vu molitvi, ter vu službi prodekuvanja obstajali budemo* (str. 287).

Donose se dalje sve Pavlove, Petrove i Ivanove poslanice *(Listi)* te Jakovljeva i Judina poslanica. Prijevod završava Otkrivenjem - *Očituvanjem Svetoga Ivana Apostola* (str. 559 i d.) i Ivanovim svjedočanstvom: *I ja Ivan koj čul, ter videl jesem ova* (595). U kraljevstvo nebesko neće ući mnogi, navodi Ivan, među njima oni *nesramežljivi, ljudomorci, i bolvančari, ter svaki koj ljubi, ter čini laž* (str 595).

Tekst obiluje nizom riječi, od kojih su mnoge i danas u kajkavskom u optjecaju (*kinč, vnožina, seno, falat, varaš, blaznost, prodekuvat, najmenši, vučenik, temjan, mirha, steze, pleva, stanuval, zbantuvanja, kotrig, Glas kričečega vu pustčini, akoprem, rastolnači, oprava, Vuzem, den svetečni Židovov*…) te oblicima koji su tipični za kajkavski književni jezik, što mogu posvjedočiti njegovi istraživači i izvorni govornici.

Kakva je bila sudbina kajkavskih nabožnih i liturgijskih tekstova u 19. stoljeću? Odlukom konzistorija Nadbiskupskoga duhovnog stola iz 1874. godine u upotrebi su čitanja, poslanice i evanđelja na štokavskom narječju koje se postupno širilo po kajkavskim krajevima i istiskivalo i u Crkvi kajkavštinu. I ovaj cjelovit prijevod Novoga zavjeta, uz obilje svakovrsnih priručnika iz svih područja života, svjedoči o plodnom stvaralaštvu na kajkavskom književnom jeziku koji se potvrđuje izrazno i sadržajno dostatnim i za najuzvišenije tekstove kakvi su biblijski.

Marija Znika

SMEH - BRAT ISTINE

(Zbirka pjesama *Soneti o smehu* Željka Funde)

Soneti o smehu Željka Funde pripadaju krugu njegove filozofirajuće poezije. Njena je tema smijeh u svoj raznolikosti svoje pojavnosti s posebnim naglaskom na smijeh kao iskonski i bitni oblik života na koji je čovjek pozvan. Začeci tog poetskog filozofiranja pojavili su se prije dvadeset godina (1997.) u zbirci *Mocartenje*. Ono je dalje sazrijevalo kroz zbirke *Alelujni smeh* (2006.), *Soneti Bogu* (2007.) da bi svoj puni izraz doseglo u zbirci koja je pred nama. Možemo reći da njome obilježavamo dvadeset godina kontinuiranog toka jedne duboke misli. Dodajmo k tome jednu bitnu činjenicu: Ova se duboka misao u svim spomenutim djelima probija kroz materinji jezik pjesnikov, jezik kajkavski. Funda tako višekratno okušava njegovu moć i pokazuje da kajkavski jest bitni jezik i jezik bitnog, a ne samo *plitkog hecanja i fiškalenja* (*Alelujni smeh*, str.112).

Ono za čovjeka bitno je smijeh, i to prije svega onaj kroz koji se ljudskost na zemlji najpotpunije proslavila, onaj *alelujni, božanski*, a *plitko hecanje* jezovito je i đavolsko, njegovo je ruglo i nakarada. Smijeh je bitniji od kruha, kako već stoji u *Sonetima Bogu*. Ovdje se molitva Gospodnja, u kojoj se na prvom mjestu zaziva kruh, okreće u molitvu za smijeh. *Smeh naš svekidešnji daj nam denes…kajti z kruhom le ne moč dost biti*. Ne kruh, već smijeh uistinu *hrani,* on *čisti, prašća* i *zaleva*. A kruhom se *snaži jezoviti kes* (33). U *Sonetima o smehu* molitva se uzdiže do onog biblijskog *Neka bude. Naj bu smeh. Naj bude smeha kot zraka! Ni v kruhu ni v' vinu žmaha ne ga prez smeha. Tijam ljubav nesmeječka gingavi, lepotu roža gubi*. Na drugom mjestu dodaje: *prez smeha nikaj žmaha nema, od posla do lehkotenja* (61). Na samom pak početku zbirke uzvišenost smijeha postavlja se na razinu najviših blaženstava koje je Isus izrekao osmerostrukom *Blago vama*. Funda proklamira blago ljudima vedrog duha, jer njihova vedrina *čemere rastaplja*.

Soneti o smehu su podijeljeni u četiri dijela. U prvom dijelu pretežu *pobožni* soneti, u drugom *ljubavni*, u trećem *vedriški* i u četvrtom *čemerni*. Bog, vedrina, smijeh i radost međusobno su srodni. Uostalom, prvo očitovanje Boga u svijetu bijaše svjetlost. Ono čuveno biblijsko *Neka bude svjetlost* kod Funde glasi: *Naj bu vedrina* (3). Time se svjetlost neposredno veže uz dobro raspoloženje i radost. Renesansni filozof Frane Petrić je naziva *uresom neba, uresom svih tijela, nakitom svijeta, ljepotom svijeta, radošću svijeta,* a na kraju *smijehom svijeta*. Slično tome, Funda u petnaestom sonetu pjeva: *Kak je lep Tvoj svet gda osvetli ga smeh!*

Funda radost najuže veže uz ljubav. Omogućuje mu to upravo kajkavski. *Rad te imam* zvuči izvornije od *Ljubim te*. Zbog ove veze radosti i smijeha s ljubavlju stav *Rad te imam* može se proglasiti fundamentalnom (82), svega nosećom mišlju. Na njoj počiva Bog, kako u sebi tako u svom odnosu prema svijetu. Na njoj počiva i Funda, kako kao pjesnik, tako i kao čovjek, muž. Treba podsjetiti da je Funda uz sto soneta Bogu napisao isto toliko ljubavnih, posvećenih supruzi Jasminki. U *Sonetima o smehu* on joj klikče: *Em kulko sonc v smehu tvemu ima* (24)! Sa svojim smijehom ona njemu osvjetljava ljude, *ztvari, reči, vse kaj vezda ima* (36).

Suprotnost vedrini, smijehu radosti ljubavi, a time i Bogu, *najgorši neprijatel smehu* (60) su *čemer*, *vrag* i njegov *kes*. To je stanje svijeta prije njegovog rađanja, biblijski *tohu* i *bohu*. Kao prvo stvorenje božje svjetlost je odraz njegove naravi. Takav odraz trebao je biti i prvi čovjek, ali je pao iz tog rajskog stanja kojemu je smijeh temelj, njegov izvor i zrak, ono što ga ograđuje od pakla (7). Novo pokoljenje čovječanstva počinje sa potomkom Abrahamovim, pravim i u tom smislu jedinim sinom Izakom. Židovi, muslimani i kršćani nazivaju se njegovom braćom. A ime Izakovo znači *smijeh*. U Bibliji ime nije samo naziv, već i bit onoga

koji ga nosi. U kratkom poglavlju o susretu Abrahama s Bogom koji mu navješta veliku radost, čak se četiri puta spominjanjem smijeha upućuje na ime Izakovo. Smije se Abraham jer premda vjeruje ne može prihvatiti kao moguće da će on i Sara, onemoćali u starosti, doživjeti toliko željenog potomka. Smije se i Sara, i to podrugljivo u sebi, kad je od božjeg glasnika kao nepoznatog posjetioca čula da će za godinu dana roditi. Smije se opet, ali sada jednim sasvim drugim smijehom, onim radosnim, kad porađa svoga sina. U daljnjem tekstu još se jedanput, dakle po četvrti put, spominje smijeh da bi se opet upozorilo na Izakovo ime. Opisuje se Izakov brat Ismael kako se igra sa Izakom. U hebrejskom igrati se ujedno znači smijati se. Četiri posve različite vrste smijeha, a sve su opjevane u Fundinim sonetima. Ovdje bih posebno istaknuo Fundino povezivanje smijeha s igrom i plesom. Ples mu se nadaje kao božanski pokret. Stvorivši svijet Bog je napisao muziku koju smo kao *živitelji zemaljski* pozvani plesati. Mi ju samo sa smijehom *morame genuti.* (29) *Od pričetka sveta lanec smeha cinka nevidnu korunu noseči kak bi življenja tanec čem več tancasti bil.* (25).

Malo se smijemo, malo plešemo, malo *istinujući radseimajući* živimo. Više smo prokleti sinovi Evini nego blagoslovljeni Abrahamovi. *Em nigdo se več zdušno ne smeje,… Zgledi daje vsemi vse na mestu, da štima kot križaljka gde zpunjeno je vsako polje* (85). Ne možemo se smijati, ne možemo se izvorno kretati, plesati, jer smo puni sebe tako da i naša stvarnost *sebe* stalno *znovič je puna* (89). Ako se pak smijemo činimo to tako da ne *istinujemo* nego Bogu, drugima i sebi lažemo. Smijeh je *zgubljeni brat istine* (14). Onome tko ga ne može naći on je *larfa za vsaku prigodu, kaj nas na čas polepša* (93), *fina flundra, dobre volje zmir, pričetek kvara, himb i laži zvir* (94).

Istinski smijeh je ozbiljna, odnosno, bitna stvar. Zato on nije smiješan. *Smehu* i samo njemu *se ne sme smejati* (70). U *Sonetima o smehu* nema ničeg smiješnog. Funda je napisao mnogo knjiga koje nasmijavaju. Ovo nije jedna od njih. Ona je krajnje ozbiljna, ali izaziva radost i poziva na ljubav. Nije se lako istinski smijati jer to znači ostvariti veoma zahtjevan poziv čovjeka, doći doma, tamo gdje zaista pripadamo. Teško se tamo pokrenuti, a ako se i pokrenemo *mam padnemo. Smeh zgine pre neg se razcvete, kak da se nikaj ne pripečuje* (83). Stradavamo na olujnom moru života. Pomoći nam ne može ni prvi potomak Abrahamov. On je samo navještaj onog koji je došao da bi naša radost bila moguća. Kažu da se u javnom životu, osim na početku, kad je zbog radosti ljudske pretvorio vodu u vino, nikad nije smijao. Završio je na križu, i to opet zbog radosti ljudske. Kaže Aurelije Augustin: *nitko ne može prijeći more ako nije nošen Isusovim križem.* U tom duhu u *Alelujnom smehu* Željko Funda u natpisu INRi čita: ***I Naj ta Radost Istinuje, Istinuje…!***

Ćiril Čoh

Smeh – brat istine

Soneti o smehu Željka Funde krugu njegove filozoferajuče poezije pripadaju. Njejna tema je smeh v celoj razlučnosti svoje pokaznosti gde je posebni naglasek na smehu kak prapričetnomu i bitnomu obličaju žitka na koteri človek pozvan je. Začetki tega poetskoga filozoferanja pokazali su se predi dvadeset let (1997.) vu versovniku *Mocartenje*. Ono je dalše zrelilo čez zbratve *Alelujni smeh* (2006.), *Soneti Bogu* (2007.) da bi svoju punu odzliku doseglo vu versovniku pred nami bivajučem. Moči nam je reči da z njem dvadeset let kontinueranoga tečaja jene globoke miseli oznamenujeme. K tomu za dodati je jednu bitnu činku: ova se globoka misel vu vsemi zpomenutemi deli čez materinski jezik pesnikov probija, jezik Kajkavski. Funda tak večkratno izkušava njegovu moč ter pokazuje da ***Kajkavski bitni jezik i jezik bitnoga jest***, a ne lestor *plitkog hecanja i fiškalenja* (*Alelujni smeh*, str.112).

Ono za človeka bitujuće je smeh, i to predi vsega on čez koteroga se ljudskoča na Zemlje najpotpunejše proslavila, on *alelujni, bogoviti*, dočim *plitko hecanje* jezovito je i đavolsko, njegov špot i odura je. Smeh je bitnejši od kruha, kak vre v *Sonetom Bogu* piše. Ovde se molitva Gospodinova, v kotere se na pervomu mestu kruh zaziva, obrača v molitvu za smeh. *Smeh naš vsakidešnji daj nam denes…kajti z kruhom le ne moči dost biti*. Ne kruh, neg smeh stanovito *hrani*, on *čisti, prašča* i *zaleva*. A z kruhom se *snaži jezoviti kes* (33). V *Sonetom o smehu* molitva se do onog Biblijskog *Neka bude* zdiže. *Naj bu smeh. Naj bude smeha kot zraka! Ni v kruhu ni v' vinu žmaha ne ga prez smeha. Tijam ljubav nesmiječka gingavi, lepotu roža gubi*. Na drugomu mestu on dodaje: *prez smeha nikaj žmaha nema, od posla do lehkotenja* (61). Na samomu pak pričetku versovnika vzvišenost smeha postavlja se na razinu najvekšeh blaženstvov kotere je Jezuš izrekel osmerokratnem *Blago vami*. Funda proklamera blago ljudem vedrog duha, kajti njihova vedrina *čemere raztaplja*.

Soneti o smehu su podeljeni v četiri dela. V pervomu delu *pobožni* soneti su postavljeni, v drugomu *ljubavni*, v trečomu, najvekšomu, *vedriški* ter *čemerni* v četvertomu. Bog, vedrina, smeh i radost medsobno su zrodni. Inopak, pervo očitovanje Boga na Zemlje svetlost je bila. Ono znamenito Biblijsko *Naj bude svetlost* pri Fundi glasi: *Naj bu vedrina* (3). Z tem se svetlost izravno povezuje z velkum dobrovoljum i radostjum. Renesansni filozof Frane Petrić naziva je *dikum neba, dikum vseh tel, kinčom sveta, lepotum sveta, radostjum sveta,* a na koncu *smehom sveta*. Podobno temu, Funda v petnaestomu sonetu popeva: *Kak je lep Tvoj svet gda osvetli ga smeh!*

Funda radost najtesnejše povezuje z ljubavljum. Stopram Kajkavski mu to omogučuje. *Rad te imam* zvirnejše od *Ljubim te* zvuči. Polak ove veze radosti i smeha z ljubavljum gledišče *Rad te imam* more se ***fundamentalnem*** (82) proglasiti, ***vsega nosečum miseli.*** Na nje počiva Bog, kak v sebi tak i v svojemu odnošaju zpram sveta. Na nje počiva i Funda, jednak kak vitiznanec, tak i kak človek, muž. Za zmisliti je da je Funda zvun sto soneti Bogu napisal isto tulko ljubavneh, svoje hižne tovarušice Jasminke alduvaneh. V *Soneti o smehu* on nje uzklikuje: *Em kulko sonc v smehu tvemu ima* (24)! Ze svojem smehom ona njemu osvetljuje ljude, *ztvari, reči, vse kaj vezda ima* (36).

Zprotivnost vedrine, smehu, radosti, ljubavi, a z tem i Bogu, *najgorši neprijatel smehu* (60) su *čemer*, *vrag* i njegov *kes*. To je stanje sveta pre njegovoga rađanja, Biblijski *tohu* i *bohu*. Kak perva ztvoritva Božja svetlost je odzlika njegove naravi. Takovu odzliku trebal je i pervi človek biti, al je opal z tega rajskoga stanja koteromu je smeh temelj, njegov zvir i zrak, ono kaj ga ograđuje od pekla (7). Novo pokoljenje človečanstva počinje z odvetkom Abrahamovem, z pravem i v te zmiseli jedinem sinom, z Izakom. Židovi, muslimani i kerstjani njegovum bračum se nazivaju. A ime Izakovo *smeh* znači! V Biblije ime neje stopram nazivek, neg i bit onega koteri ga nosi. V kratkomu poglavlju o zitve Abrahama z Bogom koteri mu nagovešča veliku radost, vupučujuči na ime Izakovo ter zpominjuči smeh tijam četerikrat. Smeje se Abraham kajti, čeprem je vjerujuči, nemre kak moguče prijeti da on i Sara, zgingavljeni v starosti, doživeli tulko željenoga odvetka buju. Smeje se i Sara, i to pošpotno, v sebi, gda je od Božjega glasnika kak nepoznatoga posetitelja čula da za leto dni rodila bude. Smeje se znovič, nu vezda z jenem čisto drugem smehom, z onem radosnem, gda svega sina na svet donosi. V nadolazečemu tekstu išče se jenkrat, anda, tijam četertikrat, zpominje smeh da bi se znovič na Izakovo ime opomenulo. Opisuje se Izakov brat Ismael kak se igra z Izakom. V Hebrejskomu jeziku igrati se vzkup znači i smejati se. Četiri čisto razlučne fele smeha, a vse su v Fundinem soneti opevane. Ovde bi poglavito naglasil Fundino povezuvanje smeha z igrum i z tancom. Tanc mu se nadaje kak bogovito gibanje. Ztvorilši svet, Bog je napisal mužiku koteru sme kak *živitelji zemeljski* tancati pozvani. Mi ju lestor ze smehom *morame genuti*. (29) *Od pričetka sveta lanec smeha cinka nevidnu korunu noseči kak bi življenja tanec čem več tancasti bil.* (25).

Malo se smejeme, malo tancame, malo

istinujuči radseimajuči živime. Več sme prekleti Evini sini neg blagoslovljeni Abrahamovi. *Em nigdo se več zdušno ne smeje…, Zgledi da je vsemi vse na mestu, da štima kot križaljka gde zpunjeno je vsako polje* (85). Nemreme se smejati, nemreme se zvirno gibati, tancati kajti sebe sme puni tak da i naša ztvarenost *sebe* stalno *znovič je puna* (89). *Če* se pak smejeme, činime to tak da ne *istinujeme* neg tak da Bogu, drugemi i sebi lažeme. Smeh je *zgubljeni brat istine* (14). Onomu gdo ga nemre najti on je *larfa za vsaku prigodu, kaj nas na čas polepša* (93), *fina flundra, dobre volje zmir, pričetek kvara, himb i laži zvir* (94).

Istinski smeh je ozbiljna, drugorečno, bitna ztvar. Zato on smešan neje. *Smehu* i stopram njemu *se ne sme smejati* (70). V *Soneti o smehu* ničega smešnog nema. Funda je napisal mnogo knjig kotere nasmejavaju. Ovo jedna od njeh neje. Ona je zkrajovito ozbiljna, al zaziva radost i poziva na ljubav. Ne se lehko istinski smejati ar to znači hudo zahtevno pozvanje človeka oztvariti, dojti doma, tam gde zazbilj pripadame. Težko se tam genuti, a če se i pomekeme, *mam padneme. Smeh zgine pre neg se razcvete, kak da se nikaj ne pripečuje* (83). Stradavljeme na olujnomu morju življenja. Ni pervi odvetek Abrahamov pomoči nam nemre. On je lestor naveščenje onoga koteri je došel da bi naša radost moguča bila. Veli se da se On v javnomu življenju, zvun na pričetku, gda je polak radosti ljudske pretvoril vodu vu vino, nigda smejal neje. Dokončal je na križu, i to zopet polak radosti ljudske. Kazuje Aurelije Augustin: *nigdo nemre prejti morje če z Jezušovem križom nošen neje.* V temu duhu v *Alelujnomu smehu* Željko Funda v nadpisku INRi čita: ***I N**aj ta **R**adost **I**stinuje, **I**stinuje…!*

Ćiril Čoh

---

bituvati – *bistvovati;* bogovit – *božanski; činka – činjenica* (neologizam, Ž. F); dobrovolja – (dobro) raspoloženje; dokončati – *završiti, dovršiti;* drugorečno – *odnosno, rečeno na drugačiji način* (moj neologizam); gledišče – *gledište, stav;* inopak – *uostalom*; nadpisek – *natpis;* odura – *rugoba,* "strašilo"; odzlika – *odraz, refleksija;* odvetek – *potomak, baštinik, nasljednik;* pošpotno – *podrugljivo;* pozvanje – *poziv;* prapričeten – *pra)iskonski;* razlučnost – *različitost, raznovrsnost;* tečaj – *tijek;* vzkup – *ujedno, zajedno;* zbratva – *zbirka;* zgingaveti – *oslabjeti, onemoćati;* zkrajovit – *krajnji* (moj neologizam); zitva– *(od* ziti se*) susret, čin nalaženja s nekim* (moj neologizam)

(Prijevod na kajkavski:
Željko Funda*)*

SURADNICI U DVOBROJU 1-2/2019.

Dr. sc. ŽELJKO BAJZA (Zagreb) − književnik, znanstvenik (s područja kemijskog inženjerstva i tehnologije), publicist

Prof. dr. sc. ĐURO BLAŽEKA (Zagreb) – redov. profesor Učiteljskog fakulteta u Zagrebu - Odsjeka u Čakovcu, znanstv. savjetnik u trajnom zvanju; jezikoslovac /dijalektolog (područje dijalektalne leksikologije i pseudoanalogonimije); autor 6 znanstvenih knjiga i 80-ak znanstvenih radova te *Modual hrvatskog jezika - inačice s kajkavskim narječjem*

ZLATA BUJAN-KOVAČEVIĆ, prof. (Zagreb/Samobor) - književnica, esejistica, kolumnistica, urednica, proučavateljica i pjesnikinja na goranskom kajkavskom idiomu; autorica radijskih i televizijskih dokumentarnih emisija i 18 raznorodnih knjiga

RADOVAN BRLEČIĆ, dipl. ing. inf. (Sv. Ivan Zelina) – pisac, publicist (Prigorski glasnik); među ostalim, autor putopisnih knjiga

Mr. sc. ĆIRIL ČOH (Varaždin) – prof. filozofije i logike (Prva gimnazija Varaždin); vanjski suradnik za kolegij Poslovna etika na Fakultetu organizacije i informatike Varaždin; znanstvenik, esejist

AKOŠ ANTON DONČEC [Ákos Antal Doncsecz], prof. (Verica-Ritkarovci / Kétvölgy, Mađarska) – prof. slovenskog jezika i književnosti, doktorand (Univerza v Ljubljani); proučavatelj prekomurske i međimurske kajkavštine; prevoditelj

MARIJA DROBNJAK POSAVEC, prof. (Zagreb) – književnica i publicistica (kolumnistica u *Školskim novinama*), autorica knjiga za djecu

ŽELJKO FUNDA, prof. (Varaždin) – prof. engleskog jezika i komparativne književnosti; književnik, autor projekta Kajkavski jezik i djela svih žanrova suvremene kajkavske književnosti, te priručne kajk. gramatike; haiku pjesnik

Mr. sc. MIRJANA JAKČIN IVANČIĆ, dipl.ing. polj. (Daruvar) - autorica znanstvenih i stručnih radova, studija i projekata zelenila; proučavateljica povijesnog razvoja vrtne umjetnosti u Hrvatskoj; suradnica HAZU, Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru; urednica; predsjednica Ogranka Matice hrvatske

Mr. sc. IVANA JURČIĆ, dipl. ing. polj. (Zagreb) - umirovljena nastavnica stručnih predmeta o vrtlarstvu, autorica brojnih znanstvenih i stručnih radova te manjih vrtnih projekata, voditeljica izgradnje mnogih vrtova te organizatorica stručnih simpozija iz područja vrtne arhitekture; proučava povijesne vrtove i perivoje diljem Hrvatske

Dr. sc. MIJO LONČARIĆ (Zagreb) – znanstveni savjetnik u trajnom zvanju; dijalektolog, leksikograf, autor značajnih jezičnopovijesnih monografija o kajkavštini; koautor i član redakcije Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika

ĐURĐA LOVRENČIĆ, dipl. ing. geod. (Sv. Križ Začretje) – pjesnikinja, prozaistica, urednica

Dr. sc BOŽICA PAŽUR /B.P. (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj,* Kajkavsko spravišče, književnica i znanstvenica, autorica kajkavoloških studija i eseja

Dr. sc. IGOR ŠIPIĆ (Split) - književnik i znanstvenik, pjesnik, povjesničar - izučavatelj mediteranskih kultura; kritičar, esejist

LADA ŽIGO ŠPANIĆ, prof. (Zagreb) – književnica /prozaistica, književna kritičarka, esejistica; voditeljica Tribine Društva hrvatskih književnika

Dr. sc. MARIJA ZNIKA (Zagreb) – viša znanstvena suradnica; znanstveno polje filologije /standardni hrvatski jezik, sintaktička i semantička problematika pridjeva i imenica, normativna problematika na sintaktičkoj, leksičkoj i obavijesnoj razini; onomastika, dijalektologija/; autorica više od 110 znanstvenih radova, te zasebnih leksikografskih djela